

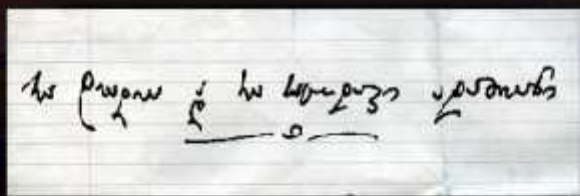
აკადემიკოს კაბაძე გერმუშვილის

დასაყრები და მოგონებები

აკადემიკოს
კაბაძე გერმუშვილის

დასაყრები
და
მოგონებები

აკადემიკოს
ჰაატა გუგუშვილის
დღიურები
და
მოგონებები

თბილისი

2015

წიგნში პირველად იბეჭდება გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის, პედაგოგისა @ საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს შაატა გუგუშვილის მოგონებები @ დღიურების ნაწილი, რითაც საზოგადოების თართო წრისათვის ცნობილი გახდება მისი მემკვიდრეობის კიდევ ერთი მხარე.

დღიურებისა @ მოგონებების PDF ორიგინალები იხ.:

<http://1drv.ms/1FfPokU>

<https://www.scribd.com/collections/14096314/PG-Diaries>

შაატა გუგუშვილის საიტი:

<https://paatagugushvili.wordpress.com/>

თსუ შაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი:

<http://pgie.tsu.ge/>

<https://facebook.com/gugushvilis.instituti>

რედაქტორი

რამაზ აბესაძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

ISBN 978-9941-9361-4-2

© თსუ შაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა

ზაგეთვან წარმოთქმული სიტყვა გასროლილ ტყვიანზე უარესია. ათასი გასროლილი ტყვია მხოლოდ ათასი ტყვიაა, ხოლო ყოველი სიტყვა მთელი მოვლენაა. ადამიანის მოღვაწეობის, ბრძოლისა @ მისწრაფების აზრია @ ისტორია. ათასი ტყვია შეიძლება ასცდეს მიზანს, ხოლო არც ერთი სიტყვა არასოდეს არ ასცდენია მიზანს, რომელსაც ის თუ დღეს არა, თუ წელს არა, ოდესმე აუცილებლად მოხვდება.

ზანა საოცარი არაა, რომ ადამიანი ადამიანს უმტკიცებდეს — ლაპარაკი, შენი სიტყვები შენივე მტრები რომ არ გახდნენ, ამიტომ შენი თავისუფლება უნდა მოიპოვო მდუმარებაში იმით, რომ დაემსგავსო მუნჯს.

ის ცხოვრება რაც უფრო რთულია და ტანჯვითაა სავსე, მით უფრო ტკბილია.

შღირსი ადამიანის ქება, ესაა ყველაზე დიდი შეურაცხყოფის მიყენება მისთვის @ იმ ხალხისა @ ქვეყნისათვისაც, რომელსაც იგი განაგებს.

მე ვიყავი @ ყოველთვის ვიქნები ამიერიდანაც უკომპრომისო @ ამიტომ ბევრი მტერი შევიძინე, რომლებმაც დიდი ზიანი მომაცენეს.

დიდი ადამიანები მხოლოდ მოდიან @ სამუდამოდ რჩებიან ადამიანთა შორის.

თუ უფროსს სწყინს, რომ შენ თავს იმართლებ, რომ შეგიძლია დაამტკიცო შენი სიმართლე, მაშინ ის სჯობია პირადად შენთვის, რომ ბრალდება მიიღო... მაგრამ ღირს კია ასეთი მორჩილებით შენარჩუნებული სიცოცხლე? ვფიქრობ, რომ არა.

წინასიტყვაობა

დიდი ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტისა @ საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს შაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 110-ე საიუბილეო წლისთავზე მკითხველთა ფართო წრისათვის ხელმისაწვდომი ხდება უნიკალური გამოცემა – მისი დღიურები @ მოგონებები.

ჩა თქმა უნდა, ამ ტიპის პუბლიკაციისადმი ინტერესს, როგორც წესი, ამბატონებს თავად მისი დამწერის პიროვნული თვისებები @ მის მიერ განვლილი ცხოვრებისეული გზა. აკადემიკოსი შაატა გუგუშვილი კი სწორედ XX საუკუნის საქართველოს იმ დიდ მოღვაწეთა რიგს განეკუთვნება, რომლის ცხოვრება, დანახული მის მიერვე, გულგრილად არ დატოვებს მკითხველს.

ბუნებრივია, რომ დღიურები @ მოგონებები შეიცავენ ანაერთ ფრაგმენტს ბატონი შაატას პირადი ცხოვრებიდან, თუმცა საკმაოდ გამოკვეთილადაა ჩანმოდგენილი იმ ეპოქის სირთულეები @ მომხიბვლელობაც კი, რომელშიც აკადემიკოსი გუგუშვილი მოღვაწეობდა. ის განსაკუთრებით მდიდარი იყო უფროსი თუ მისივე თაობის მეგობრებით, რომლებმაც, ცალ-ცალკე ადებულმა, თავისი დიდი წვლილი შეიტანა ქართული კულტურისა თუ მეცნიერების განვითარებაში.

ჩემთვის განსაკუთრებული ინტერესს ჩანმოდგენს ბატონი შაატას მოგონებების ის ნაწილები, რომლებიც ეძღვნება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა @ მის დამაარსებელს ივანე ჯავახიშვილს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტის შექმნასა @ განვითარებას. მძიმე შთაბეჭდილებას ტოვებენ დღიურების ის ნაწილები, რომლებშიც ასახულია ქართველ ეკონომისტთა შორის დაპირისპირება, ის ანაჯანსაღი ვითარება, რასაც ხელს უწყობდა იმ დროს არსებული პოლიტიკური რეჟიმი. სამწუხაროა, იმის ნაცვლად, რომ კოლეგები გვერდში დადგომოდნენ ბატონ შაატას საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარების რთულ საქმეში, არაერთი მათგანი ღიად თუ ფარულად ებრძოდა მას, რაც,

საბოლოო ჯამში, ისევ ეკონომისტთა სახელსა @ ავტორიტეტს აყენებდა ზიანს.

დღიურები @ მოგონებები მკითხველის ყურადღებას მიაპყრობს იმ რთულ გზას, რომელიც განვლო აკადემიკოსმა ჰაატა გუგუშვილმა @, მიუხედავად სერიოზული დაბრკოლებებისა, მან უწყვეტი სათუძველი შექმნა საქართველოში ეკონომიკური მეცნიერების განვითარებისათვის. მის მიერ დაარსებული ინსტიტუტი, რომელიც თითქმის უკვე მეოთხედი საუკუნეა, მის სახელს ატარებს – ჰაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი – წარმატებით აგრძელებს შემოქმედებით საქმიანობას.

დღეს ეს ინსტიტუტი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ობილიისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შემადგენლობაშია. სიმბოლურია, რომ ჰაატა გუგუშვილის მიერ დაარსებული ინსტიტუტი მისი დიდი მასწავლებლის, ივანე ჯავახიშვილის მიერ დაარსებული უნივერსიტეტის ნაწილია. დიდი მასწავლებლისა @ მისი გამორჩეული მოწათის მიერ შექმნილი უნივერსიტეტი @ ინსტიტუტი ერთად აგრძელებენ საქმიანობას @ დარწმუნებული ვარ, ეს დიდებული ტანდემი ყოველთვის წარმატებული იქნება.

ვლადიმერ (ლადო) ჰაპავა
ივ.ჯავახიშვილის სახელობის ობილიისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის რექტორი,
აკადემიკოსი

რელაქტორისაგან

2015 წლის 28 სექტემბერს სრულდება მე-20 საუკუნის საქართველოს ერთ-ერთი გამოჩენილი მოაზროვნის, მეცნიერის, პედაგოგისა @ საზოგადო მოღვაწის — აკადემიკოს ჰაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 110-ე წლისთავი.

აკადემიკოს ჰაატა გუგუშვილის მეცნიერული თვალსაწიერი მეტად ფართოა. მისი ნაშრომები ეძღვნება პოლიტიკური ეკონომიის, საქართველოსა @ ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარების, სოციოლოგიის, დემოგრაფიის, ჟურნალისტიკის, ეკონომიკური აზრის ისტორიის პრობლემებს. მისი ავტორობით გამოქვეყნებულია 500-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, რომელთაგან 50-ზე მეტი ცალკე წიგნადაა გამოცემული. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მონოგრაფიების შვიდტომეული — „საქართველოსა @ ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს.“, რომელშიც, გარდა იმისა, რომ წარმოდგენილია უმდიდრესი მასალა საქართველოსა @ ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარების შესახებ, ასევე გამოვლენილია ეკონომიკური ურთიერთობების არაერთი მანამდე მეცნიერებისათვის შეუმჩნეველი მხარე @ მოცემულია მათი სიღრმისეული ანალიზი.

აკადემიკოსი ჰაატა გუგუშვილი რომ ფართო დიაპაზონის მეცნიერი იყო, ამაზე მეტყველებს იმ ნაშრომთა არასრული ჩამონათვალი, რომელიც ეხება ისტორიის, ჟურნალისტიკის, დემოგრაფიისა @ სოციოლოგიის აქტუალურ პრობლემებს. აი ისინიც: „ძართული წიგნი 1629-1929 წწ.“; „ძართული ჟურნალისტიკა“; „სოციოლოგიური ეტიუდები“; „საქართველოს მოსახლეობა 160 წლის (1800-1960) მანძილზე“; „საქართველოს მოსახლეობის აღწარმოების საკითხები“; „მოსახლეობა, ოჯახი, შვილიანობა“; „დემოგრაფიის ნარკვევები“ @ სხვ., რომელთაც ისე, როგორც მისმა ყველა ნაშრომმა, სპეციალისტთა ფართო გამოხმაურება @ მაღალი შეფასება დაიმსახურა.

მრავალმხრივი @ ფართო ბატონი ჰაატას პედაგოგიური @ საზოგადო მოღვაწეობის სფეროც. აღნიშვნის ღირსია მისი საქმიანი @ მეგობრული ურთიერთობა საქართველოს მოწინავე ინტელიგენციის წარმომადგენლებთან, რომელთა დადებითი შეფასებები ბატონი ჰაატა გუგუშვილის ნაშრომების შესახებ კარგადაა ცნობილი.

აკადემიკოს ჰაატა გუგუშვილის მემკვიდრეობიდან, გარდა სამეცნიერო ნაშრომებისა, აღსანიშნავია მისი ღლიურები @ მოგონებები,

რომელიც ბეჭდური სახით პირველად გამოდის (ბატონი ჰაატას სახელის უკვდავსაყოფად გამოსული მასალებიდან აღნიშვნის ღირსია საქართველოს მეცნიერებათა შროვნული აკადემიის ჩევრ-კორესპონდენტის ლეო ჩიქავას რედაქტორობით მაღალ დონეზე შესრულებული წიგნი – „ჰაატა გუგუშვილი“ (თბ., „სიახლე“, 2006). იგი მისი დაბადების 100 წლისთავთან დაკავშირებით გამოვიდა, რომელიც შეადგინა @ გამოსაცემად მოამზადა იზოლდა აბაშიძემ). იგი ასახავს ბატონი ჰაატას მრავალმხრივი მოღვაწეობისა @ გატაცების სხვადასხვა სფეროს: პირად @ ოჯახის ჩევრთა ცხოვრებას, მის შეხედულებებს ეკონომიკურ საკითხებსა @ საერთოდ მეცნიერებაზე, ხელოვნებაზე, კინოზე, თეატრზე, გამოჩენილ ადამიანებზე, ლიტერატურაზე @ სხვ.

ამ წიგნის მიზანია გადმოსცეს აკადემიკოს ჰაატა გუგუშვილის მემკვიდრეობის ეს უცნობი მხარეები. თუმცა, ერთ წიგნში მისი მთელი ამ მემკვიდრეობის მოთავსება, საკმაოდ დიდი მოცულობის გამო, შეუძლებელია. ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ მის პირად ცხოვრებასთან დაკავშირებულ მხარეებზე. სხვა მხარეები კი ცალკე დამუშავებას საჭიროებენ, რაც მომავლის საქმეა. თუმცა, დღიურებისა @ მოგონებების გაცნობამ დაგვარჩმუნა, რომ ისიც ვერ ასახავს აკადემიკოს ჰაატა გუგუშვილის მოღვაწეობის ყველა ნიუანსს (რომელიც გაცილებით თართე @ შინაარსიანია), ალბათ, ეს მათ არც მოეთხოვება.

ბატონი ჰაატას მიერ განვლილი გზა მეტად შინაარსიანი @, ამავე დროს, წინააღმდეგობებით აღსავსეა. მას ბევრი ბრძოლის გადატანა მოუხდა. უსამართლო ჭიდილში ზოგჯერ მარცხდებოდა კიდევ (ოღონდ, არა მეცნიერულ პაექრობაში), მაგრამ საბოლოო გამარჯვება მას ერგო, როგორც კეთილი საქმის მსახურს, დიდ მეცნიერს, პედაგოგსა @ საზოგადო მოღვაწეს.

ბატონი ჰაატა წლების განმავლობაში იბრძოდა მთავრულის დასაწინააღმდეგოდ ქართულ დამწერლობაში. ამიტომ, ეს წიგნი, მისი სახელის პატივსაცემად, მხედრული მთავრულის გამოყენებით იბეჭდება.

რამაზ აბესაძე

თსუ ჰაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორი,
პროფესორი

მეცნიერებაში „გლადიატორის“ დრამატული ცხოვრება მის დღიურებში

ახლა, როდესაც კომუნისტური სისტემის დაცემის შემდეგ ლამის სამი ათეული წელი გავიდა, ლიბერალური, დემოკრატიული სისტემა, ასე თუ ისე, რაღაც ზომით დამკვიდრდა საქართველოში. ბამოჩნდა კომუნიზმის დიქტატურის ეპოქის პერიოდის შესახებ „თამამი“, იმ დროის მიმართ ფრიად კრიტიკული მოგონებები @ მემუარები, მაგრამ გამოცემული დღიურები, რამდენადაც აქედან ვხედავ, პრაქტიკულად არ არსებობს. საერთოდ, წერდა კი ვინმე იმ ეპოქაში დღიურებს?

ჰაატა გუგუშვილის დღიურები, დიდად განსხვავებით მემუარებისა @ მოგონებებისგან, სულ სხვა არსის, კლასისა @ ტიპის ნაწარმოებია:

- ჯერ ერთი, ახალგაზომცხვარი მემუარებისა @ მოგონებების ავტორებს აქვთ საშუალება, მათ მიერ ასახული „სიმართლე“ post factum მთარგონ ღღევანდელი დღის შეხედულებებსა @ იდეოლოგიებს, თანამედროვეობის კონიუნქტურას. თუნდაც, დაწერონ მტკნარი სიცრუე @ სიყალბე — იმ სახით @ ისე, როგორც მათ ამჟამად აწყობთ...
- მეორე, რაც უფრო არსებითია — მემუარებისა @ მოგონებების ავტორებს სულაც არ ეშუქრებათ საშიშროება, პასუხი ავტონ თავის დაწერილზე კომუნისტური დიქტატურის მკაცრი, ანაჰუმანური წეს-კანონების შესაბამისად, რაც, შესაძლო იყო, „გპულაპ“-ში პოლიტიკური პატიმრობითა @ დახვრეტათაც დასრულებულიყო! შარესიც, ისეთი დოკუმენტის შექმნა @ მითუმეტეს ხელმოწერა (ხელნაწერი დღიურები ხომ თავისთავად ხელმოწერაა), რომელშიც თუნდაც უმციირესი რამ ეწინააღმდეგებოდა კომუნისტურ იდეოლოგიას, უდიდეს საფრთხეს წარმოადგენდა დამწერის ოჯახისთვისაც @ მასში ნახსენები პირებისთვისაც! ღღევანდელი, „დემოკრატიული @ თავისუფალი აზროვნების“ გარემოში ძალზე ძნელი მისახვედრიც კია, რამდენად განსხვავდება ჰაატა გუგუშვილის დღიურებში ასახული, დოკუმენტირებული მისი აზროვნება @ შეხედულებები იმდროინდელი ოფიციალური იდეოლოგიური დოქტრინისაგან.
- და, მესამეც — დღიურების დამწერი შეგნებულად მიდის იმ რისკზე, რომ იგი მომავალში ყოველთვის იქნება სრულიად განსხვავებულ პოლიტიკურ, სოციალურ @ ზნეობრივ გარემოში აღზრდილი @ მცხოვრები, სრულიად განსხვავებულად მოაზროვნე

მომავალი თაობების განსჯისა @ კრიტიკის ქარცეცხლის ფრონტზე! ამას კი, დამეთანხმებით, დიდი სიმამაცე @ დღიურებში ასახული საკუთარი პოზიციების სიმართლეში — ყოველ მომავალ დროში — მტკიცე რწმენა სჭირდება.

ჰაატა გუგუშვილის დღიურები (სულ 15 სქელტანიანი რვეული) მის ოჯახში, ბინაში იწერებოდა @ ინახებოდა ათასობით ტომისაგან შემდგარი ბიბლიოთეკის თაროებზე. მათ არსებობას ყურადღება მივაქციე მხოლოდ მაშინ, როდესაც უკვე დავეკადი, ანუ სადაც 1970-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც ცოლის შერთვა დავაპირე და მამამ წამაკითხა დედაჩემისადმი მიძღვნილი თავისი სასიყვარულო ლექსები. შემდგომ, გადავუთვალე დღიურები @ შემთვთვებულმა ვკითხე ჰაატას — კი, მაგრამ, ისედაც ასე მკაცრად გღვენიან @ არ გეშინია, ეს ნაწერები შენი პოლიტიკური რეპრესირებისთვის რომ გამოიყენონ-მეთქი? მიპასუხა: „როგორ არ მეშინია, მაგრამ კალამი მაიძულებს ვწერო“...

აი ჰაატას სიტყვები მისი დღიურების შესახებ:

- ყველაზე მისანდობი ადამიანისათვის მაინც დღიურებია, ოღონდ ერთი სამიშროებაა... სხვამ არ ჩაიგდოს ხელში;
- ყველაზე დიდი მესაიდუმლე ისევ დღიურებია... (ოღონდ ვინ უწყის, რა ბედი ელის თვითონ დღიურებს;
- ყველაზე ერთგული მაინც დღიურებია... (ოღონდ ვინ იცის, ზრმა @ უხემ ძალას შეუძლია, ისინიც შენს წინააღმდეგ გამოიყენოს;
- ყველაზე მტკიცე მაინც დღიურებია, ვის ხელშიც @ როგორ ვითარებაშიც არ მოხვდეს, ის თვითონ თავის აზრებს არ იცვლის;
- ყველაზე მანადიულიც დღიურებია, ის როგორც ყოველი დაწერილი, შეიძლება დიდხანს, ძლიერ დიდხანს ინახებოდეს @ იცავდეს შენს აზრებს, შენს განცდებს, შენს წაღილსა @ მისწრაფებას @, ამდენადვე, შენს ინდივიდუალობას.

28.12.76; დღიურების რვეული 11

რამდენადაც ეს ჩივნი, მოცულობითი შეზღუდვის გამო, ასახავს ჰ.გუგუშვილის დღიურების მხოლოდ უმცირეს ნაწილს @, ამდენად, ვერ იქნება რეპრეზენტატიული ჰაატას ცხოვრებისა @ მოღვაწეობის დრამის სრული წარმოდგენისთვის, მე, მოკრძალებით, იუბილეებისთვის ფურიად არა ტიპობრივ ასპექტზე შევაჩერებ მკითხველის ყურადღებას — ჰაატა გუგუშვილის პირად @ ოჯახურ დრამაზე, რაც ასე დამახასიათებელია სრულიად საქართველოსთვის...

ჰაატას მამა, ბესარიონი, ადრე დაქვრივდა. ხელთ დარჩა მცირეწლოვანი ოთხი შვილი — ათი წლის ჰაატა @ ჰაატას უმცროსი სამი და.

ჰაატა ისე გაიზარდა, რომ, არსებითად, დედის ალერსი @ დედის სახეც კი ძალზე ბუნდოვნად ახსოვდა (დედის ფოტოსურათიც კი არ გააჩნდა) @ ამას ყოველთვის მწარედ განიცდიდა.

ჰაატა 31 წლისა დაქორწინდა დიდი @ მხურვალე სიყვარულით (დღიურებში მრავლადაა მისი სატრფოს, პირველი ცოლის — მამარ მონადისადმი მიძღვნილი სატრფიალო ლექსები @ წერილები) და ქორწინებიდან ორიოდ წელიწადში დაეღუპა საყვარელი მეუღლე @ ჩვილი ვაჟი, გიორგი (ამის გამო, თუმცა მე ბიორგობას დავიბადე, გიორგი არ დამარქვა). მოგვიყვა, — მხოლოდ მეცნიერული შემოქმედების უსაზღვრო სიყვარულმა მისხნა თვითმკვლელობისგან @ ძალა მომცა, შემექმნა ახალ სიყვარულზე დაფუძნებული ოჯახი... სიბერემიც კი, ავადმყოფობის დროს, როდესაც სიცხე უჩვევდა @ ბოდვას იწყებდა, ზოგჯერ გიორგისა @ მამარს უხმობდა...

გამუდმებულ დევნა-შევიწროებას განიცდიდა მეცნიერებისა @ სახელმწიფო-პარტიული ელიტების ურთიერგადაჭველი ნეპოტისტური, კლანური @, რაც ყველაზე არსებითია, ანტიეროვნული სტრუქტურის მხრივ, რაც მხილების წითელ ძაფად დაჰყვება მის დღიურებს — ვერასდროს ვერ „ერგებოდა“ მეცნიერებისა @ ადმინისტრაციების მედროვეობაზე დაფუძნებულ გარემოს. ტყუილად კი არ უძახდნენ ნახევარხუმრობით ჰაატა გუგუშვილს შეთამამებული მეგობრები, მისი მეცნიერული ბრძოლისუნარიანობისა @ სიმამაცისთვის, „მლადიატორს“...

მაგალითად, როდესაც მზილისის უნივერსიტეტში დიდი ივანე ჰავახიშვილის სამარცხვინო საჯარო განქიქება მოეწყო პროლეტარული სულისკვეთებით განმსჭვალული პროფესორ-მასწავლებლებითა @ სტუდენტობით გაჭედილ სააქტო დარბაზში (რის შემდეგაც მას რექტორობა დაატოვებინეს), უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთაგან არსებითად მხოლოდ ჰაატა ბუგუშვილი იყო, ვინც არ იკადრნა ამ მარაგში მონაწილეობა @ დიდი ივანეს წინააღმდეგ გამოსვლა. ივ. ჰავახიშვილის აზრი ჰაატა ბუგუშვილის ამ მამაც საქციელზე გარკვეულწილად აირეკლა ჰაატას სადოქტორო დისერტაციის ივანესეულ ოფიციალურ რეცენზიაში, რაც, თავისთავად, ფრიად იშვიათი, არსებითად გამოჩაქვლიანი რამ იყო, მით უფრო, ეკონომისტის დისერტაციის მიმართ.

ჰაატა გუგუშვილმა, პირველმა, ჯერ კიდევ 1973 წელს, გაბედა ქართული საზოგადოების ეროვნულად განწყობილი ნაწილის ყურადღება გაემახვილებინა ქართველობის დაწყებულ დემოკრატიულ დეგრადაციასა @ მოსალოდნელ დემოკრატიულ პატასტროფაზე — მეცნიერული ნაშრომისთვის არნახული ტირაჟით (20 ათასი) გამოცემულ ძალზე პოპულარულ წიგნში „საქართველოს სსრ მოსახლეობის აღწარმოების სა-

კითხები“, თუმცა, კომუნისტური იდეოლოგია, კომუნისტური დოქტრინა სოციალიზმისას მხოლოდ ერთა გამუდმებულ, აღმავალ განვითარებას აღიარებდა @ უჩვეულა პროპაგანდას.

ფუნდამენტური კომუნისტური დოქტრინის ამ უგულველყოფასა @ მხილებას (მით უმეტეს, კაპიტალური წიგნით ფართო პოპულარიზებას) მაშინათვე მოჰყვა ჰაატას მორიგი გაძლიერებული დევნა-მევიწროება — საქ. კპ XXV ყრილობაზე (1976 წლის 22-24 იანვარი) ცკ პირველი მდივნის შევარდნაძის საპროგრამო გამოსვლის თითქმის მეოთხედი ჰაატა გუგუშვილისა @ ეკონომიკის ინსტიტუტის მკაცრ „კრიტიკას“ დაე-თმო, არსებითად, ცილისწამებას, რასაც მცირე ხანში შესაბამისი რეპრე-სიებიც მოჰყვა. თვეების განმავლობაში, კვირა არ გავიდოდა, რომ ცენტრალურ გაზეთებში ჰაატა გუგუშვილის მიმართ ცილისმწამებლური, დამამცირებელი, განმქიქვებელი სტატია არ გამოქვეყნებულიყო. ეკონო-მიკის ინსტიტუტში ჯერ ხანძარი მოაჩყვეს (რომლის დროს კინალამ დაი-ღუპა ინსტიტუტის მდიდარი ბიბლიოთეკა) @ შემდეგი კვირების განმავ-ლობაში „ჩაჯდა“ პროკურატურა @ სხვა სარევიზიო ორგანოები — რაიმე დარღვევის უმედეგო ძებნით დასაქმებული...

კოლეგების უმეტესობა ცდილობდა, უნივერსიტეტში ლექციების წასაკითხად მისულ ჰაატას საჯაროდ არც გაჰყარებოდა — ემალებოდ-ნენ, უფროსობდნენ, ზურგს აქცევდნენ (ბევრჯერ მევესწარი ამას, რად-განაც უნივერსიტეტში მამა ავტომობილით მე მიმყავ-მომყავდა @ ხში-რად აუდიტორიაშიც ვაცილებდი). მხოლოდ ერთეულები, გულადები შემორჩენ გვერდზე @ მათში უპირველესი აკად. ვასილ ჩანტლაძე იყო.

წლების განმავლობაში მრავალი, გამუდმებული მიმართვის მიუხე-დავად, ვერც ერთი ცენტრალური გაზეთი ვერ ბედავდა ჰაატა გუგუშ-ვილის რაიმე სტატიის დაბეჭდვას, არათუ ისეთს, რომელშიც ცილისწა-მების წინააღმდეგ გამოსვლა იყო, არამედ, თუნდაც, განყენებულ რაიმე თემაზე...

ჰაატა გუგუშვილი ერთადერთი მეცნიერი იყო, რომელმაც, მის მიმართ მიმდინარე რეპრესიების მიუხედავად, დიად გაილაშქრა კრემ-ლის მიერ დაგეგმილი საქართველოს დამღუპველი როკის ბვირაბის მშენებლობის წინააღმდეგ — მისი დღიურები ამის უქვევლი მოწმეა!

დღეს ვისლა ახსოვს ან ვისლა სჭირდება ამის ცოდნა, მაგრამ:

მამაჩემის მიმართ რეპრესიების განსაკუთრებული გამწვავების პერიოდში, ჩემმა დირექტორმა (აკადემიის ინფორმაციის ცენტრი, სადაც განყოფილების გამვე ვიყავი) @ ჰაატას მეგობარმა პროფ. ილია მირცხულავამ ეზოში „სასეინოლო“ საგანგებოდ გამიყვანა (ეპინოდა, რომ მის კაბინეტში მისაყურადებელი მოწყობილობები იდგა) @ საიდუმლოდ, ჩურჩულით დამმოძღვრა: «მამაშენს ალბათ მალე დაიჭე-

რენ, მაგრამ შენ ნუ გეშინია, ოჯახს რეპრესიები არ შეეხება... „ზემოთ“ გავარკვიე (3პ ძლიერ მდივანს, შევარდნაძის ოპონენტს მიქტორია სირაძეს, თავის მეგობარს გულისხმობდა, რომელიც სულ მალე შევარდნაძემ დაამარცხა), არც შენ დაგიტოვებ სამსახურიდან @ შეიძლება დაგაწინაურონ კიდევო (მართლაც, 3.სირაძემ რამდენიმე დღეში დამიბარა @ 3პ მეცნიერების განყოფილების გამგის მოადგილეობა შემომთავაზა)... მან, ახლა, ძალიან მკაცრად არავის სჯიან, ორ-სამ წელიწადში ალბათ რეაბილიტაციას მიიღებს 3პაატაო»...

ჩემი ძმა, გულბათი კი, სამი შვილის მამა, რომელიც ფინანსთა სამინისტროში მუშაობდა (მამაჩემის მეგობრის, შევარდნაძის ძლიერი @ გავლენიანი ოპონენტის, მინისტრის ფარნა პნანიაშვილის ხელქვეით), ფ.პნანიაშვილის დაპატიმრებისთანავე დაითხოვეს სამსახურიდან „შავი ბილეთით“, ისე, რომ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში არსად იღებდნენ სამუშაოზე...

წლეულს, 3პაატა გუგუშვილის სიკვდილიდან ლამის 30 წლის შემდეგ, ქართული მეცნიერული საზოგადოებრიობა აღნიშნავს მისი დაბადებიდან 110 წლისთავს, მის მორიგ იუბილეს. 3.ბუგუშვილის ოჯახის წევრები დიდად მადლობელი ვართ ჩვენი ოჯახის პატრიარქის არდავიწყებისა @ მისი ღვაწლის დათვისებისთვის.

ამ წიგნის გამოცემის თაოსნობისთვის მადლიერებით მინდა ვახსენო ბატონები — მლადიმერ პაპავა და რამაზ აბესაძე; აგრეთვე, 3.ბუგუშვილის ყველა ის კოლეგა, თანამშრომელი და მოწაფე, რომლებიც დავიწყებას არ აძლევენ მამაჩემის ხსოვნას და რომელთა სულიერ მხარდაჭერას სისტემატურად ვგრძნობ.

ჩემი „მლადიატორის“ სიყვარულით
ბესარიონ 3. გუგუშვილი
ფინეთი, 3პნტაა

მედიკალი
მედიკალი
სტუდენტების
სტუდენტების

უნივერსიტეტის დასრულება, 1926 წ. პ. გუგუშვილი წევს შუაში, მის მარცხნივ პ. ჩანტლაძე; სხედან ივ. ჯავახიშვილი და ფ. გოგიჩაიშვილი

დღიურები

მეცნიერების ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ ხილულ მოვლენათა ზედაპირზე გამოჩენილი მოძრაობა შინაგან ნამდვილ მოძრაობაზე დაიყვანოს

კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ 3, ნაწილი 1, 1932, ტფ., გვ. 271

11.01.33

დაუსწრებელი პედაგოგიური ინსტიტუტიდან მისწერენ გამომცემლობა „ცექნიკა @ შრომას“, რომ უკანასკნელმა გამოსცეს ჩემი ორი წიგნი:

1) „მეურნეობის ისტორია“. ეს იქნება მეორე შევსებული შესწორებული გამოცემა.

2) „ცექნიკის მარქსისტული ისტორია“, რომელიც წარმოადგენს პირობით 5-6 განაკვეთს @ ამ სახით დამატებას ჩემი წიგნისა „ცექნიკის მარქსისტული ისტორიის შესახებ“.

ამ უკანასკნელზე ვმუშაობ ახლა მთელი დღეები. ეს კომპილაციური შრომაა, ის დაახლოებით 5-6 ფორმა იქნება.

რაც შეეხება პირველს, ის იქნება დაახლოებით 15-17 სასტამბო ფორმა.

ხვალ დავდებ ხელშეკრულებას გამომცემლობასთან. ვფიქრობ, რომ ფორმაში 300 მანეთამდე უნდა მომცენ. თუ ეს საქმე ივლისის გასვლამდე მოვათავებ @ მას შემდეგ ზაფხულის დასვენებაც შევძელი, ჯანმრთელობის აღდგენაც ძლიერ კარგი საქმე იქნება.

ამ რამდენიმე დღის წინათ სახელმწიფო გამომცემლობასთან უკვე დავდე ხელშეკრულება ჩემი ნაშრომის –

„მარქსიზმ-ლენინიზმის მემკვიდრეობა ფორმაციებზე“ ცალკე წიგნად გამოცემის შესახებ. ფორმაში 250 მანეთზე მეტი ბ.გიგინეიშვილმა არათურით არ ქნა: ცეკაში მისი საქმის მენჯღრევა რომ შემეძლოს, ისეთი კაცი ვიყო, 500 მანეთსაც

ოოლად მომცემდა, მაგრამ სახელგამმა ჩვენს ხარჯზე უნდა გაასწოროს ის ზარალი, რომელსაც ასეთი ხალხი იძლევა. მაინც არაუშავს. ეს შრომა 8-9 ფორმამდე იქნება. მისი რეცენზია წარმოდგენილ იქნა ჯერ მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტიდან, იმათგან ის გადაცემული ქონდა პროფესორ ხაჭაპურიძესა @ დოცენტ ყალიჩავას, ხოლო ამის შემდეგ საჭიროდ დაინახეს, ის კიდევ გადასცემოდა სარეცენზიოდ პროფ. ივ. ვაშაყმაძეს (ბანათლების სახალხო პომისრის მოადგილეს). უკანასკნელი დღეს შემპირდა, რომ ზეგისთვის მზად იქნება რეცენზია @ დამიბრუნებს. ვნახოთ, თუ სიტყვა შეასრულა. ერთი სიტყვით, მე ვფიქრობ, რომ ეს წიგნი იეზერვლის ბოლომდე მაინც სტამბაში უნდა წავიდეს.

ქრესტომათიის მეორე ტომის პირველი წიგნის ბეჭდვის საქმე ისევ @ ისევ აირია. ოთხი თვეა, რაც სტამბაში იყო. ახლა სახელგამს ისევ უკან გამოუთხოვია. იქ კიდევ ერთხანს ჯიჯგნეს @ ატრიალეს წარამარა. შალვა ოდილავაძემ (დირექტორის მოადგილე) მოინდომა მისი შემცირება. მისი აზრით, ის დიდია, მაგრამ არ გავაყვანინე თავისი. ახლა ისევ სასწავლო სექტორს გადაეცა, მაგრამ უკანასკნელი სასწავლო სექტორს მაინც არ აძლევს. ჯერ ცეკადან უნდა მივიღოთ ნებართვა მისი დაბეჭდვის, რადგან ქალაქის ეკონომიისა გამო, ყველა წიგნის ბეჭდვის ნებართვას იქიდან ვიღებთო. რა იქნება, არ ვიცი. მე კი უკვე 3500 მანეთი ჰონორარი მიმიღია თურმე იმ წიგნის ანგარიშიდან, ხოლო პირველი ტომის მეორე წიგნი კი ჯერ მზად არ მაქვს. გეგმაც კი არ შემიდგენია, რაც, ცხადია, ისევ მათი ბრალია, მუშაობის სტიმული დამიკარგეს, ისე აჯანჯლებენ საქმეს. აგერ თითქმის ერთი წელია, რაც ის წიგნი დასაბეჭდად გამზადებული ჩავაბარე @ ჯერ კიდევ 10 ასოც არ აუწყვიათ.

ასე რომ, მიმდინარე წელს 4 წიგნი უნდა დავბეჭდო. თუ ქრესტომათიის უკანასკნელი ტომიც მოვასწარი, მაშინ 5 წიგნი იქნება. ეს საქმე თუ კარგად დაბოლოვდა, შედეგად @ შედეგად თუ ერთი მაგრა არ დამცხეს, ხომ კარგი! ყოველ შემთხვევაში, ამის შემდეგ მე ვაპირებ ერთხანს ხელი ავიღო

წერისაგან @ ვიმუშავო თავის თავზე, კარგად შევისწავლო უცხო ენები. ჩემი ასაკისთვის, რაც დავწერე, ისიც საკმარისზე უფრო მეტია. ყოველივე ამის შემდეგ მე რაიმე ღირებული შრომა უნდა დავწერო, რომელმაც ქართულ ისტორიულ ლიტერატურაში ეპოქა უნდა შექმნას, თუმცა თამამად შემიძლია ვთქვა, რომ ინსტიტუტში ისტორიის, როგორც მეცნიერების, სწავლება პირველმა მე დავიწყე. ამას უკვე დღეს ხვდება თითქმის ყველა, განსაკუთრებით, მოწინავე სტუდენტები, რომლებიც, როგორც ირკვევა, ჩვენ ისტორიკოსებზე მაღლა მაყენებენ.

13.01.33

მე @ თამარა ა-ბი მარჯანიშვილის ტეტრში მივდივართ. ვინ იცის @ იქნებ მე მას დავუმეგობრდე. თუმცა ის ძლიერ მეტიჩანა ვინმეა @ გვარიანი მეშჩანიც, მაგრამ ამავე დროს ძლიერ კარგი @ მეტად კულტურული, იცის ევროპული ენები @ აგრეთვე თავის თავის ფასიც. წრეულს ათავეებს უნივერსიტეტს. ამას წინათ მელაპარაკებოდა, რომ ისტორია მიყვარსო. იქნებ მოწაფედ გავიხადო ისტორიაში. რაც შეეხება მარი ფ-შვილს, ამ ქალს აშკარად ვუყვარვარ. ყველგან, სადაც ვხვდები, სულ ჩემი წიგნები დააქვს ხელით @ თანაც მიჩვენებს, თქვენს წიგნებს ვსწავლობო. ქ-ო მ-ჩი მეტად სანდომიანია, ცდილობს ჩემთან ჭკვიანი ქალის როლში ითამაშოს, ფილოსოფოსობს. მითხრა, რომ აინტერესებს ჩემი ნახვა, ოთახში როცა ვზივარ @ ვმუშაობ. მაგრამ მე ყველაზე უფრო მაინტერესებს, რას მოიტანს 13/1 – სადამო, თამარასთან რომ უნდა გავატარო. დღეს

ტელეფონით ვუწვავდი @ მის მაგიერ ვიღაც სხვა მელაპარაკებოდა, რომ ის სახლში არ არის, ხოლო შემდეგ იმავე ხმამ მითხრა, რომ თამარა გთხოვთ თქვენ, სახლში გამოუაროთო. მე დღეს მას ღია ბარათი გავუგზავნე იმის შესახებ, რომ ბილეთი ვიყიდე @ მას ტელეფონით ვერ დავურეკე @ რომ 13/1 — ში სადამოს 8- ის ნახევარზე გავუვლი.

კ. ბუგუშვილი, 1926 წ.

14.01.33

გამომცემლობა „ჭეჭნიკა @ შრომასთან“ დღეს დავდე ხელშეკრულება „ჭეჭნიკის მარქსისტული ისტორიის“ (განაკვეთი 3-5) გამოცემის შესახებ. შალვა აფხაიძე მწყალობს, ფორმაში 300 მანეთი მომცა. ხვალ პირველ ავანსს მივიღებ. დღეიდან მთელი დღეები ამ შრომაზე ვიმუშავებ. ის ძირითადადში უკვე მოთავებულია. ამ თვის ბოლოსთვის უკვე საბოლოო რედაქციას მოვასწრებ ალბათ.

გუშინ საღამოს მარჯანიშვილის თეატრში ვუყურე წარმოდგენას „მზის დაბნელება საქართველოში“. ის პირველად დაიდგა ცფილისში 1853 წელს. კარგი იყო ინტერმედია „ძველი @ ახალი ცფილისი“. მას მსახიობი ბომიაშვილი ასრულებდა. ეს უდავოდ უნარიანი კაცია. ჩემთან უნდა ყოფილიყო თ. ა-ბი, მაგრამ იმის გამო, რომ მე მას დროზე ვერ შევატყობინე, ის თავის დობილთან წასულიყო საავად-

მყოფოში. კიდევ ერთხელ შევეცდები მასთან ჩათვატრებას. იქ იყო 9-რი 10-მე, ის კარგი ტუგრუნტელაა. თუ მომიხვდა სადმე, ერთი უნდა გავათამაშო.

22.01.33

პროფ. ი. ვაშაყმაძემ დასწერა სახელგამისათვის ჩემი წიგნის რეცენზია:

„ამხ. გუგუშვილის ნაშრომი „მარქსიზმ-ლენინიზმის მოძღვრება საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციების შესახებ“ აუცილებლად საინტერესო ნაშრომია @ ღირსია ის საჩქაროდ გამოცემის. ავტორი იცნობს ყველა საჭირო ლიტერატურას ამ საკითხზე @ სარგებლობს მით. დიდძალი ციტატებია მოყვანილი მარქსიზმის კლასიკოსებიდან, რომელიც ნაშრომს, ნახევრად ქრესტომატიულ სახეს აძლევს,... მრავალი საკითხი ორთოდოქსალურ მარქსისტულად არის გაშუქებული, მაგრამ ზოგიერთ ძირითად საკითხებში, ჩემის აზრით, ავტორი მოიკოჭლებს: პირველი საკითხი — ეს არის პრობლემა საწარმოო ძალებისა @ საწარმოო ურთიერთობების. რა არის მამოძრავებელი საზოგადოებისა? კითხულობს ავტორი @ პასუხობს: საწარმოო ძალები. მაგრამ, რა ამოძრავებს საწარმოო ძალებს? — ამაზე პასუხს ის ვერ სცემს. ის ყურადღების გაწევა სთხოვს საზოგადოებრივი განვითარების დიალექტიკაში საწარმოო ძალებსა @ საწარმოო ურთიერთობათა შორის წინააღმდეგობას, რომელიც საზოგადოების ძირითად მამოძრავებელ ძალას წარმოადგენს. მართალია, ის ვრცლად ამუქებს კლასებსა @ კლასთა შორის ბრძოლის როლს, მაგრამ ვერ აკავშირებს კლასების საკითხს ამ ძირითად წინააღმდეგობასთან, რომელზედაც ჩვენ მივუთითებთ. აქ საჭიროა ავტორმა შეიტანოს შესწორებები, რაც, ჩემის აზრით, შეიძლება ძალზე იოლად, თუ ავტორი დაგვეთანხმება. თუ ავტორი ამას არ იზამს, მას შეიძლება მიეწეროს მექანიკური, ანდა მენშევიკური თვალსაზრისი. მეოლე საკითხი, ეს არის საკითხი აზიური წარმო-

ების წესის შესახებ. ავტორი სამართლიანად აკრიტიკებს აზიური წარმოების წესის მოძღვრებას, მაგრამ მის მიერ თითქმის გაიგივება ხდება პირველყოფილი კომუნიზმისა @ აზიური წარმოების წესის. აქ საჭიროა, ჩემის აზრით, შესწორება, ანდა უფრო გარკვეულად @ საფუძვლიანად მისი გაშუქება. ჩემის აზრით, აქ ავტორი მიდის თითქმის პირველყოფილი კომუნიზმის უარყოფამდე, ანდა კიდევ თუ წვრილმანებზე გაგჩერდებით, იგი ეთანხმება კ.კუცუკის მეხელულებას პირველყოფილი კომუნიზმის მოხმარებით ხასიათზე, რაც, ვფიქრობ, არასწორია. ნაშრომში არის ბევრი წვრილმანი ხასიათის ფორმულირებები არასწორად, მაგრამ ძირითადად საკითხები სწორად არის გაშუქებული. საჭიროა შრომის სახელწოდება შეიცვალოს ასე — „ნარკვევები საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციებზე“. სასურველია, ავტორმა შეიტანოს აღნიშნული შესწორებები თავის ნაშრომში. ისე, ვფიქრობ, რომ, მიუხედავად ყოველივე ამისა, შრომა დაუყოვნებლივ უნდა დაიბეჭდოს, როგორც სახელმძღვანელო”.

19.01.33 წ. ი.ვაშაყმაძე

16.02.33

გამიჭირეს საქმე სახელგამში. ორი წიგნი მაქვს გადაცემული @ ორივეს კანცელარიაში ამჟამებზე. ქრესტომათიის იმედი მაინც არ არის დაკარგული, მაგრამ ყველაზე უფრო ნარკვევები (ფორმაციებზე) მაფიქრებს. სასწავლო სექტორს უნდა დაეხმება, აქედან შალვა ოდილაყაძემ (გამგის მოადგილე) გაიხსენა დადგინელება, რომ ისტორიის, ფილოსოფიისა @ ეკონომიკის წიგნები, გარდა საშუალო სკოლების სახელმძღვანელოებისა, პარტსექტორში უნდა იბეჭდებოდეს. პარტსექტორის გამგე ვინმე მიქაძე ყოფილა, რომელსაც, როგორც ჩანს, ჩემი სიფათი იმთავითვე არ მოეწონა @ პირდაპირ მითხრა, ეს წიგნი არ დაიბეჭდება, მაგრამ რისთვის, ამას ხომ განმარტება სჭირია — ბოლშევიკურ, პირ-

დაპირ სიტყვას ლაპარაკობს ეს ვიღაც რეგენი. მერე მითხრა, ქალაქი არ არისო, თითქოს მისი შეტანა საერთო გეგმაში არ შეიძლებოდეს. ანა, ის ვიღაც აშკარად ლ.ისანლოვის ახალი შესწორებული გამოცემა უნდა იყოს. ისე მეფცევა, თითქოს ის ბატონი @ მე ყმა თუ არა, ნაყმევი მაინც ვიყო. აი გიდი, რა დრო დადგა?!

თ.ა-ბი თანდათან მიახლოვდება, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერ ვატყობ გარკვეულ პოლიტიკას, თავს იკავებს. ეტყობა, ძალიან თავმოყვარეა, მაგრამ ისიც ეტყობა, რომ ეს თავის დაჭერა არც ისე ადვილად გამოუდის. ამ დღეებში კიდევ ერთს შევუტევ იმ ანგარიშით, რომ აპრილის ბოლომდე ან ასე, ან ისე გავათავებ. ე.წ-მე მიახლოვდება. გუშინ ს.ყ-მ მასზე ცუდი ჭორი მითხრა, თუ ეს მართალია, მას პირდაპირ მისვლა მოუხდება...

11 თებერვალს ვუყურე „ჭირრანოს“, ძლიერ კარგი დადგმა იყო. თამარ ამირეჯიბი მახლდა. ერთ ლოყაში ვიჯექით. იმ საღამოს ეტყობოდა, უნდოდა მას, ძალიან უნდოდა, რომ სიყვარული ამეხსნა. მეც კინალამ დავაპირე, მაგრამ სულ სხვა რამეზე მომიხდა ლაპარაკის დაწყება. ჭობდა, მომხდარიყო მოსახდენი. „ყაჩაღებმა“ საერთოდ კარგი შთაბეჭდილება მოახდინა, მაგრამ ნაკლებ დროშიაც შეიძლებოდა ასეთივე ეფექტის მიცემა, ზოგიერთი ადგილების შეკვეცით. ღამის 3 საათზე გათავდა. სცენა უკეთესი იყო, ვიდრე აქტიორები. ხორავა ვინტურობულად თამაშობდა, ვასაძე ფუჭდება – მონოტონური ხდება.

01.03.33

სტალინი: «Великое значение колхозов в том именно состоит, что они представляют основную базу для переделки крестьянина, для переработки его психологии в духе пролетарского социализма» (იბ.
«Большевик»,

1933, № 1-2, სტრ. 24).

მაგრამ იქნება ბლესობამ, როგორც სახალხო მეურნეობის უდიდესმა მასამ, რომელსაც, სასოფლო მეურნეობის წარმოების თავისებურებისა გამო, არასოდეს მიუღწევია მჭიდრო, ორგანიზებულ კლასად ჩამოყალიბებამდე, შესაძლებელია, სწორედ ეხლა მიაღწიოს ამას @ ამით შექმნას საშიშროება „პროლეტარული სოციალიზმისათვის“?

მეტად რთული პრობლემაა: სოფლის მეურნეობა კაცობრიობის ისტორიის მანძილზე ძირითადად წარმოადგენდა წარმოების ისეთ დარგს, რომელიც, წარმოების ორგანიზაციის თავისებურებებისა გამო (რაც უმთავრესად წარმოების წვრილ-წვრილად დაქსაქსულობაში გამოიხატება), შეუძლებელს ხდიდა უშუალო მწარმოებელთა – გლეხობის მასიური კავშირის შექმნის შესაძლებლობას. წარმოების ორგანიზაციის თორმა, რისგანაც გამომდინარეობდა გლეხობის შეუკავშირებლობა საერთო მიზნისათვის, მთელი ისტორიის მანძილზე გასდევდა გლეხთა მოძრაობების დამარცხებებს. „ბლესი“ - ამ სიტყვის გაგებით, დღეს ყველა ცოცხალ კლასებზე უფრო ძველია, ის, როგორც სოფლის მეურნეობაზე დამყარებული უშუალო მწარმოებელი @ სხვადასხვა ვარიაციით, მეტნაკლები ზომით, მეპატრონე წარმოების საშუალებებისა (ნომინალურად კი ყოველთვის ასე იყო), წარმოიშვა ჯერ კიდევ პირველყოფილი ფორმაციის უკანასკნელ სტადიაზე. იმ დროიდან დღემდე არც ერთი, ანდა, ყოველ შემთხვევაში, თითქმის არც ერთი სოციალური კლასი (თანამედროვე საზოგადოებაში, ანდა სამრეწველო კაპიტალიზმის დამყარების შემდეგ) არ მოღწეულა @ არ არსებობს. მხოლოდ ბლესობა არის დღესაც ასე მძლავრად ჩვენშიც @ განსაკუთრებით კი სხვა (ე.ი. ბურჟუაზიულ) ქვეყნებში. იქნებ ჩვენს ქვეყანაში კოლექტივიზაციის საფუძველზე, პირველად ისტორიაში (თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ადმოსავლეთურ დესპოტიებში გრანდიოზული საზოგადოებრივი სამუშაოებისათვის თავმოყრილ „ბლესობას“, რასაც ეპიზოდური ხასიათი ქონდა), მოხდეს გლეხების დიდი მასების გაერთიანება ერთი წარმოების ორგანიზაციაში,

კოლექტიურ-კოოპერატიულ შრომაში. ამ განემოებას კი მოჰყვავს გლეხობის ორგანიზირება როგორც კლასისა. თუ ეს ასე მოხდა, მაშინ ვინ იტყვის, რომ ბლეხობა, როგორც თუნ- დაც დაჩაგრული, მაგრამ მაინც ორგანიზებული კლასი, არ დაუპირისპირდება „პროლეტარიატს“, რომლის ხელში

იქნება ხელისუფლება @ მთავარი საწარმოო ძალები?

„პროლეტარიატი“ ხომ მაშინ დაკარგავს იმ შინაარსს, ამ სიტყვას მარქსის ხელში რომ ჰქონდა?

ისტორიის განვითარების თვალსაზრისზე შემდგარ ადამიანს დღეს შეუძლია ასეთი დასკვნა გააკეთოს.

მაგრამ, მეორე მხრივ, ამასვე ხომ არ შეუწყობს ხელს ის გარემოება, რომ ჩვენში დღეს, როდესაც მთლიანი კოლექტივიზაცია ტარდება, ასე დაბალია ტექნიკის განვითარების საერთო დონე @ შესაბამისად დაბალია ხალხის, გლეხობის, პროლეტარიატის უდიდესი მასის შეგნება, ცოდნა, გამოცდილება, პულტურა და, მათგან გამომდინარე, მისწრაფება სოციალისტური იდეისადმი?! ვინ იცის?! ან იქნებ ყოველი ეს დაბრკოლება დამლიოს პროლეტარიატის ავანგარდმა კომუნისტურმა პარტიამ @ მისი დღევანდელი რკინისებური დისციპლინით გადალახოს მთელი ის დაბრკოლებანი, რაც საერთო სირთულით ჩვენი დაბალი, მეტად დაბალი ტექნიკურ-ეკონომიკური განვითარების დონიდან გამომდინარეობს @ მთელ რიგ სიმძნელეთა შედეგად, რომლის მსგავსი მრავალი ყოფილა გადალახული, დაამყაროს ნამდვილი პომუნიზმი?! იქნებ ასეც მოხდეს...

«« • »»»

ჩემ წინაშე ერთი რთული პრობლემაა, აგერ მესამე წელია, ის მინდა გადავჭრა, მაგრამ ვერ მოვახერხე. ამ წლის გასვლამდე ან უნდა მოხდეს, ანდა შემდეგ არასოდეს არ მოხდება — ეს ისაა, რომ მე ცოლი უნდა შევიერთო — მომდევნო წლის განმავლობაში. სამს მივცემ წინადადებას. ამ სამიდან ერთი თუ მაინც არ მოხდა, მერე ამ საქმეზე საერთოდ ხელს ავიღებ

@ ბრმა შემთხვევას მივუტოვებ მასზე ზრუნვას.

პირველი სამიდან ერთი უკვე გათავდა. თურმე ნუ იკითხავთ, მას ვუყვარდი, მაგრამ რადგან თითქმის სამი თვე ერთმანეთს ხშირად ვხვდებოდით @ წინადადება არ მივეცი, ის უკვე სხვაზე თხოვდება. გუშინწინ შემატყობინა ეს ამბავი, რადგან, როგორც ჩანს, შენგან ხეირი არ გამოვიდაო. ეს იყო თ.ა-ი.

30.04.33

დღეები, დღეები, როგორ გარბიან, როგორ მიდიან @ მტოვებენ მე. თუმცა იქნებ ჯერ კიდევ არ მისწრებენ წინ, მაგრამ ვატყობ, საცაა, უკვე ჩამოვრჩები. მე ამაღამ თუ ბილეთი ამიღეს, ვაპირებ დასავლეთ საქართველოში წასვლას. ეს ჩემთვის ამ მდგომარეობაში ძალიან კარგი იქნება, ასე ვფიქრობ მე. ამ დღიურის უკანასკნელი გვერდებიდან გაკეთებულია პარკი, რომელშიც ინახება ჩემი კიდევ ერთი რომანის დოკუმენტები, რომელიც საბოლოოდ გუშინწინ დამთავრდა. შვიდე შედეგი — ჩემთვის მეტად არასასიამოვნო @ დიდად საზიანო. ეს მხოლოდ იმან გამოიწვია, რომ მე სითამამე მაკლდა, თავის დროზე ვერ ვსთქვი სათქმელი, ადრევე არ მივიღე სათანადო @ გადამჭრელი ზომები — ყოველივე ეს კი, როგორც ირკვევა, მთლიანად @ სავსებით ჩემზე ყოფილა დამოკიდებული, მაგრამ ყოველივე ამაში მე ხელს მიშლიდა მატერიალური პირობები. არ მქონდა @ არცა მაქვს ბინა, რა უნდა მექნა, სად წამეყვანა. 26 მეტრიან ფართობში სამი სული ვცხოვრობთ, კიდევ მეოთხის მიმატება, ეს ხომ პირდაპირ შეუძლებელი იქნებოდა. ერთი ახალი რომანი შეიძლება დაიწყოს, ეს იქნება ქ. კ-ლი. ის ერთ დროს მომწონდა, მაგრამ ახლა შეიძლება მას მეტად გულგრილად ვუყვარდე @ არ ვიცი, რიდან რა გამოვა.

უკვე დაიწყეს ჩემი წიგნის „ტექნიკის მარქსისტული ისტორიის“ (კაპიტალისტური ეპოქის ტექნიკა) — აწყობა. მას კორექტორად თ.ა-ი ყავს დანიშნული, თუ მან აწი იმუშავა.

20.01.34

ისე გავიდა 1933 წელი, რომ მან ბევრი საგულისხმო რამ დამიტოვა, თუმცა მას ჩემს დღიურში მცირედი ადგილი ერგო.

„სიყვარულის“ ფრონტზე სრული დამარცხება, რადგან არ ყოფილვარ ამ საკითხში მომზადებული...

სამეცნიერო @ პედაგოგიური ფრონტი მდიდარი იყო თავ-გადასავლებით. ორი წიგნი გამოვეცი. ოივემ დიდი ხმაური გამოიწვია, განსაკუთრებით „ეკონომიკური ფორმაციების“ გამოსვლამ...

1934 წლის 7 აგვისტოს დილით კონსტანტინე გამსახურ-დია, გიორგი გამყრელიძე @ მე ტფილისიდან გ.მგალობლი-შვილის ავტოთი გავდივართ ხევსურეთისაკენ. ხევსურეთში ჩასვლის იღუპა ჩვენში მწიფდებოდა თითქმის ერთი წელი-წადია@

გარემოებათა განვითარებამ აღნიშნული დრო ყველაზე ხელსაყრელი სახით ახლა წარმოადგინა.

პირველი პუნქტი, სადაც ჩვენ დავისვენეთ, ე.ი. ვისადი-ლეთ, იყო სოფელი დუშეთსა @ ტფილისს შორის სამხე-დრო გზაზე. ნამუადღევს უკვე დუშეთში ვიყავით, თუმცა ადგილობრივი ხელისუფლება შეგვპირდა, რომ მეორე დღეს, დილით, ავტოს გვიშონიდა ზარისახოსკენ, ე.ი. პირაქეთა ხევსურეთში ჩასასვლელად, მაგრამ ეგ არ მოხერხდა. 8

ავტოს ჩვენ გავატარეთ დუშეთში. დუშეთში ჩემზე ალა-მიანთა შორის აღსანიშნავი შთაბეჭდილება მოახდინა ნეს-

ტორამ. ეს არის ოსი, დღეს დუშეთის კოოპ. სასადილოს გამგე. ტკბილი სიტყვა, უფრო ტკბილი საჭმელ-სასმელი —

აი მისი იარაღი და, მამასადამე, არსებობის საშუალებაც. მეორე ალაშიანი კი არის გრიგოლა აპრილოვი, სომეხი, სასტუმროს ყოფილი პატრონი, ამჟამად კი გამგე. ბოლშევი-კებმა მითხრეს, რომ

ჩვენებურად სახლის პატრონს

კომენდანტი ქვიპია @ მეც კომენდანტი გამხადესო. მერე მივ-ხვდი, რომ კომენდანტი დარაჯი ყოფილა @ ე.ი., მეც დარაჯი

გავუხდივართო, ოხუნჯობდა ზრიგოლა ჩვენთან სადამოს. როცა გაიგო, რომ ხევსურეთში მივდიოდით, ძალიან გაუკვირდა, თავს რად იწუხებთ, ისინი ისეთი ველური ხალხია, თქვენ ნახვადაც არ ღირანო. შერედა მეტად სამიში ადგილებია გასავლელი, ქურდობენ, კაცს კლავენო @ სხვა. საერთოდ, ჩვენი იქ წასვლა მას შეცდომად @ თავზე ხელის აღების მაგვარ მოვლენად მიაჩნდა. გვითხრა, თავი მოგძულეზიათ, დედის ბუბუს მოწყვეტილხართო. ამან ბევრი გვაცინა. ეს განსაკუთრებით მოეწონა ჰოჩიას. 9 აგვისტოს დილაადრიან ერთი ცხენით გავდივართ დუშეთიდან. ცხენზე ჩვენი ბარგია @ კოჩია ზის. გია, მე @ გამყოლი სანდრო ფეხით მივდივართ, თან მიგვაცილებს ადგილობრივი, ე.ი. დუშეთის რაიონის კომკავშირის პირველი მდივანიც. დღით დუშეთიდან ჩავედით ყვავილში @ დ.ჭონქაძის სახლი @ ხმალი ვნახეთ, შთაბეჭდილება წარსულის ზეპირ მოგონებებს უდრიდა. ამ დღეს მალაროსკარში მივედით @ იქ ადგილობრივი ექიმის სახლში მიგვიღეს. დილას, 10 აგვისტოს, ჩვენ მალაროსკარში შევხვდით ხევსურეთის „მთავრობას“, ე.ი. ჩვენი მთავრობის რწმუნებულს ხევსურეთში გ.შვენიერაძეს. მან ჩვენზე კულტურული კაცის შთაბეჭდილება დატოვა. ის სწავლობს თანამედროვე ხევსურეთს @ როგორც გადმოგვცა, რაღაცას წერს კიდევ ხევსურეთზე. მან მიგვიჩვენა პირიქითა ხევსურეთის, ესე იგი ბარისახოს აღმასკომთან, რომ ჩვენ შესაფერი პატივისცემით მივედეთ. გზაზე გავიარეთ ჩარგალში, ეს ვაჟა-ფშაველას სოფელია, ვნახეთ ვაჟას სახლი. ვვარაუდობდით, რომ იქ დაგვხვდებოდა მისი შვილი ვახტანგი, მაგრამ ჩვენ ღარიბულ სახლ-კარში ერთი დაბნეული ძაღლის მეტი ცოცხალი არსება არა გვინახავს რა.

ერთ სოფელში ვისადილეთ, ცხენი დავიქირავეთ, რომელზედაც მე @ გია რიგრიგობით ვჭდებოდით, სანამ სადამო ხანს ბარისახომდე (პირიქეთა ხევსურეთის ცენტრია) არ მივედით. ბარისახოს არაუშავდა. აქ არის ცალი თვალით @ ფეხით შემოსული კულტურა. აქ ჩვენ კარგად მიგვიღეს. სამკითხველოში დავბინავდით. მეორე დილას სურათები გადა-

ვიდეთ. **სოფელში** შევიარეთ @ დავათვალიერეთ ადგილობრივი ყოფაცხოვრება. მე აქ გავეცანი ადგილობრივი საოჯახო მრეწველობის თავისებურებებს, საფეიქრო მრეწველობის ინვენტარს.

ზეჯილი – ქსოვილი (იქ ჩაწერილი განმარტებები – რედ.); ტბჭირი – თითისტარი; ჯალატარი – ისარი; ქიტი, ქიტურა – კოვზი; თხორი – ძაფის მორგვი; პურსაქცევი – პურის გადასაბრუნებელი; ჩიკა – სამფეხი სკამი, ჯორკო; ბუნი – ხანჯლის ქარქაშის ბოლო; თბე – ფურცელი; ატრატი – ქალაღი; ქიმური – ტყავის მოსაქნელი დაზგა; ქიმურის ენა – ამ დაზგაზე ტყავის მოსაქნელი დიდი ჯოხი, რომლის მოძრაობით ქიმურზე მოიქნება ტყავი; ცულქარცა – „კირკა“.

მეორე დილას ბარისახოდან ახალი ცხენებით სანდრო უკან გავისტუმრეთ, გამოვემართეთ პირიქითა ხევისურეთში. ბარისახოდან ჩვენი გამყოლი იყო ბარისახოს აღმასკომის ყოფილი თავმჯდომარე ჩაჩაური ლიქოკელი, რომელსაც მესისხლეები ყოლია შატილში @ რომელიც ამიტომ მიდიოდა მხოლოდ ლეზაისკარამდე, მაგრამ შემთხვევამ სწორედ ისე მოაწყო, რომ მისი მესისხლე მას აქ შეახვედრა @ ჩვენ კინაღამ შევიქენით ამ პატრიარქალური სიბნელის მონათა საზარელი შეჯახების მოწმე, რომ არ მოგვეხერხებინა მათი ერთმანეთისაგან აცილება. ჩაჩაური აქედან უკან, ე.ი. ხახმატში დავაბრუნეთ, საიდანაც ის მერე მის სოფელში წასულა @ მეტი აღარ შეგვხვედრია. ლეზაისკარიდან ჩვენ გზაზე ერთი მაგარი წვიმის შემდეგ, რომელმაც რიგიანად გაგვწულა, მზის ჩასვლის ხანს შევედით ხახმატში. ხახმატში ცხოვრობენ ალუდაურები. აქ ძმების გაყოფა ხდება შინაურულად. თუ უთანხმოება დაიბადა, მაშინ იწვევენ სოფლის საპატიო პირებს. ქალს ხშირად გათხოვებამდეც აქვს მიჩენილი მისთვის საკუთრება, რასაც თან წაიღებს ხოლმე, ხოლო ვაჟს გაყოფამდე საკუთრებად აქვს მხოლოდ საომარი იარაღი: ხმალი, სატევარი, ფარი @ ტანისამოსი. ხშირად შრომის იარაღებიც.

თემი — რამდენიმე სოფლის თავმოყრა ხატში, სიტყვა საზოგადოება — არ იციან, უცნობია. ყმები მხოლოდ ხატს ყავს; მონა — ფინთი (ხშირად საგანი).

მთელ პირობითა ხევისურეთში @ პირაქეთაშიდაც, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ამჟამად რომ გაყავთ, იმ გზას, გარდა საცალფეხო @ ცხენის გასავალი ხისფეებისა, რომლებიც გზას ამშვენებენ (რითაც მდინარის ერთი ნაპირიდან მეორეზე გადაყავთ ცხენები), არ არსებობს, ე.ი. მთელი გზები წარმოადგენენ მხოლოდ ადამიანისა @ ცხენის, თუ სხვა პირუტყვის, ფეხით გატკეპნილ @ გაჩარხულ ბილიკებს. აქ გზები წარმოგვიდგება თავისი ნამდვილი პირველყოფილი სახით. ყოველგვარი „ხელოვნური“ ზემოქმედება მხოლოდ იმაში გამოიხატება, რომ ის ჩვეულებრივ კლდე-ღრეებსა @ ღრანტე-ხევებში ერთგვარი ზოლივით მიემართება მდინარისა თუ რუს გასწვრივ, მაგრამ ამ „ბუნებრივ“ გზებსაც ახასიათებს ერთი ჩვენთვის, ტრანსპორტის ისტორიისათვის, საინტერესო მომენტი, ესაა ლიგანა. ის წარმოადგენს კლდის ქვეშისაგან გაკეთებულ ერთგვარ დაბალ ბოძს @ არის გზის მაჩვენებელი ზამთარში, როდესაც ბილიკები თოვლითაა დაფარული @ ამის გამო გაგნება ძნელია, თუ არა ასეთი სანიშნე ბოძების მომსახურება. ლიგანას ხშირად ავრეთვე უძახიან „საელი-აოსაც“ (ელიაობას უწოდებენ დავ-ავდარის ღვთაების დღე-სასწაულს. ამ შემთხვევაში მოიტანენ ლუდს, დაკლულ თიკანს), მასვე უწოდებენ ასევე მზის საბუღარასაც. ეს იმიტომ, რომ მზე მთაზე ამოდის ან ჩადის სწორედ იმ ადგილას, სადაც დადგმულია ეს ლიგანა. საინტერესოა ის ხერხიც, თუ როგორ აკეთებენ ამ ლიგანას. ჩვენმა მეგზურმა ჩაჩაურ ლიქოკელმა მიაჩნო, რომ ლიგანას ასაშენებლად ბავშვებს „შალომებენო“, ე.ი. შეაჯიბრებენო, თუმცა მას ხშირად დიდებიც თვითონ აკეთებენ, როცა ამას ალბათ აუცილებლობა სასწრაფოდ მოითხოვს. ვარდა ამისა, მე შევამჩნიე მეზავრობის დროს, რომ როგორც არაგვის, ისე თერგის @ მათი შენაკადების ხეობებში მრავლად არის ჩვენს დრომდე მოღწეული ციხე-კოშკები, რომლებიც თავის დროზე ემსახუ-

რებოდნენ არა მარტო სტრატეგიულ მიზნებს, არამედ კავშირგაბმულობის საშუალებასაც წარმოადგენდნენ, როგორც ეს გადმოცემულია აკაკის კრებულის ერთ ნომერში. ამ კომპების თავიდან საჭირო, საჩქარო ცნობების, მაგალითად, მტრის შემოსევის ცნობის გადაცემის მიზნით ისროდნენ თოფს, ანთებდნენ ცეცხლს @ ამ ნიშანს ერთი კომპიდან მეორეზე გადაცემით საბოლოოდ ატყობინებდნენ.

ოჯახის საკუთრებას განაგებს უხუცესი მამაკაცი, ვინც ყველაზე მეტი იცის.

მუშაობაში დახმარება — შველა, ხელის შეწევა; მუშა — ნადი (შეშაობა, თიბვა, მკა); ჩხანჩხი — ურთიერთდახმარება, ნადი ლუდის გამოხდაში; დრამა — გადასახადი დაჭრისათვის; მღვენი — სანათლავი გადასახადი

ხატს აქვს თავისი მამული @ რამდენადაც ხატი მთელი სოფლისაა (უკეთ ვთქვათ, მთელი სოფელი ხატისაა), ამდენად ეს მამული მთელი სოფლისაა. ამ მამულს მთელი სოფელი ამუშავებს @ მთელი მოსავალი მთელი სოფლის მიერ მოიხმარება ხატობის დროს. ხატის მამულს განაგებს ორი კაცი ორ-ორი წლით. მათ სოფელი იჩივებს. საბალახო საძოვარი საერთოა, სათიბი გაყოფილია, როცა ძმები იყოფიან, თავიანთ შორის ინაწილებენ.

მამული, ე.ი. უძრავი ქონება, ქალზე არ გადადის. თუ ის შეიქმნა „მემკვიდრედ“, გათხოვების შემდეგ მას მიაქვს მხოლოდ მოძრავი ქონება, უძრავი კი მისი გვარის კაცებს, ახლო ნათესავებს ან სოფელს რჩება, მაგრამ ქალს არ შეუძლია მოძრავი ქონებიდანაც ყველაფრის წაღება, ფარ-ხმალი @ საერთოდ საომარი იარაღები მთელი გვარისაა ამ შემთხვევაშიც @ მაშასადამე, მას სხვა გვარში გათხოვილ ქალს არ გაატანენ.

მოგხელე – ვიპოვნე, დაკარგული მოვიძიე.

ბავშვები მუდმივად ფისის კვეს ღეჭენ. ამ კვეს მოხევეებისგან ყიდულობენ. ისინი მთელ დღეს ფეხშიშველნი ფუნაში დარბიან. ერთი ასეთი ბავშვი ბიძამისმა დაიჭირა, დატუქსა, რომ ფეხშიშველი დარბოდა.

სახმატიდან ჩაჩაური მოგვაცილებს ლეზაისკარამდე @ შემდეგ ჩვენ უმეგზუროდ მივდივართ შატილში. სალამოს უკვე შატილში ვართ. აქ სოფლის საბჭოს თავმჯდომარეს მუსოელს ვავეცანით @ მან დაგვაბინავა ადგილობრივი სკოლის მშენებლობის ტექნიკოსის ბინაში, რომელიც წარმოადგენდა ერთი გლეხის წინკარში ფარალალად მიდგმულ მიწურ ფაცხას, რომელშიაც უძრავად მიდგმული ლოგინის მერე მცირე ადგილია იყო დარჩენილი. ჩვენ აქ ვიწვევით: კონია ლოგინზე, მე @ გია კი მიწაზე, ნახევრად ლოგინის ქვეშ, რადგან მეტი ადგილი არ იყო.

საფეხვნო — ფეხონი, სალაყბო, გაზეთის ჩანასახია.

სოფელ შატილში საფეხვნოს აქვს სპეციალური შენობა, რომელიც, როგორც სოფელენი გადმოგვცემენ, უხსოვარი დროიდანაა აშენებული. აქ, სხვათა შორის, ცხვრის ნეხვზე ნაყავენ თოფწამალს. საფეხვნოში „იამბობენ ზოგ სამტროს, ზოგ საკეთოს, ვინა ვინ მოვა, ყველა იქ მივა, დასხდებიან, ილაპარაკებენ ზოგ სამტროს, ზოგ საკეთოს, უცხო ამბებს“. მესისხლეზე საფეხვნოში იამბობენ, მერე გაარიგებენ ცალკე. როცა ვინმე მოკვდება, მთელი სოფლის მამაკაცები მის დამარხვამდე არ მუშაობენ, არამედ თავს იყრიან, სხედან საფეხვნოში, მაშინ როდესაც დედაკაცები მიცვალებულს დასტირიან. საფეხვნოში ვისაც რა საქმე აქვს, თან მოიტანენ: თოკს გრეხენ, ტყავს გამოქნიან.

ხიმუნი — იარალი, რომლითაც ტყავს ქნიან, საერთოა. ტყავის გამოქნაში ერთმანეთს ეხმარებიან.

შატილიდან ჩვენ მეორე დღეს, რაც ვნახეთ სოფელი მუსო, დავბრუნდით უკან სახმატისკენ. ის ღამე სახმატში გავათენეთ @ მეორე დღეს ადრე ბინდისას გავუდექით გზას ყაზბეგისაკენ. ამ დღეს ყველაზე საძნელო შეიქმნა ჩვენთვის რომის ყინულიან თოვლიან მთაზე გადასვლა. მიუხედავად დაბრკოლებებისა, სალამოს უკვე ყაზბეგში ვიყავით. იმავე სალამოს ჩამოვედით ფასანაურში, ხოლო 11 აგვისტოს დილით უკვე ტფილისში გავჩნდით ავტოთი.

ჩაიწერა დღიურში – 14-15.08.34

11.03.36 ღამის 4 სთ.

თითქმის სამი წელია, რაც დღიური დავივიწყე. სამი წელი ინტელექტუალური @ ფიზიკური ზრდისა. სამი წელი მთელი ეპოქა ჩემს ცხოვრებაში. ის ისე გავატარე, როგორც ქარიშხლის კუდს გამოვმულმა. არ მეცალა ჩამეწერა დღიური განცდები. ცხოვრება სწრაფად ვითარდებოდა @ მოვლენები ისე ჩქარა იცვლიდნენ ერთიმეორეს, რომ დღიური დამავიწყეს. უდიდესი დღეები, რომლებიც სავსე იყო განცდებით, ზრდოლებით, შემოქმედებით @ მიღწევებით, ჩემს წინ ელაგენ, როგორც „წარსულ დროთა ხავსით მოსილი საუკუნეები“, ისე მომავალი ცხოვრების ადამიანთაგან უხილავი პერსპექტივები. ისტორია @ პრაქტიკა, პრაქტიკის განვითარების გზები, მამოძრავებელი ძალები @ შემმოჭავი ბარიერები. მე არ ვწერდი დღიურებში, მაგრამ ბევრს ვწერდი დასაბეჭდად, როგორც ეხლა, ანდა ბევრს ვკითხულობდი შემეცნების გასაღრმავებლად. აწმყოსა @ მყოფადის, წარსულის შესწავლა @ ახსნა სიჭაბუკური გატაცებით მიზიდავდა. დღეს ვაღამებდი @ ღამეს ვათენებდი მათზე ფიქრში.

მე ვასწავლიდი @ ვასწავლი ისტორიული წარსულის ჭეშმარიტ მოვლენებს, ხალხთა წარმოშობისა @ განვითარების გზებს. საზოგადოებრივ ფორმაციათა ევოლუციას @ დაღუპვას. წარსული ღროის ადამიანთა ცხოვრებასა @ მისწრაფებებს, მიზნებსა @ ამოცანებს @ ამასობაში ძალიან ხშირად საკუთარი თავი მავიწყდებოდა, მე ვცხოვრობდი წარსულ დროთა ცხოვრების შესწავლასა @ ახსნაში, მისი მამოძრავებელი მიზნების კვლევასა @ განმარტებაში. ამასობაში საკუთარი ცხოვრების ჰასაკში 30-მა წელმა დარეკა. დღეს მივადევი გადამწყვეტ მომენტს ჩემი ცხოვრების განვითარებაში ახალი ფაზის დასაწყისისა.

ამ საღამოს ტამარის სახლში ვიყავი. იქიდან ღამის სამის ნახევარზე გამოვედი.

18.04.40

დიდი ხანია, რაც მარქს-ენგელს-ლენინ-სტალინის ინსტიტუტში უკვე გახსნილიყო ახალი სექცია მე-19- მე-20 საუკუნეების ისტორიისა, სექციის მუშაობის გეგმაც შემადგენინა ილ.თავაძემ. მერე თანამშრომლების შერჩევა დამავალა. რაღაცამ მთელი საქმე არია @ სულ სხვა სახე მისცა. ბოლოს 19 აპრილს გაიხსნა რაღაც სექცია. ჰქვია: „მუშათა მოძრაობის ისტორიის სექცია“. ჯერ კი სტალინის სექციაში შედიხართ @ ამ სექციაში უფროს მეცნიერ თანამშრომლად მომიწვიეს მეც. სექციის გამგე შეთავსებით არის ბ.ხაჭაპურიძე. თითქმის თვე გადის @ ჯერ ერთხელაც არ შესულა სექციაში. მე დავდივარ დღეში 2-3 საათი, ხან მეტი @ ხანაც ნაკლები დროით.

გაკეთებით ბევრ რამეს ვერ ვაკეთებ. ყოველივე პირობაა შექმნილი, თუმცა სტიმული მაინც არ არის. რატომ? ინსტიტუტი არ გავს დაწესებულებას, რომელსაც ჰქონდეს თავისი საგამომცემლო @ სხვა აპარატი @ მატერიალური ფონდი. ამიტომ ყოველივეს თვითნებურად ილ.თავაძე აკეთებს ისე, როგორც მას უნდა. წინასწარ კი არაფითარი საწინდარი იმისა, რომ ამას სწერ @ იბეჭდება, არა სჩანს @ მე რად მინდა კიდევ ახალი ვწერო, როცა ოთხმოცამდე ფორმა დაწერილი დაუბეჭდავი მიყრია?! (მიწყვია).

16.06.40

დავიცავი დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად.

დიდი დავიდანაბა, შური, ჭორი, ამით გათავდა ერთის მხრივ. სექტემბრიდან ალბათ პროფესორად დამამტკიცებენ @ ხელფასიც მომემატება.

19.01.40

პროფესორის ხელფასი მხოლოდ 1941 წლის სექტემბრიდან დამინიშნეს. ამავე დროს ვარ პოლიტეკონომიის

პათედრის გამგედ. დოქტორის @ პროფესორის დამტკიცების ცნობა დღემდე არ მოსულა.

18.11.1940

ამ საღამოს, ხალხური ხელოვნების სახლში ლექციის კითხვის დროს, 9 საათსა @ 35 წუთზე გარდაიცვალა თანამედროვეობის უდიდესი მეცნიერი, ისტორიკოსი, ფილოლოგი, ეკონომისტი, აკადემიკოსი ივანე ალექსანდრეს ძე ჯავახიშვილი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მთავარი დამაარსებელთაგანი, ჩემი უძვირფასესი @ დაუვიწყარი მასწავლებელი @ მეგობარი, გარდაიცვალა სახელოვნად @ იდეალურად, თუ შეიძლება საერთოდ სიკვდილი იყოს იდეალური. ის მოკვდა მეცნიერული მოღვაწეობის პოსტზე — კათედრაზე, ლექციის კითხვის დროს.

23.06.41

დილის 4 საათზე დაიწყო ომი ბერმანიის იმპერიამ საბჭოთა პავშირთან. ეს იქნება ომი, რომელთანაც ყველა წინანდელი ომები @ ახლანდელი ინგლის-ბერმანიის ომი ბავშვთა თამაშად გამოჩნდება. ომი შეთრიდან შავ ზღვამდე, რომელიც მრავალ შავ დღეს დაატეხს კაცობრიობას, ასეულათასებსა @ მილიონებსაც გაუშავებს თეთრ დღეს. ეს ომი განსხვავდება თითქმის ყველა წინანდელი დიდი „მსოფლიო“ ომებისაგან. ეს არა მხოლოდ ეროვნული @ პოლიტიკური, არამედ უაღრესად სოციალური კლასობრივი ომია. წელიწადნახევრის განმავლობაში წარმოებული ბერმანიის ომები პოლონეთთან, საფრანგეთთან, ინგლისთან @ სხვა, იყო, როგორც ჩანს, მხოლოდ ერთგვარი პრელუდია ამ დიდი ომისა, რომელიც გუშინ დაიწყო ბერმანიასა @ სსრკს შორის.

ეს თავისი მასშტაბით, დაჯახებული ძალებითა @ პერსპექტივებით, ისტორიაში უმაგალითო ომია, უმაგალითოა იმითაც,

რომ ასეთ გრანდიოზულ ძალთა ორი სამყაროს დაჯახება მოკლე ხანში უნდა დასრულდეს, მოკლე ხანში იმ დიდ კარდინალურ ღრმა ცვლილებებთან შედარებით, რაც მან უნდა მოუტანოს კაცობრიობას.

22 ივნისს იწყება ახალი ხანა ხალხთა დიდი ომების @ ამ ომებით გამოწვეულ ცვლილებათა @ გადატრიალებათა ისტორიაში.

ახლა იქნებ წარმოდგენაც კი ძნელია, თუ რა უნდა მოყვეს ამ ომს. დღეს უაღრესად განვითარებულია ხალხთა განადგურების საშუალებანი. ამდენად, ფრიად დიდი მსხვერპლია მოსალოდნელი, მაგრამ მე ყველაზე უფრო მაინც მეომარ დიდ სახელმწიფოთა შორის ყველაზე სუსტი – ოსურქეთი მაფიქრებს, ჩვენთვის ოსურქეთის ფრონტია ყველაზე უფრო საშიში, არა თურქთა ძლიერების, არამედ სიახლოვის გამო.

კვირას 03.11. 41 საღამოს 7-8 საათზე სადილ-ვახშმად ჩემთან შეიკრიბნენ: პროფ. ფ. გოგიჩაიშვილი, პროფ. შ. ნუცუბიძე, პ. შანიძე, აკად. ს. ჯანაშია, დოც. გ. გამყრელიძე ცოლით, პოქია გამსახურდია ცოლით, ბ. ლეონიძე, პლიო მაშაშვილი, ს. ჩიქოვანი, პლ. ქუთათელი, პარლო პალაძე, პროფ. ლ. გოკიელი @ სხვები. იშვიათი დროის გატარება გამოვიდა. იყო სიტყვები წარმოთქმული ქართული კულტურის, მეცნიერების, მწერლობის, ხელოვნებისა @ სხვა საკითხებზე. კ. გამსახურდიამ @ შ. ნუცუბიძემ გრძელი სიტყვები უთხრეს ფ. გოგიჩაიშვილს. შალვა პირდაპირ ატირდა, თვა-ლებიდან ცრემლები დაპალუპით

ჩამოსდიოდა, როდესაც გაიხსენა შნივერსიტეტის დაარსების ისტორია @ მის დამა-არსებელთა მოღვაწეობა, რომ მათგან ბევრი — ივანე

ჯავახიშვილი @ სხვა უკვე ცოცხალი აღარ არის, რომ მათი მოღვაწეობა, მათ შორის ფილიპესი იყო უმწიკველო, უანგარო @ მხოლოდ @ მხოლოდ ეროვნული კულტურის ინტერესებისათვის ამომრავებულ ადამიანთა მოღვაწეობა.

ეს ვაზამ-სადილი ერთგვარი ლიტერატურულ-მეცნიერული სადამო იყო. სადამოს მოწყობის ისტორია წარმოიშვა კონსტანტინე ბამსახურდიასთან შ.ნუცუბიძისა @ ჩემი საუბრის დროს ერთ სადამოს, როდესაც ფეხნაღრძობ კოწიასთან სახლში ვიყავით სანახავად, დიდხანს შევეყვით მასლაათს @ სადაც შალვამ არაერთგზის გაიმეორა, რომ ლიტერატურული სადამოების ტრადიცია ლამის არის სულ გადავარდეს. მეც ამასვე ვამბობდი @ ბოლოს გადავწყვიტეთ, ჩემთან, როგორც „კაც-ხიდთან“ (შალვას სიტყვით) მოწყობილიყო ასეთი სადამო, რომელიც ჩემის წინადადებით უნდა ყოფილიყო არა მხოლოდ ლიტერატურული, ე.ი. აქ უნდა მომეწვია არა მხოლოდ მწერლები, არამედ მეცნიერებიც. ამავ დროს, ეს უნდა ყოფილიყო მეცნიერ მუშაკთა @ მწერალთა ინტიმური დაახლოების ერთ-ერთი დასაწყისიც, რომელსაც შემდეგ სხვა მოჰყვებოდა. მე ეს ლიტერატურული სადამო-ვაზამი, რომელიც ღამის 3 საათს გასცილდა, მოვაწყვე (იგი 700 მანეთი დამიჯდა) @ ვნახოთ, თუ აწი კიდევ ვინმე მოაწყობს. ყოველ შემთხვევაში, მე ძალიან კმაყოფილი ვარ, რომ მოვაწყვე. ეფექტი ბევრად უფრო დიდი იყო, ვინემ მოველოდი. ჩვენი მწერლები @ მეცნიერები ერთმანეთს ძალიან ხშირად არც კი იცნობენ. შათი დაახლოება @ ერთად ამოდრავება ქართული მეცნიერებისა @ მწერლობის ინტერესებით უთუოდ ფართოდ მნიშვნელოვანი მოვლენაა @ ხელს შეუწყობს ქართული ეროვნული კულტურის მრავალი მივიწყებული დარგისთვის ცხოველმყოფელი მრავალწახნაგოვანი სულის ჩაბერვის საქმეს.

შალვამ წაიკითხა თავისი ნათარგმნი „ვეფხისტყაოსანი“ რუსულად. წაიკითხა რამდენიმე ადგილი. სხვათაშორის ის ადგილიც, რომელიც სტალინს თვითონ შეუსწორებია. იყო მსჯელობა აგრეთვე ბევრი ქართული ფილოსოფიური მწერლობისა და, საერთოდ, ძველი მწერლობის შესახებ. სიმონ ჯანაშიამ მოგვითხრო მცხეთა-პრმაზის @ შორაპნის ახლოს ერთ სოფელში ახალი გათხრების დიდად საინტერესო შედეგების შესახებ. ალექსანდრე მაშაშვილმა ბეჭინად წარ-

მოთქვა ერთ-ერთი თავისი უკანასკნელი ლექსი. ლ.გოკი-ელმა ილაპარაკა ქართული მათემატიკური მეცნიერების მიღწევებზე, **წილიავე ბოგიჩაიშვილმა** გრძელი სიტყვა თქვა ქართული მეცნიერებისა @ ქართველ მწერალთა ხალხთან ურთიერთობის შესახებ ძველად — 50-30 წლის წინათ @ ახლა, მოგვითხრო **ბიორგი წერეთელთან @ ი.ჭავჭავაძესთან** გაცნობისა @ თანამშრომლობის შესახებ. **ილაპარაკეს (ლ.გოკიელმა, ს.ჩიქოვანმა, ალ.ქუთათელმა, ა.შანიძემ, ბ.გამყრელიძემ)** ჩემთან დაკავშირებით ქართული ეკონომიკური მეცნიერების შესახებაც. **შალვამ გრძელი სიტყვა უთხრა** სიმონ ჰანაშიას, როგორც ქართული მეცნიერების კერის — მეცნიერებათა აკადემიის ხელმძღვანელს @ მოიგონა **სტალინთან @ ბერიასთან მოსკოვში** შეხვედრების დროს ამ უკანასკნელთა აზრები ქართულ მეცნიერებასა @ ქართველ მეცნიერებზე (მერე ეს ყველაფერი უფრო ვრცლად უნდა ჩავწერო).

01.09.42

დ. ყიფშიძე, თსუ რექტორი, გადამეკიდა სასტიკად @ დაუნდობლად. ჩვენი გაცნობის პირველი დღიდანვე არ მოვწონდი. რალაც ისე მოხდა, რომ მისმა უფიცობამ @ პატივმოყვარეობამ იგი ჩემ მტრად გადააქცია. თუმცა, მე ყოველთვის ვცდილობდი არ მევნო მისთვის @ არ გამეხადა იგი მტრად. **ჭერ კიდევ მისი რექტორად დანიშვნის პირველსავე** თვეს მან **შნივერსიტეტიდან** მომხსნა, როგორც 15 დღის გამცდენი, ნამდვილად მხოლოდ 2 საათი მქონდა გაცდენილი @ ისიც დეკანისგან მიღებული თანხმობით. თვით მას იმ 2 კვირაში ოც საათზე მეტი გაეცდინა თურმე. იგი **ლექციებს** კითხულობდა, **მარქსიზმ-ლენინიზმის** საკითხებს ეხებოდა რალაც, თუ არ ვცდები, საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციებზე, მისებური უმეცრული განმარტება მიეცა **სტუდენტებისთვის**. ერთი **სტუდენტი კონსულტაციაზე** ჩემთან მოვიდა @ ეს კითხვა დამისვა, მე განუუმარტე, თურმე მას ეჭვი შეეტანა ყიფშიძისეულ განმარტებაში @ ამიტომ მკითხა @ ჩემი განმარტების

შემდეგ მითხრა, მე ასე @ ასე მეგონაო. მეც ვუთხარი: ეს შეცდომაა-მეთქი. მერე გამომიტყდა: ყიფიძემ ასე გვასწავლაო. მე ვუთხარი: ის სწორად გასწავლიდათ, ალბათ თქვენ ვერ დაიმახსოვრეთ-მეთქი. ამ დიალოგს ერთი ლექტორი ესწრებოდა @ როგორც ჩანს, მან ეს ამბავი რექტორს მიუტანა, თითქოს მე მეთქვას, **დ.ყიფიძემ არაფერი იცისო. მინდოდა, მთელი ეს ამბავი ჩამეწერა, მაგრამ ღირს შნივერსიტეტის ამ უღირს რექტორზე ჩემს დღიურში ლაპარაკი?!**

გუშინ, 15.11.42 დავესწარი მწერალთა თათბირს საქართველოს მწერალთა სასახლეში. თათბირზე გამოვიდა რუსი მწერალი სილვანსკი. ის ფრონტზე ყოფილა, გაზეთის რედაქციაში უშუშავია. ახლა კავკასიაში გამომგზავნესო, რადგან პავკასიის ფრონტის უდიდეს მნიშვნელობასთან დაკავშირებით, როგორც მთელ პავშირში, ისე ინგლისსა @ ამერიკაში, ფრიად დაინტერესებული არიან კავკასიითო. იგი ამბობდა, რომ ახლა ყველა საბჭოთა მწერალი უნდა წავიდეს ფრონტზე @ ვინც ფრონტს არ იცნობს, იქ არ ყოფილა, იგი უკვე მწერალი არაა, იგი ჩამორჩა ისტორიასა @ ქვეყანას თავისას – კითხე მას ჭკუა!

13.11.43

როგორც იქნა, დაგვირგვინდა ჩემი 5 წლის ბრძოლა საქართველოში ეკონომიკის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დაარსებისათვის. ამ საღამოს საქართველოს პოპუნისტური პარტიის (ბოლშევიკთა) ცენტრალური კომიტეტის შიურომ გამოიტანა დადგენილება: დაარსდეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან ეკონომიკის ინსტიტუტი. უკანასკნელ ხანებში ამ საქმის განხორციელებაში დიდად დამეხმარა პეტრე შანია, ურომლისოდ, უნდა ვიფიქროთ, კიდევ არ გვექნებოდა ჯერ ინსტიტუტი, რამდენადაც ილ.თავაძე, რო-

მელსაც ამხ. კ.ჩარკვიანმა მიანდო, ჩემი განცხადების თანახმად, ინსტიტუტის ორგანიზაციის საკითხის შესწავლა, არსებითად საქმეს ფუშავდა, რადგან პირადად მე არ მოვწონდი, ხოლო ჩემთვის გვერდის ავლა კი მას არ შეეძლო. დიდად უშლიდა საქმეს ხელს ს.ღონაძეც, რომელმაც 5 წლის განმავლობაში, ჯერ როგორც პაჭრობის სახალხო კომისარმა, ხოლო შემდეგ როგორც ცენტრალური კომიტეტის აგიტაციის ბანყოფილების გამგემ, უდიდესი ზიანი მოუტანა ჩვენში ეკონომიკურ მეცნიერებასა @ განათლებას, ყოვლად უნიათი @ ქლესა, საქმესთან პირდაპირი კავშირისა @ ინტერესის არმქონე, მხოლოდ მატერიალურად დაინტერესებული დეკანის ფაკულტეტისთვის პირდაპირ მიტმასნებით.

კ.პამსახურდია @ კ.გუგუშვილი
1942 წლის სექტემბერი, იყალთო

დღეიდან უკვე მოცემულია ძირითადი პირობა ეკონომიკის ინსტიტუტის ორგანიზებისა @ მე ვფიქრობ, რაკი ცენტრალურმა კომიტეტმა დირექტორად მე ამირჩია, ამით უკვე დაა-

ფასა ჩემი დამსახურებაც, რომ ესოდენი ბრძოლა @ დაბრ-
კოლებათა გადალახვა დამჭირდა ამ საქმის სრულ-
ყოფისათვის.

25.11.43

დღეს აკადემიის პრეზიდიუმი ჩატარდა. ეკონომიკის
ინსტიტუტის დაარსებისა @ შტატების საკითხზე. შეიქმნა
კომისია, რომელსაც ევალეზა წარუდგინოს პრეზიდიუმს
მომავალ სხდომაზე შტატების პროექტი: აკად.ს.ჯანაშია, მე
@ მაჭავარიანი. ზეგ ჯანაშიასთან უნდა გამოვცხადდე
გარკვეული მასალებითა @ მოსაზრებებით ამის შესახებ.
როგორც ეტყობა, ეკონომისტებში ძლიერი დულილია.
ა.გოკიელმა, მაგალითად, დღეს მითხრა, მაინცდამაინც არ
მინდა იქ მუშაობაო. როდესაც მე ვუთხარი, მხოლოდ ისინი
იმუშავენ, რომელთაც მთელი მონდომებით სურთ @ თავის
მოწოდებად მიაჩნიათ აკადემიაში მუშაობა-მეთქი, მიპასუხა,
ჩემსავით თავგამოდებული სხვა ვილა არის მაგ საქმისთვისო.
ვნახოთ, საბოლოო შედეგი როგორი იქნება. ამ დღეებში
შტატებს შევარჩევ.

11.10.43 დამის 12 საათი

ეს არის, ჩემგან გავიდა პონსტანტინე გამსახურდია.
ჩემთან დაახლოებით ერთი საათი იყო. ერთი ბოთლი ღვინო
დავლიეთ ხილით. იგი ძლიერ მძიმე განწყობილებაზეა.
ოჯახური მდგომარეობა ძლიერ აღელვებს. თებერვალში
ცოლი გაეყარა, ეჭვიანობდა წინათ ცოლი. ახლა, თუმცა არ
ამხელს, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ეგეც ეჭვიანობს. მე
ორიოდე თვის წინათ გავიგე მილიციის თანამშრომლისაგან,
თითქოს მის ცოლს, მირანდას, მართლაც ყოლოდეს
საყვარელი {იგულისხმება თაყვანისმცემელი - რედ}, რომე-
ლიც პონსტანტინეს სახლში მისულიყოს მირანდასთან.
პოჩია სახლში დახვედრია @ უცემია. მირანდას უთქვამს, ეს
სტუდენტი გადამკვიდა @ არ მეშვებაო.

13.12.43

ნ-კას. (ნინიჩკა, ნინო მიქაბერიძე — პატარა მომავალი მეუღლე, 12 წლით უმცროსი, მისი ყოფილი სტუდენტი იყო — რედ.)

განა არ ვიცი, რომ გამეპარე
და კიდევ ერთხელ გამაყმაწვილე!
ნეტავიმც ვიყოთ ცამეტ-ცხრამეტის
და გვიღიმოდეს წინ სინამდვილე.

მაგრამ დრო მიჰქრის დაუდევარი,
მე შევასრულე ოცდათვრამეტი,
გამითანადრდა გული შედგანი...
და შენც იქნები აქ ოცზე მეტი.

მე რამ გამლია, შენ რომ იცოდე, ჩემს
ნატყრას რითმე გამოიცნობდე...
ჩემსას რას იტყვი... შენი იცოდე —
ჯერ მიატოვე... კვლავ შეიცოდე.

მე არასოდეს ის გზა არ მინდა,
სხვას რომ გაველოს თუნდ
ფეხშიმველა,

ჰურიც არ მინდა მე არაწმინდა —
ჩემმა სახელმა თუ არ მიმველა.

ღვინის მაგიერ წყალს დავჯერდები,
ცანჩიც არ იყოს თუ გინდა ტყუბი,
ოღონდ ავისგან ტუჩმინადები —
არც წრუბი ექნას ვისმეს, არც ყლუბი.

ბროლის ჭიქითა მიჰირავს ღვინო-
წინანდალია, წმინდა კახური,
მე მართო ვარ @ მინდა ვისმინო-
აქ შენი სიტყვა @ ხმა ქალური...

შენ გამექეცი, მეც გავექეცი
და ისევ დავრჩი აქ კვალად ერთი,
თურმე, ნუ იტყვი, ვყოფილვარ ბეცი-
თურმე მენ ჩემთვის ხარ ერთადერთი.

ხვალ დაბადების დღე დამიდგება
და როგორ მინდა, აქ ჩემთან მყავდე!
იმედი მქონდეს... რა დამიდგება —
შენთან ვაგწნდები... ჩემებრ გიყვარდე.

მაგრამ შენ სხვა გყავს გულის მურაზი,
დაფერფულილია ჩემი ოცნება —
ჩემს გულს ეწევა თნება @ ბრაზი,
რომ ფიქთ არ იცი შენ შენი ნება.

მე რამ გამლია, შენ რომ იცოდე,
დამიჯერებდე, გამოიცნობდე:
ჩემსას რას იტყვი, შენი იცოდე —
გამიგონებდე, გამოიცნობდე.

ჰა, ერთხელ კიდევ გამაყმაწვილე,
განა არ ვიცი რომ გამეპარე!
მეტი რა გინდა, რითმაც ვაწვალე
და ალბათ ლექსიც ვისმე მოვპარე.

1944 წლის 15 აპრილიდან გატარებული ვარ მეცნიერე-
ბათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტის დირექტორად @
ხელფასიც დამენიშნა. ახლა ღღეიდან — 18 აპრილიდან,
უკვე შევუდექი შტატის შერჩევას @ საქმის ორგანიზებას
საერთოდ. ზინა “იმელში” მოგვცა ამხ.პ.შარიაშ. შტატში

სულ 16 კაცი დაუმტკიცებიათ, დასაწყისისთვის ამასაც არა-
უმავს რა, მომავლისათვის ალბათ უფრო გაფართოვდება, თუ
მოხერხდა @ ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა, ჩემი შრომის
ნაყოფიერება ამიერიდან ერთი ორად უნდა გაიზარდოს.

15.94.44

ერთმა ჩემმა მეგობარმა ქალმა (მერი სუბათაშვილიმა)
მითხრა პოქიაზე «Он вечно

влюблен»-ო. მართალია, პოქიას
უსიყვარულოდ არ შეუძლია. როგორც მე და, თუ არ ვცდები,
ყველა მამაკაცს, რომელსაც აქვს ძლიერი ინტელექტუალური
@ სქესობრივი პოტენცია, მე პოქიას მაგალითზე მჯერა, რომ
მისი ქალებისადმი ესოდენ დიდ მიდრეკილებას ამოდრავებს
უფრო ინტელექტუალური, ასე ვთქვათ, რომა-ნების დამწერი
მწერლის მოთხოვნილება, ვინემ სქესობრივი აღტკინება @
სწრაფვა.

17.04.44

დღეს წავიდა ნინიჩკა ბაკურიანში. უწინარეს საბოლოოდ
გამარკვია მისი „პოქიცია“: ყველაფრის თანახმაა. მოვიდა @
მკითხა, როგორ მოვიქცეო, ე.ი. როდის დავიწყებთ ერთად
ცხოვრებასო. მეც ვუთხარი მალე-მეთქი. ვინ იცის, იქნებ,
მაისიდან ის შეიქნეს ჩემი ცოლი. შეიძლება კიდევაც, თუ
თვითონ რაიმე არ იუკუდმართა. ყოველ შემთხვევაში, მაისის
10-ისათვის რომ ჩამოვა, საჯაროდ გამოვაცხადებ, როგორც
საცოლეს @ ის იქნება.

1944 წლის 25 ივნისს ქმართან საცხოვრებლად გადმო-
ვიდა ნინიჩკა, ხელი კი 23 ივნისს მოვაწერეთ. კინალამ ჩაი-
შალა იმ დღეს, რადგან სარეგისტრაციო ბიუროსადაც მეგუ-
ლებოდა, იქ არ ყოფილა. სიცხე იყო @ მეტი სიარულიც შემე-
ზარა. ბოლოს, როცა შემატყო, რომ შეიძლებოდა გადამედო
(არსებითად სამუდამოდ, რადგან მერე უკვე უდავოდ

გადავიფიქრებდი), თვითონ დატრიალდა @ მონახა, თურმე აქვე, რაიაღმასკომის შენობაში ყოფილა.

ავერ უკვე მეხუთე თვე გადის. იგი უკვე ორსულია, როგორც თვითონ ამბობს, მეოთხე თვეა @ მე ძალიან მეფიქრება ჩვენი „ტკბილი ოჯახისათვის“, თუმცა ჯერჯერობით, როგორც ეტყობა, ყველაფერი რიგზეა.

1944 წლის 26 ოქტომბერს საქ.სსრ მეცნიერებათა აკადემიამ მიმავლინა პრევენში სომხეთის სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სექტორის სამეცნიერო სექციაზე, თან წავიყვანე ჩვენი ინსტიტუტის სოფლის მეურნეობის სექტორის გამგე დოც.ნ.იაშვილი. 27 ოქტომბერს საღამოს უკვე პრევენში ვიყავით. ეს ჩემი პირველი მგზავრობა იყო სომხეთში, საერთოდ @ კერძოდ, პრევენს. სომხებმა კარგად @ გულახდილად მიგვიღეს. უკვე წინასწარ ქონდათ ჩვენთვის „ინტურისტის“ სასტუმროში ნომერი ლუქსისა აღებული @ მისვლისთანავე იქ დაგვაბინავეს იმავე საღამოს. ჩვენის დაგვიანებით ცოტა შეგვიანებულად დაწყებული სესიის პირველ სხდომას დავესწარით. დღის წესრიგზე იდგა ეკონომიკის სექტორის მიერ შედგენილი სამხრეთის ეკონომიკური რუკის განხილვა. ამ საკითხის გარშემო მოსმენილი იქნა სამი მოხსენება. სესია ორ დღეს გაგრძელდა. იაშვილი ორჯერ გამოვიდა სიტყვით, რამდენიმე შენიშვნა მეც გავაკეთე. საერთოდ, ჩვენმა გამოსვლებმა კარგი შთაბეჭდილება დატოვა, რაც იქედანაც ჩანს, რომ ჩვენს შემდეგ გამოსული ადგილობრივი მუშაკები ხშირად აღნიშნავდნენ საკამათო პრობლემის გარშემო: „სამწუხაროდ, ამ საკითხს ობილიისელი ამხანაგები არ შეეხებო“, ანდა „როგორც სამართლიანად მიგვითითეს ობილიისელმა მეცნიერებმაო“ და სხვა ასეთები.

მეორე დღეს სადილად წავიყვანეს ა.პ.განამიანის სახლში. დიდებული მასპინძლობა ჰქონდათ. სუფრაზე თხუთმეტიოდე კაცი ვისხედით. ერთი იქაური მხატვარი ქალი @ ერთიც სომხეთის ოპერის მომღერალიც იყო. უკრავდნენ პიანინოზე, მღეროდნენ, ცეკვავდნენ @ საერთოდ, ძალიან მხიარული კამპანია შედგა. ამ სუფრაზე @ საერთოდ ამ

საღამოს ჩემთვის კიდევ უფრო აშკარა შეიქმნა, თუ როგორ უყვართ სომხებს მბილისი. თითქმის ყველა, გარდა ერთისა, მათი აკადემიის ეკონომიკის სექტორის თანამშრომლები, თბილისელი სომხებია – მათ არ იციან ან ცუდად იციან სომხური, ოჯახში ლაპარაკობენ უფრო რუსულად. განამიანის ოჯახი სულ გარუსებულია, ცოლიც რუსი ჰყავს, ბავშვები ხომ პირწავარდნილი რუსები არიან, რუსულ სკოლაშიაც სწავლობენ, თითქმის ყველა მეცნიერ მუშაკმა იცის ქართული, ცოტაოდენი მაინც. თუ ლაპარაკი თვითონ არ შეუძლია, ესმის მაინც. მეორე დღეს სხდომის დარბაზში აკადემიის დარბაზში, აკადემიის შენობაში, სესიის დამთავრების შემდეგ, როდესაც ჩვენს გარშემო დაჯგუფდნენ @ კერძო ბაასი გაიმართა, აღმოჩნდა სომეხთა უმრავლესობა სიამოვნებით არჩევდა მასლაათი ეწარმოებინა ჩვენთან ქართულად @ ვახშამზედაც სულ მბილისის სადღეგრძელოს სვამდნენ @ როდესაც მე მრევენის სადღეგრძელო ავსწიე, ამ სადღეგრძელოს ისე, სხვათაშორის, გულგრილად გამოეხმაურნენ.

მე შემოვიარე თითქმის მთელი მრევეანი. აქ ასე ცხადად ჩანს ახალი ქალაქი. არსებითად მრევეანი, როგორც ქალაქი, ახალია. საბჭოთა პერიოდში გაშენებული. პინდაპირ გავვირვებას იწვევს ის გულმოდგინება, რაც სომხებს გამოუჩენიათ თავიანთი დედაქალაქის გაშენებაში. ამას ხელს უწყობს ის გარემოებაც, მათ მოეპოვებათ მშვენიერი სამშენებლო ქვების მარაგი, მაგრამ ცხადია, მარტო ქვა არაფრის მაქნისია. ის ქვა ასეული ჩლების წინათაც იქ იყო, მაგრამ უხმარად. სომხებს ერთი დიდებული თვისება აქვთ — ერთმანეთის გატანა. ეროვნული სოლიდარობის განვითარებული გრძნობა, რაც უთუოდ უკეთილშობილესია მათს გრძნობათა @ შეგრძნებათა შორის. ისინი ცდილან, ერთმანეთი გაუტანიათ @ ამ გზით მეტი სარგებლობა მოუტანიათ თავიანთი ქვეყნისათვის. მხოლოდ ის შემთხვევა რად ღიწმ, რომ მათ არ ყავთ არც ერთი დოქტორი ეკონომიკური მეცნიერებისა, ყავთ მხოლოდ ერთადერთი უხარისხო პროფესორი ეკონომისტი @ სამი თუ ოთხი ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდი-

დატი @ ამ ბაზაზე აქვთ უნივერსიტეტში ეკონომიკის ფაკულტეტი @ სკადემიაში ჩამოაყალიბეს ეკონომიკის სექცია 27 კაცით, მაშინ, როდესაც ამ სექციას არ ჰყავს თანამშრომელთა შორის არც ერთი ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატიც კი @ მხოლოდ ერთს აქვს დოცენტის წოდება. როგორ შეიძლებოდა ამ საქმის გაყვანა ისე, რომ სომეხი მეცნიერები ერთმანეთს არ დახმარებოდნენ. ჩვენ სამი დოქტორი @ ოთხი პროფესორი, ოცდაათზე მეტი დოცენტი @ ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი გვყავს @ როდესაც ჩემი 5 წლის განუწყვეტელი ცდისა @ დავიდარაბის შემდეგ ეკონომიკის ინსტიტუტი შეიქმნა სკადემიის სისტემაში, მოგვცეს 16 კაცი, მხოლოდ 16 @ წელს აქ არც ერთი კაცით არ გაგვიდიდეს შტატი @ მხოლოდ მოსკოვში მოგვიმატეს 3 კაცი. მსგავსი მაგალითები მრავალია.

1945 წლის 6 მაისს საღამოს ექვსის ნახევარზე დაიბადა ჩემი ვაჟი ზესარიონი (ზესიკი). ვაჟის შეძენა განსაკუთრებით გამიხარდა, მით უმეტეს, რომ ნინიჩკაც კარგად მორჩა, თუმცა მშობიარობა საკმაოდ მძიმე ჰქონია.

მახსენდება, პირველი ცოლ-შვილის დაღუპვის შემდეგ არც კი ვიფიქრებდი ხელი მომეკიდა ისევ ამ საქმისთვის, მაგრამ ახლა კმაყოფილი @ კიდევ მეტიც, გახარებული ვარ, რომ კვლავ მყავს ცოლიცა @ შვილიც. ყველა ჩემიანს დიდად ესიამოვნათ. ეს მეორე-მესამე დღეა, რაც განუწყვეტლივ მილოცავენ. მთელი ეს სიამოვნება, რასაკვირველია, გამართლებულ უნდა იქნეს მხოლოდ გვიან, როცა ვაჟი წამოიზრდება, მაგრამ დაბადება ხომ აუცილებელი წინამსროლია ამისა @ ალბათ ამიტომაც, რომ დაბადებას ზეიმობენ.

ნინიჩკაც ძლიერ კმაყოფილია @ გახარებული. მისი წერილები ჯერ თვითონ არც კი მინახავს — ამჟღავნებს მის გულითად განწყობილებას დედობისადმი. უკვე ტრაპახობს კიდევაც, ვაჟის დედა ვარო.

6 მაისს ძველებურად ქრისტიანულად აღდგომაა. ასე რომ, ცრუმორწმუნეთაც ყოველგვარი საფუძველი აქვთ იწინასწარმეტყველონ ჩემი ვაჟის კეთილი მომავალი. ის დაიბადა საღამოს @ როდესაც ტელეფონით დამირეკეს, გარეთ რომ გავხედე, ჭექა-ქუხილი იყო @ მალე ძლიერი წვიმა დაუშვა, რამაც გასწმინდა @ გაასუფთავა ჰაერი @ მიწა. ნაწვიმარში მალე გზაზე ცოტათი შესველებული, „ლექკომბინატის“ სამშობიაროში ვიყავი. ცოტა ხნის შემდეგ ზავში გამოიყვანეს. როცა გამოყავდათ, ისე დასჭყვივლა, რომ „თურქები თვით სტამბულამდე დააფრთხო“. როდესაც პოწიას ვუთხარი, ასე მაგრად დასჭყვივლა-მეთქი, მაშინ ეს იმან განმარტა, ვაჟკაცი იქნება @ აქედანვე ეტყობა, რომ დასჭყვივლა: მით თვით თურქები დააფრთხო თვით სტამბულამდე.

ახლა ჩვენ ამ დიდი სამხედრო გამარჯვების შემდეგ თურქეთისლა ინტერესი შეგვრჩენია, რომ იმასაც გამოვგლიჯოთ ჩვენი ტერიტორია @ ხალხი, რომელთაც საუკუნეებია, რაც მაჯლაჯუნასავით აწვება @ ხუთავს.

26.01.46

აკადემიკოსმა ბიორგი ასვლელიანმა გუშინ დამირეკა: თუ დრო გექნება @ კარგადა ხარ, ხვალ 2 საათზე პრეზიდენტში გამოიარე, ქართული ინტელიგენციის მეთაურებთან რაღაც სერიოზულ საქმეზე შეხვედრა მაქვს მოწყობილი. დამაფიქრებელი იყო ეს მოწვევა @ მეც არ შემეძლო არ მივსულიყავი, თუმცა ძალიან ბევრი საქმე მქონდა.

შივედი. მისი კაბინეტი უკვე სულ სავსე იყო ხალხით: ბერონტი ძიქოძე, ა.აბაშელი, ა.პასაძე, პროფ.ა.წულუკიძე (ეჟიმი ქირურგი), შალვა ღამბაშიძე, მადო სახოკია (თავმჯდომარეობდა), ვ.თოფურია, გ.ჩიტაია, გ.ჭიბლაძე, გ.ნატროშვილი, რ.ქენატაშვილი, შ.აფხაიძე, უჩა ჯაფარიძე, ზ.იმედაზე, აკ.ფალავა @ კიდევ ერთი ამდენი მწერლები, მსახიობები, მხატვრები, ტექნიკისა @ მეცნიერების მუშაკნი.

მე დაგვიანებით შევედი. გ.ახვლედიანს თავისი დილის პათოსით დაწერილი სიტყვა შუამდე გაეთავებინა, მაგრამ შინაარსის გასაგებად მეორე ნახევარიც ჩემთვის საკმარისი გახდა: დღეიდან ქართულმა ინტელიგენციამ ყოველი ღონისძიება უნდა იღონოს, რათა ხელი შეუწყოს ქართველი ხალხის გამრავლების ტემპის დაჩქარებას. ჩვენ შემოგვემატა ახალი ტერიტორიები (ჩრდილოეთით), კიდევ უნდა შემოგვემატოს ახალი (სამხრეთით) @ მათ ათვისება უნდა, მით უმეტეს, რომ სამამულო ომში ქართველმა ხალხმა ფრონტზე გაგზავნა 500000 კაცი (რომელთაგან ბევრი შინ არ დაბრუნებულა).

შემდეგ გაიმართა აზრთა გაცვლა-გამოცვლა. ილაპარაკეს: **თ.** სახოკიამ, **ფ.** ეგნატაშვილმა, **მ.** ქიქოძემ, **პ.** აბაშე-ლმა, **აკაკი** მასაძემ, **იმედაძემ**, **აკაკი** ფალავამ. იმთავითვე დაისვა საკითხი, რომ ამ საქმისათვის აუცილებელია წინასწარ სტატისტიკურ-ეკონომიკური მიმოხილვა იყოს მოცემული

@ სხვა, რისთვისაც ყველამ მოითხოვა ჩემი აზრიც მოესმინათ საკითხის ამ მხარის შესახებ. მეც არ შემეძლო რაიმე არ მეთქვა, ვინაიდან ეს პრობლემა თავადაც ძლიერ ხშირად მაწუხებდა ხოლმე. ჩემს გამოსვლაში იყო აღნიშნული, რომ მე-12 საუკუნეში ქართველთა რაოდენობა 5 მლნ-ს აღემატებოდა, მერე რატომ, რა მიზეზით ეგზომ დავეცით, რა არის მიზეზი, რომ სომხობა უფრო ჩქარა მრავლდება, რა ადგილი გვეჭირა @ გვიჭირავს რაოდენობის მხრივ ამიერკავკასიაში @ სხვა. ეს პრობლემები გადაიქცა ჩემთვის ერთგვარ საკითხებად, რომელთა გასლა-განმარტებაც დავიწყე.

უწინარესად აღვნიშნე, რომ 1800 წელს ამიერკავკასიის მთელ მოსახლეობაში ქართველთა წონა პროცენტი უდრიდა 43-ს, თურქ-აზერბაიჯანელთა — 47-ს, ხოლო სომეხთა — 7-ს, ხოლო 1865 წელს კი ეს შეფარდება შეიცვალა ასე — იმავე თანამიმდევრობით — 37, 35, @ 20. ამგვარად, ძლიერ გამრავლდა სომეხთა რაოდენობა. აქ მექანიკური ზრდაც იყო (მიგრაცია თურქეთიდან @ ირანიდან), მაგრამ ისედაც უფრო ჩქარა მრავლდებიან სომეხები, ვიდრე ქართველნი.

ქართველი ხალხის შედარებით ნელი გამრავლების მიზეზთა შორის შეგვიძლია დავასახელოთ:

ჰაიატა გუგუშვილის გამოსვლის ტექსტი:

„აქ აღინიშნა, რომ 1. ქართველთა რაოდენობამ მე-12 საუკუნეში 5 მლნ-ს აღწევდა. ახლა კი მრავლდება ან სულ არ მრავლდება. 2. დამუშავებულია თუ არა სტატისტიკა ამიერკავკასიის ხალხებისა @ კერძოდ ქართველთა რაოდენობისა @ გამრავლების ტემპების შესახებ @ სხვა.

მე ახლა მიხდება ექსპრომტად შევეხო მათ @, ცხადია, ჩემი ცნობებიც მხოლოდ დაახლოებითი იქნება. ამიერკავკასიის მთელ მოსახლეობაში 1800 წელს შეადგენდნენ — ქართველნი- 42%, „თურქნი“ (ძირითადად აზერბაიჯანელები) — 47%, სომეხნი — 7%. 1865 წელს კი ქართველნი — 35%, „თურქნი“ — 35%, სომეხნი — 20 %. უკანასკნელთა სწრაფი ზრდა აიხსნება 1828-1831 წლებში ირან-თურქეთიდან 150000 სომხის გადმოსახლებით, თუმცა სომეხთა ბუნებრივი მატებაც რამდენადმე მაღალი უნდა იყოს, ვიდრე ქართველთა. 1921 წლისათვის ამიერკავკასიაში ქართველნი შეადგენდნენ 33, ხოლო სომეხნი უკვე 24 პროცენტს.

საერთოდ გამრავლებას განსაზღვრავს ეკონომიკა @ ერის გამრავლების ძირითადი წყაროა სოფელი @ არა ქალაქი, მაგალითად, უკრაინელებთან შედარებით ქართველთა ნელი ტემპით გამრავლება სხვა ფაქტორთა შორის იქნებ აიხს- ნებოდეს იმით, რომ ჩვენი სოფლის ეკონომიკაში, სასტიკი მცირემიწიანობის პირობებში, დიდ როლს თამაშობდნენ მრავალწლიანი კულტურები, რაც წინათ ნადგურდებოდა @ ხშირი სამხედრო-პოლიტიკური გარდატეხების პერიოდში, ძნელად აღსადგენი იყო, მაგალითად, ვენახის აღდგენას 5-6 წელი სჭირდება, პურის მეურნეობას კი თითქმის იმდენი თვე @ ბევრად ნაკლები კაპიტალდაზიანდება.

შრომატევადი @ მექანიზაციის მხრივ ნაკლებად ათვისებულ მრავალწლიან კულტურათა როლი კოლოსალურად გაიზარდა დღევანდელ სოფლის ეკონომიკაში, მაგრამ ჩვენს პირობებში მათი ამ მხრივ მნიშვნელობაზე საუბარი უფრო

გააზრებულ @ ჩაკვირებულ მსჯელობას მოითხოვს, ვიდრე ახლა მე აქ შემიძლია. ყოველ შემთხვევაში, უდავოა ის დიდი ეკონომიკური წარმატებები, რაც მათი მეოხებით ჩვენმა სოფელმა მოიპოვა.

მაგრამ ჯერ გავათავოთ წარსულზე. დაცემული სოფლის ეკონომიკური აღორძინების სიძნელე განსაზღვრავდა ჩვენი მოსახლეობის გამრავლების ტემპს. მით უმეტეს, რომ მაღალცივილიზაციური ორბიტის ერის გამრავლებას ეკონომიკური დაჩიავების და, მაშასადამე, კულტურული დაქვეითების პერიოდებში მორალური @ ეთიკური ხასიათის ფაქტორებიც შესამჩნევად აფერხებენ.

ვითარება კარდინალურად შეიცვალა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებით. ჯერ მიწაზე კერძო საკუთრების მოსპობამ, მერე კოლექტივიზაციის საფუძველზე სოფლის მეურნეობის ინტენსიფიკაციამ @ მექანიზაცია-მაშინიზაციამ განუზომლად აამაღლა სოფლის მატერიალური კეთილდღეობა და, მაშასადამე, გამრავლების ტემპიც. ამისათვის, თუ 1897-

1921 @ 1921-1939 წლებს შევადარებთ, დავინახავთ, რომ უკანასკნელ პერიოდში საქართველოს მოსახლეობის საშუალო წლიური მატება დაახლოებით ორჯერ უფრო ინტენსიურია, ვიდრე წინათ, მაგრამ ამით გაიზარდა საქართველოში მოსახლეობის სიმჭიდროვეც. 1 კვ კმ-ზე 1921 წელს ცხოვრობდა 34, 1939 წელს - 51, 1952 წელს - 57,8 კაცი.

ასე რომ, მიწის სიმცირე მაინც კვლავ თავს იჩენს. როგორც მახსოვს, სხვა საბჭოთა რესპუბლიკების კოლმეურნეობებში კომლზე ბევრად მეტი სათესი @ საერთოდ სახმარი მიწა უნდა მოდიოდეს, ვიდრე საქართველოში. ჩვენ მოგვემატა ჩრდილოეთით ახალი ტერიტორია, მაგრამ ეს საკმარისი არაა. დასავლეთ საქართველოში მიწის სიმცირის მეოხებით უკანასკნელი 40 წლის განმავლობაში თანდათანობით ისპობა კონინდარი(ეზო), რაც სიმინდით ითესება @ რაც (უეზო-ობა) უარყოფითად მოქმედებს ჯანმრთელობაზე, აფერხებს რა ჰაერის მოძრაობას საცხოვრებელი ბინის გარშემო.

მაგრამ ჩვენ კიდევ ველით ახალ, ოდითგანვე ქართულ ტერიტორიას სამხრეთიდან, სადაც უნდა გავრცელდეს ჩვენი მჭიდროდ დასახლებული სოფლის მოსახლეობა. გაჩეილილი ომით გამოწვეული სიძნელეები სულ მალე იქნება აცილებული. სოფლად ბლომად შევა ახალი მაღალი ტექნიკური შეიარაღება, უფრო აიწევს შრომის ნაყოფიერება, რაც საწინდარია ეკონომიკური კეთილდღეობის @, მამსასადამე, გამრავლების ტემპის შემდგომი ამალლებისა.

მაგრამ თავისთავად არაფერი შოდის. იმ გრანდიოზულ ღონისძიებებს, რასაც ამ მიმართულებით ჩვენი პარტია @ ხელისუფლება ახორციელებს, რასაკვირველია, ურიგო არ იქნება საზოგადოებრივი ნაკადიც შეუერთდეს, რათა კიდევ უფრო იქნეს გააქტიურებული მორალური ხასიათის მომენტებიც, რომლებიც უმნიშვნელო როლს როდი თამაშობენ მოსახლეობის გამრავლების საქმეში, რაშიაც ჩვენ, ქართველები, თუ არ ვცდებით, ბევრ მოძმე რესპუბლიკას ჩამოვრჩებით. ჩვენი შეკრების აზრი უნდა იყოს: ამ მხრივაც არ ჩამოვრჩეთ სხვა საბჭოთა რესპუბლიკებს @ თუ შეიძლება ასე ითქვას, შევეჯიბროთ მათ ყველაზე ძვირფას კაპიტალს — თვით ადამიანთა, სოციალისტური საზოგადოების მოქალაქეთა გამრავლებაშიც.

ამ მხრივ, მე მგონია, აკად. გ.ახვლედიანის ინიციატივა დიდი გულისხმიერებისა @ საყოველთაო ყურადღების ღირსია @ ჩვენც მას მადლობა უნდა გამოვუცხადოთ.

11.02.47

არ ვიცი, როდის ჩამოვიყვანო ბაკურიანიდან ცოლ-შვილი ქალაქში. შეჩქარება ბიჭიკოს ნახვა. თანაც აქ მეშინია ჩამოყვანა, შეშა კიდევ არა მაქვს @ ვაითუ გამიცოდეს. ამ დღეებში შეშას მპირდებიან. თუ 2 მეტრი მაინც სადმე ვიმოვნე, მაშინვე ჩამოვიყვან. მითხრეს, ჩემი ბიჭიკო თურმე უკვე ფეხზე დგება, ოღონდ კედელს მიყრდნობილი. მალე იქიდან

ის გადმოსდგამს ფეხს @ წავა წინ, წინ... ახალი @ მაღალი ცხოვრებისაკენ.

1947 წლის 15 იანვარს, დღის 12 საათზე დაიბადა ჩემი ბუღალატი, მეორე ვაჟი. დედამისმა მშობიარობა კარგად გადაიტანა. გულბაათი კი, ცოტა არ იყოს, გულშეღონებული მოვლენილა ამქვეყნად, მერე ბებიას ხელი უტყაპუნებია მისთვის @ ბოლოს წამოუკნავლია, ეს სიცოცხლის ნიშანი იყო, რაც ბუღალათს ხანგრძლივად @ თავისი ქვეყნის სასახელოდ ეტარებინოს.

ხვალ, 1947 წლის 6 ივლისს, დღის 6 საათზე მივფრინავ მოსკოვს, სადაც უკვე მერვე წელიწადია, რაც არ ვყოფილვარ, ფრენითაც პირველად მივფრინავ @ ისიც ასე შორს დისტანციაზე, რისთვისაც ძლიერ მეინტერესება, თუ როგორ ავიტან ფრენას. თუ გულმა, ჩემმა ჩემზე მოხუცებულმა გულმა არ მიღალატა, სხვა მხრივ, კარგად უნდა ვიფრინო. ხვალ შუადღეს ან ნამუდღევს მოსკოვს ვიქნები. იქ მივდივართ პოლიტიკურ @ მეცნიერულ ცოდნათა გამავრცელებელი სრულიად საკავშირო საზოგადოების თათბირზე. ეს თათბირი არის საზოგადოების დამფუძნებელი, ე.ი. საორგანიზაციო თათბირი @ ამიტომაც მოწვეულნი არიან მხოლოდ დამფუძნებელი წევრები @ ორგანიზაციის წევრები. ორივეს წევრი ვარ @ თანაც ეკონომიკის სექციის ხელმძღვანელი.

ძლიერ მეინტერესება როგორც ახლანდელი, ომის შემდ-

გომი მოსკოვის, ისე იქაური სამეცნიერო ლიტერატურული წრეების ნახვა @ გაცნობა, რამდენადაც ახლა ეს წრე სულ ახალი ხალხისაგან შედგება.

02.04.53

ახალი, მორიგი შემოტევა.

გასული წლის სექტემბერს მოსკოვიდან დასკვნისათვის მომივიდა ა.ი.ფანცხავას სალოქტორო დისერტაცია. იგი

გამოთხოვილი იყო ჩვენი აკადემიის მიერ იმ მოტივით, რომ რეცენზენტ-ოპონენტთა შორის არ იყო არც ერთი სპეციალისტი საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის საკითხებიდან.

დისერტაცია ჯერ კიდევ არ მქონდა მიღებული, რომ ა.ფანცხავამ დაიწყო ჩემთან სიარული @ შემომიყენა მთელი ნაცნობ-ნათესავები, თვით აკად. ნ.მუსხელიშვილით დამთავრებული, რათა მალე @ აუცილებლად დადებითი დასკვნა მიმეცა.

მე დატვირთულობის გამო მალე 10-15 დღეში, ცხადია, ვერ შევძელი რეცენზიის დაწერა. ა.ფანცხავა იწყებს ეჭვიანობას. აძლიერებს ნაცნობობის მხრივ დაწოლას, ახშობს ჩემთან სიარულს @ თავს უფრო @ უფრო მახეზრებს, წინადადებას მაძლევს, მე დაგიწერო @ შენ მხოლოდ ხელი მოაწერეო, როდესაც რამოდენიმეჯერ გამიმეორა ასეთი თხოვნა, მე ვაგრძნობინე, რომ ჩემთან ასეთი რამ არ გამოვა — „მე თვითონ უნდა წავიკითხო დისერტაცია @ რეცენზიაც, ცხადია, მე დავეწერო“. ამის მერე კიდევ უფრო გამიხშირა სახლში სიარული, ახლა სულ მთხოვდა, იმის პირობა მაინც მომეცი, რომ დადებითი იქნებოდა ჩემი დასკვნა. მე ვუთხარი, რომ ეს მის შრომაზეა დამოკიდებული, რაც ჯერ ბოლომდე არ წამიკითხავს @ პირობას ვაძლევდი, რომ აუცილებლად შელავათიანად მოვეპყრობოდი, თუ მთლად წყალწაღებული არ იქნებოდა მისი დისერტაცია @ მეც ვფიქრობდი, რაკი ასე დიდი დრო იმუშავა, დამაკმაყოფილებელი დისერტაცია იქნებოდა.

ა.ფანცხავამ უმატა ეჭვიანობას @ ერთხელ კიდევ გარკვევით განმიცხადა, შენ ჩემზე რომ ცუდი დაწერო, მეც შემიდლია შენზე @ შენს დისერტაციაზე ცუდი რამ დავეწერო. მე ვუთხარი, ასეთი „შთაგონებით“ ჩემზე ვერ იმოქმედებდა @ ჩემი რეცენზია იქნებოდა ისეთი, როგორსაც იმსახურებდა მისი დისერტაცია, თუ კარგი აღმოჩნდებოდა — კარგი, თუ ცუდი — ცუდი. მეორე დღეს ნ.მუსხელიშვილმა დამირეკა სახლში ტელეფონით (იგი თვით ინსტიტუტის საქმეზე რომ მჭირდებოდა, თითქმის ყოველთვის უდროობას მიჩიოდა,

ხოლო პ. ზანცხავას საქმისთვის ყოველთვის ქონდა დრო. ხან მე გამომიძახებდა თავისთან, @ ხანაც მირეკავდა სამსახურში თუ ბინაზე) @ წინადადება მომცა, რათა სულ მალე გამეგზავნა დასკვნა ზანცხავას დისერტაციაზე. ეტყობა, მაშინ ზანცხავა მასთან იჯდა სახლში, რადგან მუქარაც მოაყოლა, თუ მალე არ გაათავებ, იცოდე, ზანცხავას, პჩიკოს (ის მას ასე უძახის), ძალიან შორს მიუწვდება ხელი @ კარგი რამ ამას არ მოყვებაო — ეს უკვე აშკარა მუქარა იყო! ეტყობა, პ. ზანცხავა უფრო @ უფრო რწმუნდებოდა — რაკი მის შრომას მე ვკითხულობდი @ ხშირი მოსვლის დროს ჩემს შენიშვნებს შეცდომებზე @ გაუგებრობათა შესახებ, რაც მის შრომებში იყო, ვესაუბრებოდი, ჩემი დასკვნის დადებითი ხასიათი საექვო იყო. შით უმეტეს, თვითონ ხომ კარგად იცოდა, რომ მისი შრომის რიგი ძირითადი დებულება გადაღებული იყო ჩემი @ სხვა ქართველ მეცნიერთა შრომებიდან. თავად შრომაც თურმე გამოკვლევის ხასიათს ნაკლებად ატარებდა. ასეთ სიტუაციაში იგი, სხვათა შორის, ხშირად დადიოდა ვ. მელქაძესთან ცეკაში, რომელსაც უჩიოდა, რომ მე ვაგვიანებ მის შრომაზე რეცენზიის გაგზავნას. მან, როგორც ვ. მელქაძემ მითხრა, თურმე ამხ. პ. მგელაძეს მიმართა, რომ მე მოსკოვში დავიცავი დისერტაცია @ ბუგუშვილს ჩემზე რა ხელი აქვსო. აქ უფლება არ აქვთ, ჩემი შრომა გაარჩიონო @ მისთანებები.

ჩემთვის უდავოა, რომ მასში ვ. მელქაძემ ნახა კაცი, რომლის გამოყენებაც ჩემს წინააღმდეგ შეიძლებოდა @ შთააგონა, რომ მისი იდეა (რაკი პ. ზანცხავა მასთან თურმე მემუქრებოდა) კარგია, ე. ი. მან გაგზავნოს მოსკოვში, ცეკაში მალენკოვის სახელზე ჩემ წინააღმდეგ წერილი — „დანოსი“. ზანცხავამ ეს ეტყობა უკვე ოქტომბერში თუ არა, ნოემბერში მაინც გააკეთა. იანვრის პირველ რიცხვებში ვ. მელქაძემ უკვე დაიწყო მუშაობა ჩემ წინააღმდეგ გაშლილი ფრონტით. ამ დროს ჩანს, მოსკოვიდან ის დანოსი უკვე გამოგზავნილი იყო ჩვენს ცეკაში და, ცხადია, გადაეცა შესამოწმებლად თვით ვ. მელქაძეს, რომელიც ტერმინოლოგიისა @ საერთო

შურიანობის ნიადაგზე ჩემ წინააღმდეგ საკმაოდ დიდი ხანია, რაც ირაზმებოდა. ახლა მე თვითონ ახალი ზენზინი გადავასხი: 2-3-ჯერ მომიხდა მასთან @ ვ.რატთან ძალიან მაგარი შეტაკება ი.სტალინის შრომის თარგმანში ახალი ტერმინების გამოყენების ვარშემო. ვ.მელქაძემ, მოსკოვიდან რომ დაბრუნდა, შეაჩერებინა სტალინის შრომის ბეჭდვა @ ყველასი არა, მაგრამ რიგი ახალი ტერმინის ამოგდებას მაინც მიაღწია.

ამის შემდეგ მან კიდევ უფრო მეტად იგრძნო თავი შეურაცხყოფილად, გაწბილებულად და, ცხადია, ყოველივე ამის მიზეზი მე ვიყავი.

ყოველთვის იმის ცდაშია ამიერიდან ვ.მ. @ ვ.რ., რათა სახელი გამიტეხონ @ აგროვებენ ჩემ წინააღმდეგ სულ ახალ მასალებს. მიყავთ უხერხემლო ეკონომისტები, უცხადებენ, რომ ცეკვა ამ ტერმინების წინააღმდეგია. მერე „შთაგონებული“ ავალეებენ, გამოთქვან თავიანთი „თავისუფალი აზრი“.

ჩემ წინააღმდეგ ერთხანობით დაშლილი დაჯგუფება კვლავ ძლიერდება @ მას სათავეში ჩაუდგა ვ.მ.ცხადია, ამის შემდეგ მდგომარეობა ძალიან რთული შეიქმნა. მაგრამ ვ.მ. - მ მაინც შეძლო ჩემთვის თვალის ახვევა, რამდენადაც ისე

მაჩვენებდა, რომ თვითონ ყოველთვის ჩემ მხარეზე იყო.

ახლოვდებოდა ცენტრალური პოლიტიკის ბიუროზე ეკონომიკის ინსტიტუტის საქმის გატანის დრო. მელქაძე რაზმავს ჩემ წინააღმდეგ ხალხს @ გაფაციცებით აგროვებს ახალ მასალას, რითაც „ამდიდრებს“ მოსკოვიდან გადმოგზავნილ ა.ფანცხავას მიერ გაგზავნილ „დანოსის“ „მონაცემებს“.

უკვე იანვარში ოქტომბრისათვის ყველაფერი მზად აქვს.

მიძახის, მაცნობს ზოგიერთ წამოყენებულ ბრალდებებსა @

შენიშვნებს ჩემი ბიოგრაფიისა @ მეცნიერული მუშაობის, ნაშრომების შესახებ. ეს შენიშვნები @ მათზე პასუხი ასახულია ორ ოკუმენტში: 1. ა.მგელაძის სახელზე ჩემ მიერ დაწერილ განმარტებაში (რუსულად 31.01.53) @ 2. ვ.მელქაძის სახელზე დაწერილ განმარტებაში (ქართულად 03.03.53) @

ამიტომ მათ შინაარსს აქ არ ვიმეორებ (იხ. ჩემი პირადი მიმოწერის საქმე # 4).

20 მარტს, სავესებით მოულოდნელად, ჩემი საქმე ვ.მელქაძეს გააქვს ბიუროზე ისე, რომ მე არამცთუ წინასწარ არ მიმილო ამხ.პ.მგელაძემ, არამედ, რაც ყველაზე უკანონოდ უფრო მიმაჩნია, მელაძემ არც კი გამაცნო დადგენილების კონსტანტაციური ნაწილი.

ბიუროზე ვ.მელქაძეს ხალხი უკვე დარიგებული ჰყოლია. მახანაძე, ვ.ბალავაძე, სხვანი, როგორც თვითონ იგი, ყიზილბაშებივით @ დაუნდობლად დამესხნენ თავს @ ისეთი ბრალდებები @ ცილი დამწამეს, რომ პ.მგელაძის მიერ ზოგიერთი მხრივ შემამსუბუქებელი განმარტების შემდეგ მომიხსნეს სასტიკი საყვედურის პუნქტი @ თითქმის ყველა დანარჩენი მერე ჩაწერილი აღმოჩნდა დადგენილებაში ეტყობა ისე, როგორც ეს მელქაძემ წარადგინა, თუმცა, თავად ბიუროზე პ.მგელაძის განცხადებებიდან ჩანდა, რომ მან ბრალდებათაგან ამოშალა ყველა, გარდა ერთი განმაზოგადებელი ფორმულისა — „ბურჟუაზიულ-ობიექტივისტური ხასიათის შეცდომები“, მაგრამ მერე გაზეთებსა @ თვით დადგენილებებშიც, რაც კი ვ.მელქაძემ წამოაყენა, ყველა ბრალდება ამოტივტივდა ალბათ იმის გამო, რომ დადგენილების ტექსტის რედაქცია (საბოლოო) ისევე, როგორც საგაზეთო მასალათა ტექსტის მომზადება, ვ.მელქაძის შემოქმედებას წარმოადგენდა. მომაწერეს ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური ანტიმეცნიერული @ ვინ იცის, კიდევ ყოველგვარი იდეოლოგიური დამახინჯებანი. ერთი სიტყვით, გამაპამპულეს, სახელი გამიტეხეს, თვითრეკლამური სტატიის ავტორად გამომაცხადეს @ ყველა ბრიყვსა @ უმეცარს საშუალება მისცეს ეპიდგნა ჩემი მეცნიერული თავმოყვარეობა @ სხეული — ჩემი ნაშრომები. მელქაძე-ფანცხავას კოალიციამ მიზანს მიაღწია, მე როგორც უუნარო ხელმძღვანელი ინსტიტუტისა @ როგორც „იდეოლოგიურ შეცდომათა სისტემის“ ავტორი, გამლანძღეს, მომიხსნეს ჩემ მიერ დაარსებული ინსტიტუტიდან, რომელსაც 9 წელიწადი ვხელმძღვანელობდი, მომიხსნეს

ცილისმწამებლური ბრალდებების საფუძველზე ისე, რომ საშუალება არ მომცეს თავი მემართლებინა, ბრალი დამდეს რა უმძიმეს პოლიტიკურ ბოროტებაში — საზღვარგარეთ გაქცევის ცდა @ სხვა, კავშირი ბარამიდის ჯგუფთან @ სხვა. მას მერეც ათჯერზე მეტჯერ ვთხოვე, მაგრამ ა.მგელაძემ დღემდე არ მიმიღო.

09.04.53.

დამამუშავეს კათედრაზე. გუშინ, 8 აპრილს, ფაკულტეტის საბჭოს სხდომაზე ა.ფანცხავამ საჯაროდ გამოაცხადა: „პროფ. გუგუშვილი დაეცაო“. არაფრის მაქნისი შრომები დაწერა, სულ შეცდომებით სავსეაო, მე არ წამიკითხავსო, მაგრამ ვიციო, რომ არაფრად არ ღირანო.

30.05.53

30 აპრილს, 1 თვის წინათ, გამომიძახა ცენტრალური კომიტეტის მდივანმა მ.მ.ჩხიკვაძემ @ გამომიცხადა, რომ ცენტრალურ კომიტეტში გადაწყვეტილია ჩემი აღდგენა ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობაზე. აქამდეც უნდოდათ გაეტარებინათ, მაგრამ უდროობის გამო ვერ მოახერხეს @ 5 მაისს დღის 2 საათზე ბიუროზე გახვალთ @ აღგადგენთო. წინა დღით, 29 აპრილს, იგი გამოსულა უნივერსიტეტის პარტკონფერენციაზე @ აღუნიშნავს, რომ ძველი ხელმძღვანელობა პროფ. მ. გუგუშვილს მეტისმეტად უხეშად მოეპყრა, უსამართლოდ მოხსნა, რომ მას მართლაც აქვს შეცდომები, მაგრამ ეს შეცდომები მეტად გააზვიადეს, მათი გამოსწორება გუგუშვილს თვითონვე შეუძლია. მან ბევრი გააკეთა @ ბევრსაც გააკეთებს. ის ფრიალ ნაყოფიერი @ მსხვილი მეცნიერიაო @ სხვა.

ასეთი გამოსვლები სხვა უფრო მცირე ყალიბის ადამიანების მხრივაც მოხდა. ამ პარტიული ყრილობის მომზადების პერიოდში. სხვათაშორის, პრეზიდენტმა ნ. მუსხელიშვილმაც

არაერთგზის აღნიშნა ჩემი კრიტიკისა @ მოხსნის უსამართლობა @ ა.შ.

5 მაისი გავიდა, კიდევ 4-ჯერ 5 @ ბოლოს გამომიძახეს ცენტრალური კომიტეტის ბიუროზე, სადაც იდგა ჩემი რეაბილიტაციის საკითხი.

მოხსენებით გამოვიდა ბ. ჰიბლაძე, რომელიც ჯერ მკაცრად შეეხო „შეცდომებს“, ახლა მთავარ შეცდომად გამოცხადებული იქნა ისინი, რომელთა ხსენება თვით მგელაძეც კი აღაშფოთა, სომხების @ თურქების საკითხი. მაგრამ საბოლოოდ ჰიბლაძემ დადებითად შეაფასა ჩემი მეცნიერული მოღვაწეობა კადრების აღზრდის დარგში, აგრეთვე ქართული ეკონომიკური ტერმინოლოგიის შემუშავების დარგში @ წამოაყენა წინადადება ჩემი აღდგენის შესახებ.

მერე ა. ი. მირცხულავამ სიტყვა მომცა მე. მე დავეთანხმე ზოგიერთ პენიშენას ბ. ჰიბლაძისა, ზოგი, რაც არ იყო სწორი, არ მივიღე. ვრცლად ვილაპარაკე, კერძოდ, სომხთა გადმოსახლებისა @ თურქეთის საკითხებზე, ბოლოს ჩერქეზიშვილისა @ წულუკიძის, აგრეთვე ბოგიჩაიშვილის საკითხებზე @ სხვა. მერე გამოვიდა ვრცელი სიტყვით ცენტრალური კომიტეტის მდივანი ბ. ჩხიკვაძე, რომელმაც მიუთითა ჩემს შეცდომებზე, დამსახურებებზე @ სხვა @ რომელმაც, სხვათა შორის, აღნიშნა ერთი უცნაური ამბავი, რაც პირველად მაშინ გავიგონე: თურმე ძველ ხელმძღვანელობას, რომელიც ასე სასტიკად მდევნიდა მე, ის გეგმა ჰქონია შემუშავებული, რომ ე. წ. მეგრული ნაციონალიზმის მოღვაწეთა შორის პაატა ბუგუშვილიც მოექცია. სახელდობრ, ამ მოძრაობის „თეორეტიკოსი @ იდეოლოგი“ თურმე უნდა ყოფილიყვნენ ა. ჩიქობავა @ პ. ბუგუშვილი, რადგან ეს ისეთი მოძრაობაა, რომელსაც გარდა პრაქტიკულ-პოლიტიკური ხელმძღვანელებისა, არ შეიძლებოდა არ ჰყოლოდა იდეური ხელმძღვანელი, ე. ი. თავისი იდეოლოგი @ თეორეტიკოსი.

ზედის ირონია: მთელი ჩემი სიცოცხლე, მთელი ჩემი მეცნიერული @ საზოგადოებრივი მოღვაწეობა ქართველი ხალხის ერთიანობის, ეროვნული კონსოლიდაციის, ქართული

კულტურის შესწავლისა @ მისი განმტკიცებისათვის შემო-
ღევია @ ვიღაც ვიგინდარები მე რაღაც მათ მიერვე მოჭო-
რილი ე.წ. „მეგრული ნაციონალისტური მოძრაობის“ იდეო-
ლოგიად @ თეორეტიკოსად მაცხადებენ.

მერე ილაპარაკეს ნ.სტურუამ (თბილისის კომიტეტის
მდივანმა), გ.ჭავჭავაძემ (მინისტრთა საბჭოს თავმჯდო-
მარის მოადგილე) @ ბოლოს შეაჯამა პ.მირცხულავამ (პირ-
ველმა მდივანმა).

შან უწინარეს აღნიშნა ჩემი მონაწილეობა პოლიტიკური
ეკონომიის სახელმძღვანელოს განხილვისადმი მიძღვნილი
ე.წ. ეკონომიკურ დისკუსიაში. იქ ჩემი სიტყვით გამოსვლა,
მერე სარედაქციო კომისიაში მუშაობა @ სხვა, რასაც საერ-
თოდ თვით მალენკოვი ხელმძღვანელობდა @ აქ ჰაატა
ბუგუშვილის მუშაობა დადებითად იქნა შეფასებული.

მერე საერთოდ დადებითად შეაფასა ჩემი მეცნიერულ-
პედაგოგიური მუშაობა, აღნიშნა, რომ ამ დარგში ამისთანა
სპეციალისტი სხვა არა გვყავსო @ მას კი დიდი ხნის წინათ
გამოქვეყნებული შრომებისთვის @ თანაც მეტად უხამსად
აკრიტიკებდნენ @ სხვა @ სხვა. @ ბოლოს შემოიტანა წინა-
დადება ჩემი აღდგენის, რეაბილიტაციის შესახებ, რასაც ყვე-
ლა დაეთანხმა @ რაც ამგვარად მიღებულ იქნა.

მეორე დღიდანვე დამაწყებინეს ინსტიტუტში მუშაობა,
რადგან ამიერკავკასიის ეკონომისტთა საკოორდინაციო
თათბირი იწყებოდა, რომლის ხელმძღვანელობა დირექტო-
რის მოვალეობის დროებით შემსრულებელს აკ.ნუსუბიძეს არ
შეეძლო.

გუშინ @ დღეს ეს თათბირი ჩავატარეთ, ერთიდან @
ბაქოდან ჩამოსულ სტუმრებს პატივიც ვცვით. მომხსნეს 20
მარტს, აღმადგინეს 27 მაისს 1953 წლის, 67 დღე ვიყავი
მოხსნილი.

პ. ბუგუჭიანი, 1953 წ., პისლოვოდსკი

ჩემი ჯანმრთელობის ისტორიისათვის:

დავიბადე 1905 წელს. ს. კოდორში, მდ. რიონის ნაპირას., მალარიიან ადგილას, სადაც @ ფოთში ვცხოვრობდი 1914 წლამდე. ზავუჭობის დროს 1908-1910 წლებში ვიყავ მძიმედ ავად მუცლის ტიფით, მალარიით, ციებით, ფილტვების ანთებით, მქონდა პლევრიტი, დაჩრდილვა.

1910-1914 წლებში ყოველ ზაფხულს მამას დავყავდი ბახმაროში @ გამოვმჯობინდი @ გამოვჯანმრთელდი

1915 წ. – ვიყავი ძლიერ ავად დიზენტერიით, ციებით.

1916 წ. — გარდამეცვალა დედა

1914-1918 წწ — ვცხოვრობდი @ ვსწავლობდი აბაშაში.
1918-1920 წწ — ვცხოვრობდი @ ვსწავლობდი ქ.ფოთში.
1920-1922 წწ — ვცხოვრობდი @ ვსწავლობდი ქ.ქუთა-
ისში.

1922-1923 წწ — ვცხოვრობდი სოფელ ძოდორში, სანამ
თბილისში წამოვიდოდი @ უნივერსიტეტში შევიდოდი.

1923 წ. სექტემბრის შემდეგ ვცხოვრობ სულ თბილისში.

1926 წ. — დამემართა სუსუნატი, შეიქმნა ქრონიკული. მო-
ვირჩინე 1928 წელს, მერე ისევ განმიახლდა @ საბოლოოდ
მოვიშორე 1936 წელს.

1924-1928 — ვსწავლობდი თბილისის უნივერსიტეტში.

1926-1927 წწ — ზამთარში (დაიწყო მოსკოვში) დამე-
მართა ძლიერი სურდო, გადამეცა ქრონიკულ სურდოდ @
მრავალი წლის მანძილზე მაწუხებდა. შენელდა მხოლოდ
1947-1948 წლებში. შემდეგ ახლაც ადვილად მემართება
სურდო @ მაწუხებს, რაკი დამემართება ძლიერ.

1936 წ. — შევირთე ცოლი — თამარ თოდაძე.

1936 წ. — გარდამეცვალა @ — ლიუბა, ნაწლავების ტუბერ-
კულიოზით.

1937 წ. — გარდამეცვალა მამა (58 წლისა) ფილტვების
ანთებით.

1937 წ. — გარდამეცვალა ვაჟი (სამი თვისა) დეზინტე-
რიით.

1939 წ. — გარდამეცვალა ცოლი ფილტვების ტუბერკულიო-
ზით.

1941 წ. — იანვარში გარდამეცვალა @ — ალექსანდრა,
ფილტვების ტუბერკულიოზით.

1939 წ. — ექიმებმა მითხრეს, რომ ავად ვარ:

1. მანჯვენა ბარძაყის ნევრალგია

2. რევმატიზმი ქრონიკული

ვიწყებ სისტემატურ ზრუნვას ჯანმრთელობისათვის.

1939 წ. — ვიყავ წყალტუბოში ივნისში, ბორჯომში ივ-
ლისში, ცხიხიძირში აგვისტოში.

1940 წ. — აგვისტოში დავისვენე ცხიხიძირში.

1940-1941 წწ — ძლიერი დატვირთვით ვმუშაობდი ისე, როგორც ყოველთვის, მაგრამ უფრო დამაბულ ვითარებაში: დისერტაციის დაცვა, წიგნების ბეჭდვა @ სხვა.

1941 წ. — ზაფხული განსაცდელისა, მძიმე მსოფლიო ომის ჟამი. გამანადგურებელ ბატალიონში სიარულმა ძლიერ მომქანცა @ დამთენთა. ექიმთა დასკვნა:

1. გულის გაგანიერება, მიოკარდიტი
2. ქრონიკული პოლიართრიტი

1941 წ. მარტში — შიგა ყურის ანთება. მას მერე ყელ-ყურ-ცხვირის ავადმყოფობა ქრონიკული გახდა @ არ მეშვებოდა დიდხანს, თითქმის 10-15 წელიწადი.

ომის პირობებში ცივ ოთახში, ცუდი კვებისა @ შიშინაობის ვითარებაში ასეთი ავადმყოფობის სერიოზულობაზე არავინ ფიქრობდა @ არც მე. სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი იყო მხოლოდ პირადიც @ ეროვნულიც.

1942 წ. — თებერვალში ვიყავ ბაკურიანში. ძლიერ კარგი იყო ჯანმრთელობისთვის.

1942 წ. — სექტემბერში ჰონსტანტინე ზამსახურდიასთან ერთად ვიყავ პახეთში: თელავი, იყალთო, წინანდალი, ნატარეული, ალვანები — ომის შიში, ქეიფი, სიამოვნება @ საბოლოოდ კარგი შედეგებით დავბრუნდით თბილისში, დავისვენე.

1943 წ. — თებერვალში ისევ ბაკურიანში, კარგი ფორმა დასვენებისა თხილამურებზე.

1943 წ. — 4 ივლისი, 76 კგ ვარ. ომის მანძილზე 12 კგ დამიკარგავს, მაგრამ მთავარია, თვით სიცოცხლე — არა.

1944 წ. — თებერვალი, ისევ ბაკურიანი. კარგად დავისვენე, სპორტსიამოვნებაც არ მაკლდა.

1944 წ. — ზაფხული — შევირთე ნინო მიქაბერიძე.

17.01.61

პონსტანტეინე გამსახურდიაზე
გუშინწინ ჩემთან იყო ცოლიანად მთელი საღამო, ნინო-
ობაზე მოვიდნენ. სულ მალე დათვრა, თანაც სულ სცლიდა
ჭიქას. ლიმონათი შევაპარე. „შენ აქ ვის ატყუებ! არ მინდა
ლიმონათიანი ღვინო, წმინდა ღვინო დამისხიო“. შირანდა
შეწუხდა, მეც, ნინოც. უკვე ეწეოდა ღვინო. სულ შინაურები
ვიყავით — ბ.ხასია ცოლით, ლ.პეტრიაშვილი ცოლით. ესენი
წავიდნენ. კოჩია არც დაჯდა, არც დაწვა, არც მიდიოდა.
ბოლოს, როგორც იქნა, ცოლმა სძლია @ ჩავიყვანეთ, მან-
ქანაში ჩავსვით @ წავიდნენ.

ბევრს მსჯელობდა დასაწყისში @ საღადაც. ავინებდა
{აუგად მოიხსენიებდა — რედ.} პ.წერეთელს, რაღაც ანტი-
მეგრული დაუწერიაო. უფრო მეტად ლიტერატურის ინსტი-
ტუტს @ გამომცემლობას, რედაქციას. იმან თუ დაწერა, ამათ
როგორ დაბეჭდესო.

21.02.62

დღეს პ.გამსახურდიას გადავეცი საპასუხოდ რიგი კით-
ხებისა. ვნახოთ, როგორ შეავსებს @ რამდენ ხანში.

26.12.63

ანალოგიური კითხვები გადავეცი ბოგლა ლეონიძეს.

26.01.63

ვიყავი ვ.ვ.მუჟაანაძესთან ჟურნალ „საქართველოს ეკო-
ნომიკის“, ქართული შრიფტისა @ სხვა საკითხებზე. ეკონო-
მიკის ინსტიტუტს რაღაც საოცარი გაუგებრობის ნიადაგზე
წართვეს 3 განყოფილება (24 კაცი) @ გადასცეს საგეგმო
პომისიასთან ახლად დაარსებულ ინსტიტუტს. ამის შემდეგ
ეკონომიკის ინსტიტუტის მრეწველობის ეკონომიკის განყო-

ფილების გამგე პ.ჩანკვიანი უმუშევარი რჩება @ როგორ მოვიქცე — მეთქი. სხვა რა საკითხზე გინდა მელაპარაკო. ეს საერთოდ მრავალმხრივ საინტერესო საუბარი იყო @ ვრცლად უნდა ჩავწერო ამ დღეებში, როგორც კი მოვიცლი.

25.04.63

ჩემში მეცნიერმა გამოლვიძება დაიწყო ჯერ კიდევ 1926 წელს. 1927-1928 წლებში მე დაჟინებით ვეძებდი თავის თავში მეცნიერის საკუთარ მეს @ 1928 წლის გასულს ვიპოვნე იგი მე @ დავრწმუნდი, რომ მკვლევარი ვარ, რომელსაც შეუძლია ფართოდ გაშალოს ფრთები (პირველი წიგნი). კიდევ 2 წელი @ მე უკვე ვგრძნობდი, რომ პაექრობა @ კამათი მინდოდა @ შემემლო კიდევ ჩემი დარგის ყველაზე გამოჩენილ მეცნიერთან. კრიტიკულად ვუყურებდი მთელ ახალ საზოგადოებრივ წყობილებას, პოლიტიკურ წესრიგს, ეკონომიკურ სტრუქტურას. @ აი აჲ, განვითარების ამ ეტაპზე ვიგრძენი @ შევიგრძნე, მე თუ არ შემიძლია შევიქმნე დიდი მეცნიერი, გამოჩენილი მოაზროვნე, მხოლოდ იმის გამო, რომ არ შეიძლება ვიყო ჩემი თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრების ნორმებისა @ ფორმების კრიტიკოსი, მისი გაუკეთესების მესიტყვე @ მისი გაუმჯობესებისათვის მებრძოლი.

11.05.64

გულბათი მოვიდა სკოლიდან, თან მოიყვანა ამხანაგი — რობერტ ახრახანიაო. მოვიდა დიდის ფახით, შემომხედეთ, საგანი ჩავაბარეო, მგონი, 4 მივიღეო @ დაიწყო: გამიშალეთ სუფრა, მაჭამეთ, დამისხით ბორჯომი, ლიმონათი @ სხვა. შეუდგა @ კარგად დანაყრდა @ დაიწყო ტრაბახი. ვნახოთ, მართლა კი ჩააბარა ოთხზე?

გუშინ, 1965 წლის 15 სექტემბერს შემისრულდა 60 წელი.

15 სექტემბერი ძველი სტილითაა, მე თითქმის ყოველთვის

ახლით აღნიშნავდი. ნამდვილად სრულდება 28 სექტემბერს ახალი სტილით.

გუშინ ეს თარიღი სრულიადაც არ გამხსენებია. მაშინაც კი, როდესაც სწავლულმა მდივანმა შემომიტანა მოსკოვიდან სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ბანყოფილებისაგან გამოგზავნილი მოლოცვის დეკრეტი, რომელიც ისე შევადგე უჯრაში, ზედაც კარგად არ დამიხედია: იაპონელ მეცნიერთა დელეგაციას ველოდი @ ის-ის იყო, უნდა მოსულიყვნენ. წინა დღით, 14.09 კი რუმინელი ჟურნალისტი ბუქარესტის “ეკონომიკური პრობლემების“ მთავარი რედაქტორის @ მასთან ჩამოსულებს ველოდი @ მათი მიღება მქონდა.

მხოლოდ დღეს 16 სექტემბერს ნინიკა მეუბნება, ეს რა მოხდა, არც მე @ არც შენ ჩვენი (მისი დაბადების დღეც 15 სექტემბერია) დაბადების დღე არ გაგვახსენდა, გამოგვეპარაო. ეს მითხრა მას მერე, რაც ბალიდან სახლში შემოვედი. ბაღში კი ლელვის ხეზე ვიყავი @ ამ დილას მოწყვეტილი გრილი @ ტკბილი ლელვი ზედ ხეზე ვჭამე. მე ნინიკას ვუთხარი — აღსანიშნავად ისიც მეყოფა, რომ 60 წლისას შემძლია ხეზე ავიდე @ ნაყოფი დავკრიფო მეთქი. მეტი დრო არა მაქვს. მძლოლი ქუჩიდან სიგნალს იძლევა. დანარჩენები მერე საღამოს უნდა ჩავწერო.

გუშინ, 1965 წლის 7 ივლისს იყო აკადემიის საზემეცნიერების ბანყოფილების საერთო კრება, 1965 წლის მუშაობის ანგარიშგებათა მოსმენა.

დასაწყისში გ.წერეთელმა თქვა: ძლიერ მოკლედ აღნიშნონ დირექტორებმა ინსტიტუტის უმთავრესი მიღწევები დადებით მხარეებსა @ თავის თემატიკაზე, შემსრულებლებზე ლაპარაკი საჭირო არაა, აღნიშნეთ, თუ რამ ნაკლოვანებები არისო. ყველა ინსტიტუტს უნდა მოვუსმინოთ @ ვერ მოვასწრებთ სხვაგვარადო.

პირველს მე მომცა სიტყვა. ვილაპარაკე სულ 5 წუთი. თანამომხსენებელმა პროფ. დუმბაძემ იმდენივე, მერე აკად. წერეთელმა ჩვენ გაგვაკრიტიკა @ სამართლიანადაც.

ჩვენს თხოვნაში, რომ ინსტიტუტის სტრუქტურა უნდა შეცვლილიყო, ძლიერ მოკლედ იყო @ უსწოროდ განყოფილების სახელწოდება. ჩვენგან არ იყო სათანადო დასაბუთება ინსტიტუტის სტრუქტურის შეცვლაზე.

14.11.66

ზაგეთგან წარმოთქმული სიტყვა გასროლილ ტყვიაზე უარესია. ათასი გასროლილი ტყვია მხოლოდ ათასი ტყვიაა, ხოლო ყოველი სიტყვა მთელი მოვლენაა. ადამიანის მოღვაწეობის, ბრძოლისა @ მისწრაფებათა აზრია @ ისტორია.

ათასი ტყვია შეიძლება ასცდეს მიზანს, ხოლო არც ერთი სიტყვა არასოდეს არ ასცდენია მიზანს, რომელსაც ის თუ დღეს არა, თუ წელს არა, ოდესმე აუცილებლად მოხვდება.

საქმე ისაა, რომ გასროლილი სიტყვა მიზნისკენ მხოლოდ მისი მცირეხნიანი მოძრაობის პერიოდში მიისწრაფვის, ხოლო გასროლილი სიტყვის მოძრაობა უსასრულოა. ის დღენიადაგ მოძრაობს @ მიისწრაფვის მიზნისაკენ წლების, საუკუნეების, ათასი წლების განმავლობაში, ამიტომ ერთი ტყვია მხოლოდ ერთხელ შეიძლება მოხვდეს მიზანს, ერთი სიტყვა დღენიადაგ შეიძლება ხვდებოდეს მიზანს ათასი წლების განმავლობაში, ამიტომ სიტყვის თქმას ტყვიის გასროლაზე მეტი დაკვირვება @ ჩაფიქრება და, მაშასადამე, დამიზნებაც უნდა. სიტყვით შეიარაღებული თოფით შეიარაღებულზე უფრო ძლიერია @ ბედნიერიც, ხოლო თოფით შეიარაღებული, უსიტყვო (სიტყვის უფლებას მოკლებული) თვითონაც უბედურია @ ქვეყნისთვისაც უდიდესი ბოროტებაა.

02.06.65

ა. მუნას მოხსენებითი ბარათის გამო ვ. ვ. მჟავანაძემ გამომიძახა ცენტრალურ კომიტეტში. ფრიად გაზრაზლა, თუმცა დამშვიდებულმა დაიწყო. ი. მიქელაძეს ფრიად უარყო-

ფიტი დასკვნა მიუცია, ისე გამოუყვანია, რომ საქართველოში მრეწველობის განვითარების ტემპების შენელებას ჩვენი რესპუბლიკის ხელმძღვანელობას აბრალებს. იგივე აზრები მრეწველობის ტემპების შენელების შესახებ, რაც თვით ი.მიქელაძეს თავის სტატიებში უწერია, ახლა პ.გუნისა მტრულ გამოსვლად ჩაუთვალა. ვ.მყოფანაძეც აღელდა @ ძლივს დავამშვიდე, თუმცა მეც საკმაოდ შემეშინდა. შერე ბევრი ვილაპარაკე, ეკონომიკის ინსტიტუტის შტატებითა @ სხვა გაძლიერებისათვის, დახმარებისათვის @ სხვა, მაგრამ, ცხადია, ყოველივე უშედეგოდ, რადგან ახლა მას ამის თავი აბსოლუტურად არ ჰქონდა.

21. 03. 57

გამათავისუფლეს ჟურნალ „საქართველოს ეკონომისტის“ რედაქტორობიდან. საერთოდ ჟურნალი წაართვის ინსტიტუტს, შეუცვალეს სახელი, მიმართულება @ გადასცეს საგეგმო კომისიას.

მტრებმა გაიმარჯვეს. შეცდომაში შეიყვანეს ცენტრალურ კომიტეტში რამდენიმე წამყვანი ადამიანი, უკეთ მხოლოდ ერთი — დ.სტურუა. ალბათ დამაბეზღეს მასთან @ მან არასწორი ინფორმაცია მიაწოდა პირველს. ეს ძლიერ დიდი დარტყმა მაგემეს. ვინ იცის, თუ ოდესმე შევძლებ უკვე 62 წელს მიტანებული ამ ჭრილობის მოშუშვებას, ახლა დრო არა მაქვს, მერე ვრცლად უნდა ჩავწერო ყოველივე. საინტერესო იქნება შთამომავლობისა @ თვით ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიისათვის.

26.12.66 წლის ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს სხდომაზე, სადაც მეცნიერებათა აკადემიის საზმეცნიერების ინსტიტუტების მუშაობის საკითხს იხილავდნენ @ სადაც ეკონომიკისა @ სამართლის ინსტიტუტი კარგად გავიდა, სულ მოულოდნელად ჩემთვის ვ.მყოფანაძემ, როდესაც საკითხზე მსჯელობას აჯამებდა, განაცხადა, რომ პ.გუგუშვილს ორი

თანამდებობა უჭირავს, დირექტორია დიდი ინსტიტუტის, რედაქტორია ჟურნალისა @ კიდევ სხვა დატვირთვაც აქვს. ეს ძნელია მისთვის. აქამდე თვითონ უნდა ეთხოვა განცხადებით განთავისუფლება @ არ უთხოვია @ საერთოდ ამაზე უნდა მოვიფიქროთ. შემდეგ დასძინა: ჟურნალს კრიტიკა არ აქვს მაღალ დონეზე დაყენებული, თანაც ბუფუშვილი სტატიებს არ უბეჭდავს მისთვის არასასურველ პირებს. მერე კიდევ თქვა: ის ბევრს წერს, მართალია, მაგრამ ეს სქელტანიანი წიგნები ხარისხით არაა საჭირო სიმაღლეზეო. საერთოდ ლაპარაკობდა ხან ი.დოლიძეზე, ხან ჩემზე, ამავე დროს, ძლიერ ხმადაბლა @ კარგად არც მესმოდა... რას ლაპარაკობდა. მერე, როდესაც დ.სტურუასთან ვიყავი, იმან მითხრა, სქელტანიანი წიგნების არასაკმაო ხარისხზე რომ ლაპარაკობდა, ის შენ კი არა, არამედ აკად. ი.დოლიძეს შეეხებოდა, რომელიც კიდევაც გაათავისუფლეს შიციპრეზიდენტის თანამდებობიდანო.

ამის შემდეგ მე ვიცოდი, საერთოდ კარგი არ მომელოდა. ჯერ კიდევ 2 წლის წინათ ტერმინოლოგიაზე დ.სტურუასთან კამათის დროს ჩემთვის ნათელი შეიქმნა, რომ დ.სტურუა უკვე გარკვევით მხარს უჭერდა ირ.მიქელაძისა @ ვ.მელქაძის ჯგუფს, რომელთაც, როგორც ჩანს, მასთან მე ძლიერ დამაბეზღეს, რადგან სტურუა წინათ ჩემთან კარგ განწყობილებაში იყო @ სხვა რას უნდა აემხედრებინა ასე?

ირ.მიქელაძემ @ ვ.მელქაძემ ამასობაში მთლიანად ხელში ჩაიგდეს საგემო ჰომისიის თავმჯდომარე ე.ჭათარიძე (ინჟინერი), საერთოდ გაუნათლებელი @ ღრჯუ კაცი, მით უფრო ადვილად აამხედრეს ის ჩემ წინაარმდეგ, რაც უფრო უცოდინარი იყო გეგმიანობისა @ საერთოდ თავის თანამდებობის საკითხებში @, მაშასადამე, დამოკიდებული იყო მთელ თავის საქმიანობაში მათზე, როგორც მოადგილეზე (ირ.მიქელაძე) @ ინსტიტუტის დირექტორზე (ვ.მელქაძე), რომლებიც მას უმზადებენ მოხსენებით ბარათებსა @ საერთოდ მრავალ მასალას თავის საქმიანობაზე.

ინ.მიქელაძე @ ვ.მელქაძე, ცხადია, დიდი ხნის წინათაც მებრძოდნენ, მაგრამ საგვეგმო პომისიის ასეთი უმცარი თავმჯდომარე ჯერ არავინ ყოფილა @ ამიტომ ასე სასესებით არ ემორჩილებოდა მათ ზრახვებს ჩემ წინააღმდეგ.

ახლა ამათ ისე მოაწყვეს, რომ რაკი **ლ.სტურუას** (ცენტრალური პომიტეტის მდივნის) ჩემზე გადაკიდებაც შეძლოს, ჩემ წინააღმდეგ ერთდროულად ამხედრეს: 1. საგვეგმო პომისია, 2. მისი ინსტიტუტი @ 3. ცენტრალური პომიტეტის მდივანი სტურუა, რომელთაც ყოველთვის ადვილად უერთდებოდა, როგორც ყოველ ჩემს მტერს, 4. ნ.მუსხელიშვილი, რომელიც 20 წელიწადია, რაც დაუცხრომლად მებრძვის, რადგან ერთ-ორჯერ ვამხილე მისი ანტიქართული საქმიანობა. ახლა ყველა ესენი, ე.ი. (+5) აკადემიის პრეზიდიუმი, ამხედრდნენ ჩემ წინააღმდეგ. მათ უკვე მოახერხეს 26.12.66 წლის ბიუროზე ჩემ წინააღმდეგ ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის ვ.მჟავანაძის ამხედრება. ვინ უწყის, მასთანაც როგორღაც იქნებ დამაბეზღეს. დანამდვილებით ვიცი, რომ ერთნახევარი წელიწადია, რაც **ლ.სტურუაც** ჩემ წინააღმდეგ ამხედრებს ყველას, ვისი გამოყენებაც კი შეიძლება ამისთვის. შარშან ნოემბერს იმელის პენობაში მიმდინარე იდეოლოგიური თათბირის დროს მან სთხოვა ჩემ წინააღმდეგ, კერძოდ, როგორც ჟურნალის რედაქტორის წინააღმდეგ, გამოსულიყო ვ.მუსხელიშვილი, მაგრამ ასე საჯარო გამოსვლაზე ის არ დათანხმდა, რაკი იცოდა, რომ მე ან ვინმე სხვა, ანდა საერთოდ აუდიტორიას შეეძლო მისთვის საწინააღმდეგო პასუხი გაეცა სწორედ ისე, როგორც ასეთ პასუხს ღებულობდნენ უნივერსიტეტში, რაკომის კონფერენციასა @ რესპუბლიკის პარტკონფერენციაზე **ლ.სტურუას** ჩემ წინააღმდეგ გამოყვანილი პ.სქიტიშვილი @ ვ.მელქაძე (მერე სტურუა თავად აქეზებდა ჩემ წინააღმდეგ ვ.მელქაძეს, რომელიც თავდაპირველად მე მაბეზღებდა მასთან, რათა იგი ჩემ წინააღმდეგ თავის ავანტიურისტულ მაქინაციებში ჩაეთრია).

მე ჯერ კიდევ დეკემბერშივე ბ.წ.-ს ვთხოვე მ.მუსავანა-ძესთან მიღება, მაგრამ სტურუამ, ეტყობა, ჩამკეტა. დღემდე არ მივსულვარ, თუმცა ამ ორიოდე დღის წინათ მისმა მდი-ვანმა კ.გოგლიძემ მითხრა, მალე მიგიღებსო.

ბოლოს ისე დამთავრდა, რომ 21.03.67 ცენტრალური კომიტეტის სამდივნოზე მე გამანთავისუფლეს „საქართველოს ეკონომიკის“ მთავარი რედაქტორის თანამდებობიდან, მაგრამ ეს მხოლოდ ნახევარია მთელი უბედურებისა. ჟურნალი მთლიანად გადასცეს საგეგმო კომისიას, შეუცვალეს მას სახელიცა და, მამასადამე, მთელი მიმართულება, ტერმინოლოგია @ სხვა, რის შექმნასა @ დანერგვაზე თითქმის 20 წელიწადია, რაც ვიბრძვი @ რასაც მთელი ჩემი ვაჟკაცობა @ მეცნიერულ-ლიტერატურული ენერგია შევწირე.

დავრჩი ცემულ-გვემული შედეგად დაბეზლებისა ხსენებული ჯგუფების მხრივ. ვერ შევძელი სიმართლე მეტყვა პირველ მდივანთან, რადგან არ მიმიშვეს მასთან, ანდა ისიც ისე გადამამტერეს, რომ არ მიმილო მან.

რამდენი უსამართლობა, რამდენი სასჯელი, რაოდენ ჯიუტი @ გულქვაა პარტიული ბიუროკრატია, რომ ვერ შევძელი შემედწია @ სიმართლე მეტყვა @ თუ ეს ვერ შევძელი მე, ჟურნალის რედაქტორმა, ინსტიტუტის დირექტორმა, პროფესორმა, ცნობილმა მეცნიერმა, წარმომიდგენია, რაოდენ საბრალოა ხალხი, თვით ინტელიგენცია ამგვარი ყრუ @ შეუბრალებელი პარტიული აპარატის ხელში. ხელში აპარატისა, სადაც საკმაოდ ბევრი, როგორც ჩანს, გახრწნილი, თახსირი, გაუმაძღარი, მექრთამე, გარყვნილი სულიერად @ ხორციელად, დაუნდობელი, თვით საკუთარი ცოლ-შვილის სხეულით მოვაჭრე @ თხემით ტერფამდე ბინძური კარიერის-ტული ზრახვებით აღვსილი ადამიანები, რომელთაც არავითარი შემაკავებელი საზღვარი მორალის სფეროში არ გააჩნია, რომელთათვისაც მოტყუილება — ხელოვნებად, შეცდენა — ოსტატობად, დაბეზლება — ჩვეულებად, მოსყიდვა @ მოქრთამვა — თანამდებობრივ საქმიანობად, უფროსთა წინა-მე მლიქვნელობა — მოვალეობად, ხელქვეითთა აზუჩად აგ-

დება — ზნეობრივ კანონად, ქურდობა @ კერძო თუ სახელ-
მწიფო დოვლათთა მითვისება — მოსაქმეობაში გაწვრთნი-
ლებად, ცილისწამება — მჭერმეტყველებად, მოკეთის გალან-
ძღვა — ენამახვილობად, სხვისი ოჯახისა @ სულიერი სიმ-
შვიდის დარღვევა — ვაჟკაცობად, სამსახურებრივი კარიერა
— უწმინდეს მისწრაფებად აქვთ გადაქცეული.

სულ ახლახან, გუშინ, კვირას, 26 მარტს, დღის 11 სთ-ზე
დამირეკა აკად. გ.წერეთელი. ახლა ის ი. ბოლოძის ნაცვ-
ლადაც მუშაობს აკადემიაში. მითხრა, ჩემთან შემოიარეო.
მივედი მასთან ბინაში. წინა დღეებში ჩვენთან მოსკოვიდან
ჩამოვიდნენ სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი,
კელდიში, თავისი თანმხლები პირებით, რომელთა შორის
იყო აკად. ნ.პ. ფედორენკო, ეკონომისტად აღიარებული
ინჟინერი, რომელსაც ახლა ამ სფეროში დიდი გავლენა აქვს.
გ.წერეთელი ჯერ კიდევ ადრე აწრიალდა.

ეკონომიკის ინსტიტუტის კოლექტივი

31. 12. 67

სალამოს 11 საათია. ერთი საათის შემდეგ 68 წელი
იწყება. 1967 წელი ჩემთვის საკმაოდ ქარიშხლიანი იყო.

ბევრი ასაღლეველი @ სადავიდარაბო ამბავი შემხვდა. უმთავრესად აკადემიაში არჩევნების და, განსაკუთრებით, ჟურნალის ხაზით. რედაქტორობიდან გამათავისუფლეს სულ მუხთალი @ ვერაგი მტრების მხრივ, ზურგიდან ჩაცემული დანების, დაბეზღებებისა @ დასმენების შედეგად ისე, რომ თავის მართლების, სწორი ინფორმაციის მიწოდების საშუალება არ გამაჩნდა,-

არჩევნები აკადემიაში წელს უნდა ყოფილიყო. იმდენი ხრიკები შეთხზა პრეზიდენტმა, რომ ჩაატარეს მხოლოდ წევრ-კორესპონდენტთა არჩევნები, რაც უშუალოდ არ მეხებოდა მე, მაგრამ მაინც დიდი ჯაფა @ გაწამაწია დამჭირდა, რომ ჩემთვის სასურველი კანდიდატი გამეყვანა, ხოლო ნამდვილ წევრთა არჩევნები ვითომ 1968 წელს უნდა იყოს, მაგრამ უკვე მემუქრებიან, რაკი ბევრს ვაწყენინე @ მრავალი მოვიმდურე, მათ შორის ყველაზე ძლიერნი ამა ქვეყნისათა. იქნებ სულაც არ გამოაცხადონ ვაკანსია ჩემთვის, ანდა თუ გამოაცხადებენ, ხელი შემიშალონ @ მე ჩამომაცილონ. ჩემი საიუბილეო კრებული, რაც 1965 წელს უნდა გამოსულიყო, ახლაც გაჩერებულია. **ბ. ხასიას** მიერ დაწერილ ჩემს ბიოგრაფიაში მეტისმეტი ქება დაუნახავთ ჩემი. **ჯერ** დაადგინეს, დიდიაო @ 20 გვერდამდე შემცირდესო, ახლა რომ შემცირებული @ სხვა მასალა წარადგინე, სულ უნდა ამოვიღოთო, ბიოგრაფიული მასალააო, უთქვამთ @ ახალ ამზადებს **ბ. ხასია** შემავსებელ მასალას, რაც საბჭოთა საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის საკითხების სახითაა წარმოდგენილი @ თუ ამით ყოველივე დამთავრდა, კიდევ კარგი. **ოღონდ** ისაა, რომ ძალზე შევცდი, რომ დავთანხმდი ასეთი კრებულის ჩემთვის მიძღვნას. ამისთვისაც ისე მტკიცე უარი უნდა მეთქვა, როგორც საზეიმო საიუბილეო საღამოს მოწყობაზე ვთქვი. **კაცი**, რომელსაც იმდენი მტერი ყავს, რამდენიც მე, საჭიროა სულ ფიქრობდეს და ზრუნავდეს იმისთვის, რათა რაც შეიძლება შეუმჩნეველი იყოს, თვალში არავის ეჩხირებოდეს, რაც მე მიძნელებდა, რადგან ეგ ხომ ქურდებისა @ მავნებელთა, ეროვნული ინტერესების გამყიდ-

ველთა ხვედრი უნდა იყოს. აბა რატომ უნდა ვიმაღლებოდე, ანდა როგორ შემოდლია ჩრდილში ვიყო, თუ მინდა ვიმუშაო, ვწერო, ვბეჭდო @ გავლენა მოვახდინო საზოგადოებაზე, ჩემს ქვეყანაზე მისი გაუკეთესებისათვის, მისი განვითარებისა @ პროგრესისათვის?

ვნახოთ ახლა, თუ გავუძელი საერთოდ ამდენ შემოტე-
ვებსა @ ბრძოლებს, რაც რაღა დასამალია, ძნელი ხდება
სულ უფრო მეტად ჩემთვის, რამდენადაც უკვე 62 წელი გადა-
ვაგორე @ სიბერე შემომეპარა, მუხთალი @ აუცილებელი,
რასაც ვერსაით ვერ გავექცევი, ოღონდ ის კია, უნდა გავუძ-
ლავდე, სანამ შესაძლებლობა მექნება.

თუ ბედმა გამიმართლა @ 1968 წელს მაინც მოხერხდა @
აკადემიის ნამდვილ წევრად ამირჩიეს, მერე კი ცხადია, ყვე-
ლაფრით შევეცდები უფრო მშვიდად @ რამდენადმე მაინც
დაწყნარებულ ცხოვრებაზე გადავიდე. საქმე ისაა, რომ ჩემს
ოჯახს, ჩემს ბავშვებს სწორედ ახლა ჭირდება გამძლოლი @
მარჩენალი, რათა მარჯვე გზაზე გამოვიდნენ @ შეძლონ ჩემი
კვალის თუ არა, შემდგომი გაფართოება, გაგრძელება მაინც
@ პირნათლად @ მაღალ დონეზე ემსახურონ როგორც თავის
თავს, ისე ქვეყანას, სამშობლოს, ქართველ ხალხს, რომელ-
თანაც მე არასოდეს ვალში არ დავრჩენილვარ @ რომლის-
თვისაც მთელი ჩემი არსებით, ენერგიით, ნიჭით, შესაძ-
ლებლობით გულსრულად მიმსახურია.

ჩემს ოჯახს — ნინოს @ მე, ყველაფერი, რაც გაგვაჩნია,
პირნათლად, კეთილსინდისიერი @ თავგამოდებული შრომით
შეგვიძენია @ მთელი ჩვენი წარმატება საბოლოო ანგარიშით
ჩვენი ქვეყნის წარმატების სახით გვაქვს წარმოდგენილი.

აი, დღესაც, მეცა @ ნინოც მთელი დღე სახლში ვართ @
ვმუშაობთ. ის რეცხავს, აუთოვებს, აცხობს, ხრაკავს, სწავს,
ამზადებს სხვადასხვა საჭმელს @ ამ წუთშიც ალაგებს @
სუფრას, საახალწლო სუფრას შლის.

ამ წუთში ბიჭები წყნეთში არიან. ისინი იქ თავის მეგობ-
რებთან, ჭაბუკებთან ერთად ხვდებიან ახალ წელს. დეე ილა-
ღონ, სანამ მე ფეხზე ვარ, ამის საშუალება მათ ყოველთვის

ექნებათ @ ჩემი წადილია, მერეც, ჩემს მერეც, უფრო ბედნი-
ერნი @ წარმატებულნი იყვნენ, მშობლების სასიკეთოდ @
ქვეყნის სასარგებლოდ @ საამაყოდ.

ახლა უკვე 12-ის ნახევარია. რეკავენ უფრო @ უფრო ხში-
რად, ტელეფონით გვილოცავენ ახალ წელს. არც ჩემმა
მოწაფეებმა დამივიწყეს @ გულთბილ სიტყვებთან ერთად
სხვადასხვა სურსათ-სანოვაგე, ხორაგი გამოაგზავნეს —
გოჭები, ინდაურები, ღვინო, ხილი, მანდარინები, ჩურჩხელები
@ სხვა. რა თქმა უნდა, ყოველივე ეს მეც არ მაკლია @
შემიძლია შევიძინო, მაგრამ ასეთი ძღვენი იმათგან, ვისაც
არავითარი დაქვემდებარება @ ოფიციალური ვალდებულება
ჩემგან არ აკისრია, არც მათი უფროსი ვარ @ სხვა, ვიყავი
მხოლოდ მასწავლებელი @ კეთილისმყოფელი, სიმართლე
უნდა ითქვას, მსიამოვნებს. თუნდაც ის იყოს სულ მცირედი @
მით უფრო, რაც მცირედაა. ერთ-ერთ ასეთ ყოფილ მოწაფე
მეგობარს რომ ვუსაყვედურე, მითხრა — რა ვქნა, ბატონო, ეს
ხომ ჩვენში ახალი წლის მილოცვის ფორმაა @ მეტი
არაფერიო. ალბათ ძველად, როდესაც მოლოცვის წერილები
ჯერ კიდევ არ იყო შემოსული ცხოვრებაში, ასე ულოცავდნენ
@ ნუ დაგვიშლიო.

1969 წელს ვხვდები ახალი წიგნით

«Развитие

сельского хозяйства в Грузии и
Закавказье в XIX-XX Т. I.». ხელნაწერი
გადაცემული მქონდა გამომცემლობისთვის
წელიწადნახევრის წინად. აწყობა დაიწყო ჯერ კიდევ მაისში,
მაგრამ ჯანჯალით მიდიოდა @ მთელი სამუშაო თითქმის
ნოემბერ-დეკემბერზე მოდგა. ასე რომ, ამ უკანასკნელ
თვენახევარში ორჯერ წავიკითხე მისი კორექტურა. ეს მით
უფრო საჭირო იყო, რომ წიგნი რუსულად გამოდის @ არც
ამწყობმა @ არც კორექტორმა რუსული ხეირიანად არ
იცოდნენ, ორგზის საავტორო მრავალშეცდომიანი კორექ-
ტურის წაკითხვამ თვალები გამიფუჭა @ ახლა ერთი კვირაა,
ვექიმობ, წვეთებს ვისხამ პიპეტით @ ეტყობა, მშველის. ექიმი
მეუბნება, ერთი კვირა კიდევ @ სულ გაივლისო. ეს 4 დღეა,

კალამი ხელში არ ამიღია @ ძლიერ ცოტასაც ვკითხულობ, თვალებს ვასვენებ, უიმისოდ ხომ ჩემი ცხოვრება ჩამქრალი კერასავით იქნება. ექიმიც მიჩვენებს ძლიერ დაბეჭითებით: სულ არ იკითხო @ არ წერო. წელს 2 წიგნი მაქვს გადაცემული გამომცემლობისთვის, ორივე გეგმაში ზის. ერთი გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოში“ — სოციოლო-

გიური პტიუდების პირველი ტომი @ მეორე — გამომცემლობა „მეცნიერებაში“ — პ.მარქსი...

თუ ორივე წლის ბოლომდე გამოვიდა, ცხადია, დიდი მიღწევა იქნება @ წელიც არ ჩაითვლება მოუსავლიან წლად. მით უფრო, თუ აკადემიის მომავალ არჩევნებშიც არ მიმუხთლეს ჩემმა ძველმა “მეგობრებმა” @ კარტები არ ჩამიწყვეს.

ჯანმრთელობაშიც არა მიშავს რა, თუმცა გული ისევ ხშირად მაშინებს. უნდა ვეცადო, როგორც ამ წიგნებისა @ არჩევნების საქმე კალაპოტში ჩადგება, სადმე დავისვენო.

გუშინ 10. 01. 69 ღამის პირველ საათზე ტელეფონით დავუკავშირდი პარიზს — პროფ. კ.სალიას @ ნ.სალიას. ეს გავაკეთე გამსახურდიების თხოვნით. შირანდა ძალიან მძიმედაა ავად საშვილოსნოს კობოთი. თანაც თრომბები ფეხისა ძლიერ აწუხებს. გუშინწინ იყო კიდევ ახალი კონსილიუმი. მოსკოვიდან გამოიწვიეს ვილაც გამოჩენილი სპეციალისტი @ ყველამ ერთად თქვა, ავთვისებიანი სიმსივნეაო. ჭერჯერობით პონსტანტინეს ყველაფერს უმალავენ. ისიც არაა კარგად @ ემინიათ, რაიმე არ მოუვიდეს.

ჩემთან მოვიდნენ მამრიკო @ ზვიადი @ მითხრეს, დამერეკა პროფ. კ.სალიასთან, რადგან იქ შეიძლება შეძენილ იქნეს რაღაც სავსებით ახალი წამალი, რასაც დიდ მნიშვნელობას აძლევენ ამ ავადმყოფობასთან ბრძოლის საქმეში.

გუშინვე აღწე ველაპარაკე საგარეო საქმეთა მინისტრს პ.გიგომვილს, რომელმაც მასწავლა ამ წამლის სწრაფად გამოგზავნის გზა.

28.02.69

მივდივართ მოსკოვს მე @ ნინიჩკა ათიოდე დღით, თან მიმაქვს 1900 მანეთი. 3-4 მარტს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკური ბანყოფილების საერთო კრებაა, მერე საკო-ორდინაციო თათბირი @ დარგობრივი სამეცნიერო საბჭოების სხდომები.

ცოტა არ იყოს, რთულ ვითარებაში მივდივართ, ხვალ-ზეგ გაზეთში ალბათ იქნება ჩვენს აკადემიაში ახალი ვაკანსიების შესახებ განცხადება. დაიწყება ახალი

აკადემიკოსების არჩევა @ უნდა იყოს ჩემთვისაც ადგილი. ეს იქნება ჩვენს აკადემიაში ეკონომისტის ნამდვილ წევრად არჩევის პირ- ველი შემთხვევა, მაგრამ, ვფიქრობ, ახლა მაინც ყოველივე რიგზე იქნება. ყოველ შემთხვევაში, ასე მარწმუნებენ ყველანი.

11.04. 69

კარგა დრო გავიდა. დღიურებისთვის ველარ მოვიცალე.

ათასი რამე გადაება ერთმანეთს.

მოსკოვიდან კმაყოფილი დავბრუნდი. მგონი ერთი კარგი საქმეც გავაკეთე. სსრკ აკადემიაში 1970 წლის რედმომ-ზადების გეგმაში ჩაჯდა ჩემი წიგნი – «Р а з в и т и е

п р о м ы ш - л е н н о с т и в З а к а в к а з и е » — 40 თაბახიანი. წელს, სექტემ-ბერ-ოქტომბერში უნდა ჩავაბარო ხელნაწერი. ეტყობა, საქ-მეს ცუდი პირი არ უჩანს, თუკი მე მოვასწარი ტექსტის

მომზადება.

ჩვენს აკადემიაში ვაკანსიები მართლაც გამოცხადდა 6 მარტს. მე კიდევ მოსკოვს ვიყავი. ახლა ჩემი კანდიდატურა უკვე წამოყენებულია. ერთი ადამიანი მყავს კონკურენტად — ირაკლი მიქელაძე. იგი შარშან წევრ-კორესპონდენტობაზე გააშავეს @ წელს ერთი ანეგდოტისა არ იყოს, უფრო დიდი მოუნდა. შნახოთ, შეუძლებელი კი, კაცმა რომ თქვას, ამქვეყნად არაფერია. მას კი, ეტყობა, ეს არჩევნები აკადემიაში

კამათლის გაგორებასავით წარმოუდგენია, იქნებ ღუშაში დამიჯდესო!

03.05.69

ამ დავიდანაბაში ჩემი ჯანმრთელობა @ ნერვები კი პირველ რიგში @ გულის, მაშასადამე, ძლიერ დაუძლურდა. ამ ორიოდვე კვირის წინ კინალამ გზაზე მე @ შ.ჩანტლაძის სეირნობისას, სალამოს შინისკენ რომ მოვდიოდით, კინალამ წავიქეცი, ფეხები გამიჩერდა @ მერე ის იყო, ძლივს ამოვალწიე სახლში. გუშინ კი სალამოს გულის შეტევა მქონდა ისევ ისე. მუცლის ანემი დაიწყო, მერე, უფრო რომ იმატა, ექიმები, ნემსები, თბილი წყალი @ სხვა. @ ბოლოს, როგორც იქნა, მოვმჯობინდი. დღეს არა მიშავს, ექიმი არ გამომიძახია, არც წამლებს ვღებულობ. ასე მინდა ზეგამდე, ხოლო მერე ანალიზები @ სხვა.

გუშინ პ.გამსახურდიასთან ვიყავით მე @ ნინიჩკა, დიდხანს დავრჩით. შირანდა ავადაა. კოჩია ჯახირობს. ვნახოთ, ღმერთმა ქნას, ერთხნობით მაინც ასე გასწიონ.

29.05.69

დღეს ო.გ.—მ დამირეკა (აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მდივანი), რომ მჟავანამდესთან იყვნენ @ როგორც აპირებდნენ, სთხოვეს ირ.მიქელაძისთვის დამატებითი ადგილი @ მიუციათ. ახლა კენჭს ორივე იყრითო. ორი ადგილი იქნება @ ასე უმტკივნეულოდ გაკეთდება ყველაფერიო.

30.05. 69.

ეს დღეები პ.გამსახურდია ხშირად მირეკავდა @ ორიოდვე სიტყვით ათავებდა ლაპარაკს. შენი ნახვა მენატრება, ავად ვარ, ვწევარო. ვერ მოვალ მეთქი, მეც დავარდნილი ვარ, კიბეებზე ამოსვლა არ შემიძლია მეთქი @ სხვა. ოჰ, როგორ იფერფლება ეს ოჯახი, რომელიც თითქმის სულ მთლიანად

ჩემი თვალების წინ წარმოიქმნა @ გაიზარდა, როგორ სიძლიერეს მიაღწია, როგორ გაიფურჩქნა @ ახლა როგორ ჭკნება. ტყვილა წოდის უთქვამთ ძველ რომაელებს, დაფნის გვირგვინიც ჭკნებაო. კონსტანტინე ძალზე ცუდად არის, მიზანდასაც ხომ განუკურნებელი სენი ჭირს. ეს ხშირ-ხშირი ტელეფონით საუბარი იმით აღინიშნა, რომთურმე მათ გადაუწყვეტიათ ფორმალურადაც აღადგინონ თავიანთი ქორწინება, რაც არც კი მახსოვს, როდის იყო. მეგი წულუკიძესთან პონსტანტინეს ამიკობის დღეებში ეს ქორწინება ოფიციალურად გაწყდა. განქორწინებას მოითხოვდა ორივე მხარე. მე ვუშლიდი, მაგრამ ბოლოს მიზანდამაინც თავისი გაიტანა, გააფორმეს განქორწინება, დაირღვა თვით პათალიკოსის მიერ შეკრული ცოლქმრული კავშირი. მერე ბევრმა წყალმა ჩაიარა. დიდი ხანი არ გასულიყო, რომ ფაქტიური ქორწინება აღდგა @ ერთად კვლავ მეგობრულად @ შეხმატკბილებულად დაიწყეს ცხოვრება. მას მერე 2 ათეულზე მეტმა წელმა გაიარა @ აი ახლა ჩემთვის სულ მოულოდნელად, სულაც არ მახსოვდა ის ამბები, პონსტანტინემ მოიწადინა, მითხრა, ჩვენი გაუქმებული ქორწინება უნდა აღვადგინოთო. მე გარეთ გასვლა არ შემეძლო, ნინიჩკა წაიყვანეს. აქ გამოიარეს ავტოთი @ წავიდნენ. როგორც ახალდაქორწინებულთ, მოუწერიათ ხელი. ნინიჩკას მისი @ ჩემი გვარებით @ სახელებით დაუმოწმებია, თანაც ნინიჩკამ აქედან დიდი თაიგული წაიღო @ ერთი საჩუქარი (“პენუარი” მიზანდასთვის). ბევრი უცინიათ პონსტანტინეს @ მიზანდას, თითქოს მართლა ახალი დაქორწინებულები ყოფილიყვნენ @ სხვა.

ნინიჩკა დაღონებული დაბრუნდა, ეცოდება ორივე, ვის არ შეეცოდება. ხელმოწერის ინიციატივა ეტყობა, მიზანდასგან მოდის... აქ მთავარია არა ეს აქტი, არამედ მისი გაკეთების მოთხოვნილება @ დროულობა. ამით ორივე ხელს აწერს რაღაც საოცარ ენით გამოუთქმელ @ კალმით აღუწერელ აქტს აღსასრულის მოახლოებისა. რა ბედენაა, რომ ორივე ამას გრძნობს, ხედავს. აღამიანური გონება @ გული

განიცდის @ მაინც ყოველივე ამაოა, ყოველი შეუბრუნებელი თავის გზით უნდა წავიდეს, ხოლო ჩვენ გულხელდაკრეფილი უნდა ვუყუროთ, ვუცქიროთ @ უმოქმედონი, უსიტყვონი, მიუთხრობელნი უნდა ვიყოთ იმ საოცარი რამისადმი, რასაც აღსასრული ჰქვია.

რა ღიაა @ რა საცოდავი ადამიანი!

საოცარია, რამ მომაგონა ახლა, რაც მეორე მსოფლიო ომის წინა წლებში იყო. მე მგონი 1939 წელს პონსტანტინემ მანქანა იშოვა ერთი დღით, მომავალ კვირას მანგლისში წასვლა გადაწყვიტეთ. გიას (მამყრელიძე) ქალების შოვნა დაევალა, მე — მანგლისში სადილის ორგანიზაცია. კვირა დილას აღრიან შევიკრიბეთ. კონსტანტინე ავტოთი მოვიდა. გიამ პირი შეირცხვინა @ სამის ნაცვლად ორი ქალი მოიყვანა, მეტი მაინც ვერ ჩავსხდებოდითო. კონსტანტინემ იყვირა, აგერ მეორე მანქანა სადაცაა უნდა მოვიდესო, არც ის მოვიდა. უკვე 10 საათი იქნებოდა, რომ აქედან გავედით. ყველაზე მსხვილი, ბია, წინ დავსვით, რაც პონსტანტინეს ძალიან არ უნდოდა. ქალები ახალგაზრდები იყვნენ, კარგებიც. ერთი უკვე გაყრილი, ხოლო მეორე, უფრო ნაკლებ ლამაზი, ქალწულად ითვლებოდა. როგორც კი ქალაქს გავცდით, პოჩია წინ დაჯდა. ჩვენ, ოთხივენი უკან. ერთი ქალი რიგრიგობით მუხლებზე გვეჯდა ბიას @ მე. მანგლისში უწინარეს ეკლესიის ეზოში შევედით. ზაფხული იყო @ სიგრილე გვეამა. გიას ეტყობოდა, ძლიერ მოწონდა ქერა „გოგონა“, ნაქმრევი. მე @ ბია ცოტა ხნით წავედით სახლისა @ სადილისათვის. სადილი სადმე სახლში გვინდოდა, სადაც მერე „დავისვენებდით“ @ არა სასადილოში.

გზაზე ბიას ვუთხარი, ქალები გავინაწილოთ მეთქი. დათანხმდა. წილი ვყაროთო. დავეთანხმე. მაშინვე 2 თითი მიჩვენა, აირჩიეო, ავირჩიე. მითხრა, შავგვრემანი (გაუთხოვარი) გერგოო. ყაბულს ვარ მეთქი. როდესაც საყდრის ეზოში დავბრუნდით, პონსტანტინე ატრიალებდა ქერას. ისიც ტუჩებში კოცნის ნებას არ აძლევდა, სხვაგან: ბაშ უსტა!

სადილად წასვლის წინ ბია საბოლოოდ გაერკვა ვითარე-ბაში. ქერას კონსტანტინე ეპატრონებოდა. მითხრა, ხომ ხედავ, იმას კონსტანტინე ისაკუთრებსო. მე ვუთხარი, სხვა გზა არაა, შენ მეორე იქნები რიგში მეთქი. გია შეცბა. მან იცოდა, წილის ყრაში მე რომ „მომატყუა“, მეც ვიცოდი ორ თითთაგან ნებისმიერი შეეძლო ნებისმიერ ქალად მიეჩნია @ გამოეცხადებინა. ახლა ისიც იცოდა, რომ მე სხვა ვარიანტზე უკვე ლაპარაკსაც არ გავმართავდი @ თავი ჩაქინდრა. იმ სახლში 2 ოთახი იყო. ნასადილევს ბიას დიდხანს მოუხდა

„სასარგებლო“ სეირნობა ქუჩაში, მხოლოდ სადამოსთვის იჯერა კონსტანტინემ გული @ მერე მიუშვა ბია. გზაზე სულ კონსტანტინე ოხუნჯობდა, ბიას ისიც კი აკადრა, მძორის მოყვარული ხარო. მე თავს ვიკავებდი მეტისმეტი ხუმრობი-საგან. ქალები სულ ხორხოცობდნენ. თბილისის მახლობ-ლად გზაზე ერთგან შევეჩერდით. უკვე დაბნელებული იყო. გიას ვუთხარი, ხომ არ გინდა მეორეც მეთქი. ვასუხი არ გაუცია, დაცინვად მიიღო. კონსტანტინემ მაინც ნამეტანები უთხრა.

კონსტანტინეს მერე ბიას ქვრივი — მამარი — ძლიერ ეცოდებოდა @ ეხმარებოდა.

1970 წელი

1969 წელმა, განსაკუთრებით მისმა დეკემბერმა გრიგა-ლივით გადაიგრიალა ჩემს თავზე. 9 წელიწადია ვუცდიდი აკადემიაში არჩევნებს @ ბოლოს ისე მოეწყო, რომ ჩემმა მტრებმა მთელი თავისი სიავე ჩემზე გადმოანთხიეს. ჭერ იყო @ მარტში გამოცხადებული ვაკანსიების შემდეგ არჩევნები 9 თვით გააჭიანურეს. წესდების თანახმად, ის მაქსიმუმ 3 თვეში უნდა გამართულიყო. გააჭიანურეს — სანამ არ შეძლეს ჩემ წინააღმდეგ ძლიერი დაჯგუფების შექმნა. მე ფრიალ არახელსაყრელ სიტუაციაში მოვეყვი.

გამამავეს 0,3 ხმით. 50 აკადემიკოსიდან კრებას ესწრე-ბოდა 47. მე მივიღე 33 დადებითი @ 14 უარყოფითი ხმა.

ასე რომ, შავი ახალი წელი გამითენეს, ჩამამწარეს ყველაფერი, წამაქციეს, სახელი გამიტეხეს, ჩირქი მომცხეს @ ეს დევნა რამდენი წელიწადია, რომ გრძელდება. უუნნალ-გაზეთებს ფაქტიურად აკრძალული აქვს ჩემზე რაიმე დადებითი ინფორმაციის დაბეჭდვა. გამომცემლობებში საგანდებოდ ჭიანურდება ჩემი წიგნების ბეჭდვა.

არ ვიცი, საბოლოოდ როგორ ავიტან ყოველივე ამას. ჭერჯერობით გული მიძლებს, მაგრამ ვატყობ, მეტად დამაბული მდგომარეობის ატანას ჩემი ნერვიული @ გონებრივი, ფსიქიკური სისტემა ძნელად თუ გაუძლებს. ვფიქრობ, დავივიწყო, მოვიშორო ეს შავი დარდები, მაგრამ ვერა. ძილი, რაც ჩემი ჯანმრთელობის დაცვის ერთ-ერთი საუკეთესო წამალი იყო, საბოლოოდ გამიტყდა. დღე-ღამეში სამიოდე საათი თუ მძინავს.

არ ვიცი, რამდენ ხანს უნდა გაგრძელდეს ასე @ არც ის, თუ რამდენ ხანს გაუძლებ ასეთ გაუსაძლის @ უაღრესად დამაბულ მდგომარეობას.

08.02.75

კ.გამსახურდიასთან ვიყავი, შედარებით კარგად გამოიყურება, მეხსიერება კარგი აქვს, მაგრამ როგორც ადრე, მინორული განწყობილება იპყრობს. მითხრა, ეს ჩვენი ცხოვრება ზღაპარი @ ჩმახიაო. ხომ გახსოვს ბრძნული ხალხური, ბინდისფერია სოფელი...

თავისი ახალი რძლის, მანანასი, კმაყოფილია, კარგად მივლისო. მზია რომ გააგდეს, რომელიც მისთვის ყველაფერი იყო, უკვე აღარ დარდობს. ჩანს, ამ ახლადშექმნილი მისი ოჯახის სიტუაციას შეეგუა.

16.05.75

ვიყავ კ.გამსახურდიასთან, სულ 20 წუთით დავრჩი. მიღეულია, იწვის როგორც სანთელი, გონება მაინც სალი აქვს, ლაპარაკობს გასეირნებაზე, როცა დათბებაო.

მისაყვედურა: დიდი ხანია, რაც მასთან არ შემივლია. პენ მაინც ჩემი ყველაზე ერთგული მეგობარი ხარო, არ დამივიწყო, საყვარელო... ბული მეტკინა, შემეცოდა ძლიერ. ვერ ვუთხარი, რომ მე თვითონ საცოდავი ვარ @ უიმედობით შეპყრობილი @ ფიზიკური თვითგანადგურების გრძნობისა მეშინია ძლიერ.

01.06.75

თებერვლიდან მოსვენება აღარა მაქვს. დაიწყო აკადემიის საერთო კრებიდან (20.02). ე.ხარაძემ გამწირა. აკადემიის მთელი თვითკრიტიკა ეკონომიკის ინსტიტუტზე გადაიტანა...

მერე გამოვიდა ე.შევარდნაძე, ჯერ ვითომ შემაქო, გაფასებთო, მთელი ცენტრალური ჰომიტეტი თქვენს დიდ მეცნიერულ ავტორიტეტს პატივს ვცემთო @ დაიწყო მისთვის ე.სენს.-ის მიწოდებული არასწორი ინფორმაციის გადმოლაგება @ საბოლოოდ გალანძლა ინსტიტუტი @ ცხადია, მეც. მერე გაზეთში ეს ამბავი ბევრად უფრო მკაცრად დაბეჭდეს.

ვითომ მინელდაო @ 16.03.75 გაზეთ „პრავდაში“ გამოქვეყნდა ბ.ლევანიძის „რეპლიკა“. მისი მიზანი ისევ ჩემი დამსახურების გაზიარება იყო. მერე ათასგვარი ღვენა @ შევიწროება. თურმე კიდევ ერთი დიდი მუხანათობა მოუმზადებიათ ჩემთვის აკადემიაში.

1974 წლის მაისს საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილებამ ამირჩია დირექტორად ახალი ვადით. თურმე ეს არჩევა საერთო კრებას აკადემიისა აქამდე არ დაუმტკიცებია. 31 მარტს საერთო კრებაზე ჩემი დამტკიცების საკითხი არ გაუტანიათ. ყველაფერი ისე, რომ მე ამის თაობაზე არავითარ ინფორმაციას არ მაწვდიან, მიმაღავენ ყველაფერს. მერე შემთხვევით გავიგე სოხუმში... თურმე საზოგადოებაში ამაზე მთელი მითქმა-მოთქმა ყოფილა.

როდესაც მბილისში ჩამოვედი, აკადემიაში მითხრეს, საბოლოოდ ამას ცენტრალური ჰომიტეტის ნებართვა უნდაო @ სხვა. ახლა 29 მაისს პრეზიდიუმში განიხილეს „პრავ-

დაში“ ჩემზე „რეპლიკის“ საკითხი @ კიდევ უფრო გამლან-
ძღეს, მითითება მომცეს (მერე შენიშვნით შეუცვლიათ).

ყოველივე უნდა ავიტანო, რისთვის? მეცნიერების სიყვა-
რულისთვის, იმ მეცნიერების სამსახურისთვის, რისი რაობა
@ მნიშვნელობა ბევრს სრულებით არ ესმის.

მეგობრები და თანამებრძოლები პ.ბუგუშვილი, ბ.ხასია და პ.ჩანტლაძე

03.06.75

შაბათს წყნეთში მოვიჩამლე. გამირთულდა ნაღვლის ბუშ-
ტის ანთება @ გულიც, ცხადია. იქიდან ღამის პირველ საათზე
ჩამომიყვანეს სასწრაფო დახმარებით, ძლივს მომაბრუნეს.
მოჩამვლის შედეგებმა მალე გაიარეს, მაგრამ ბოტკინის
შიშიც აქვთ.

გადავრჩი. ბოტკინი არ აღმომაჩნდა. მესამე დღეს სამ-
სახურში მივდივარ.

08.12.75

აგვისტოს 29-ის „კომუნისტში“ გამოქვეყნებული წერილის
შემდეგ კიდევ გაძლიერდა ჩემი დევნა. დღეს კიდევ ერთი

საინტერესო რამ შევითყვე. აკად.ს.ყაუხიშვილის 80 წლის-
თავის იუბილე იყო უნივერსიტეტის დარბაზში. სხვათა
შორის, მეც მივართვი ადრესი @ ორიოდ სიტყვა ვუთხარი
ჩვენი ინსტიტუტის თანამშრომელთა სახელით. მერე იყო
მხატვრული ნაწილი. უჩვენეს კინონარკვევი „ივ.ჭავჭავაძის-
შვილის ცხოვრება @ ნოღვაწეობა“, რაც წინათაც უჩვენებიათ
@ ზოგიერთ ჩემს მეგობარს — პროფ.ვ.ჩანტლაძეს, პ.ოსე-
ლიანს @ სხვას უნახავთ. აქ ყოფილა ნაჩვენები ის ერთი
ნაწყვეტიც, სადაც პ.გამსახურდია @ მე გამოვდივართ უნი-
ვერსიტეტის კინოსტუდიაში, რაც 1972 წელს გადაიღო ოპე-
რატორმა აბელაშვილმა. ვასომ მითხრა, დარჩი, რაკი არ
გინახავს, ახლა ნახე @ მეც დავრჩებო. უჩვენეს, მაგრამ ის
ნაწილი, სადაც პონსტანტინე @ მე ვართ, გამოვდივართ
ივ.ჭავჭავაძის ცხოვრებისა @ მოღვაწეობის შესახებ — უკვე
ამოუღიათ.

1976 წელი

პირველი იანვრის დამდეგს, 31 დეკემბრის მიწურულს,
ჩემთან იყვნენ @ ერთად შევხვდით ახალ წელს: ნონა, ლიანა
ბულო, ბესო, პაატა (პატარა), ბოგიკო @ ვაკო @ მე, 10
კაცი, მთელი ჩემი ოჯახი. კარგად ვიმხიარულეთ. დავლიეთ:
ღვინო, კონიაკი, ლიმონათი, ბორჯომი @ გიხელით მრავალ-
გვარი: ხაჭაპური, თევზეული, ხორცეული, ნამცხვარი @ სხვა.

18.02.76

საქ კვ 25-ე ყრილობაზე ე.შევარდნაძემ მაგნად მიმა-
მუშავა — პარტიული პრინციპული კრიტიკის სახით, რაც სულ
ცილისწამებაზეა აგებული. ინფორმაციას ისეთი, განზრახ
გაკეთებულს, დაბეზღებითი ხასიათისა. მე ვიყავ ყრილობის
დელეგატი, რისთვისაც მადლობელი ვარ.

19.07.76

დღეს, 19 ივლისს, პირველად მივდივარ ინსტიტუტში, როგორც მისი განყოფილების გამგე. ჩემ მიერ დაარსებულ ინსტიტუტში, სადაც 1944 წლის აპრილიდან აქამდე ვიყავ დირექტორი — 32 წლის მანძილზე. ჩემმა მტრებმა გაიმარჯვეს, რასაც ახლა ისინი ზეიმობენ, მაგრამ ეს გამარჯვება მხოლოდ პირადად ჩემზე გამარჯვება რომ იყოს, ბევრად უფრო ნაკლებად მტკივნეული იქნებოდა ჩემთვის, მაგრამ საქმე ისაა, რომ მათ დროებით მაინც გაიმარჯვეს იმ საქმეების წინააღმდეგ, რასაც მე აქამდე ვაკეთებდი, იმ საქმეების ნაწილზე მაინც @ ამიტომაც ეს ჩემთვის უფრო სამწუხაროა, თორემ პირადად ჩემთვის 32 წლის დირექტორობის შემდეგ იქნებ უკეთესიც იყოს ადმინისტრაციული მუშაობისაგან განტვირთვა @ განთავისუფლება, რადგან დარწმუნებული ვარ, საკუთრად მეცნიერული მუშაობის მხრივ ასე უფრო მეტს გავაკეთებ, თუნდაც უფრო იმიტომ, რომ მეტი დრო მექნება. მაინც ვნახოთ, როგორ იქნება. ჭერ კიდევ ვგრძნობ, რომ მუშაობა ერთხანს კიდევ შემეძლება.

03.10.76

დღეს, ამ დილას ჩემთან მოვაწყვე გამსახურდიას ხსოვნის შეხვედრა, რაც, თუ ცოცხალი ვიქნე, მინდა ყოველწლიურად აღვნიშნო. საქმე ისაა, რომ მისი გარდაცვალების წლისთავი არ აღნიშნეს. ჩვეულებრივ პატარა, ზოგჯერ სრულებით უმნიშვნელო მწერლის გარდაცვალების წლისთავს აღნიშნავენ, ვეებერთელა მწერალი, ქართული მხატვრული ლიტერატურის ნამდვილი მშვენება @ სიამაყე დაივიწყეს.

მე მაინც აღვნიშნე. „მნათობშიც“ სტატია გამოვაქვეყნე მისი გარდაცვალების წლისთავზე.

10.10.76

გუბინდელი ღღე მთლიანად ივ. ჯავახიშვილის 100 წლის-
თავის აღსანიშნავ ღონისძიებებს მოვანდომე.

სადამოს 5 საათზე ფილარმონიის დიდ დარბაზში საზეიმო
საიუბილეო სხდომა გაიმართა. რესპუბლიკის პარტიული @
საბჭოთა ხელმძღვანელობა მთლიანად იყო წარმოდგენილი.
პრეზიდიუმში იყო საქართველოსა @ სსრ კავშირის თით-
ქმის ყველა რესპუბლიკის მეცნიერთა საუკეთესო წარმომად-
გენლები.

12.14.76

ჩავატარე საკავშირო-სამეცნიერო კონფერენცია მიმდევ-
ნილი მოსახლეობის აღწარმოებისა @ მიგრაციის რეგიონა-
ლურ თავისებურებათა საკითხებისადმი. ჩამოვიდა **ც.პ.ჩია-**
ბუშკინი — ახლა იგი სსრკ-ში ითვლება სტატისტიკისა @
კერძოდ, დემოგრაფიის დარგში ყველაზე აღიარებულ სწავ-

ლულად. იგი სსრპ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტია.

22.12.76

5-11 დეკემბერს ვიყავი შვეციაში საბჭოთა @ შვედ ეკონომისტთა სიმპოზიუმზე. თბილისში ჩამოვედი 21 დეკემბერს. დიდძალი მასალა ჩამოვიტანე. დაუვიწყარი შთაბეჭდილებები.

1977 წელი

ლამის 2 საათია. დაიწყო 1977 წელი. განვლილი 1976 წელი ჩემთვის მრავალმხრივ მძიმე @ მტკივნეული იყო. უკანასკნელ თვეს საკმაოდ სასიამოვნო რამეები მოხდა. ვიყავი შვეციაში — სტოკჰოლმში, საბჭოთა @ შვედი ეკონომისტების სიმპოზიუმზე.

ამ საღამოს 11 საათზე თითქმის მთელი ოჯახი შევიკრიბეთ: ნინიჩკა, მე, ბესო, ლია, ბულო, ნონა, პაატა @ ჯკა. პირველ საათზე ვიზეიმეთ, ბედნიერად შევხვდით ახალ 1977 წელს. მერე ბიჭები თავიანთ მეგობრებთან წავიდნენ. შინ ნინიჩკა, პაატა, ჯკა @ მე დავრჩით. ნინიჩკა ახლა ალაგებს სუფრას @ დასაძინებლად ვემზადებით, უკვე 3 საათი დაიწყო.

გუშინ 30 დეკემბერს ინსტიტუტში ივ.ჭავჭავაძის დაბადებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი სხდომა ჩავატარეთ. მოხსენება გავაკეთე. კმაყოფილი ვარ, რომ ახლაც, წლის ბოლოს მასწავლებელს ცოტა რამ პატივი მივაგე.

15.04.75

თუ უფროსს სწყინს, რომ შენ თავს იმართლებ, რომ შეგიძლია დაამტკიცო შენი სიმართლე, მაშინ ის სჯობია პირადად შენთვის, რომ ბრალდება მიიღო, თუნდაც იგი მწვალებლობას ნიშნავდეს @ მასთან შეწყალება (პატიება) ითხოვა — ამით ის უფრო იქნება ნასიამოვნები, ვინემ თავის მართლების ცდით, რასაც შეუძლია გააღიზიანოს @ სხვა უფრო მძიმე

ბრალდებაც წამოგიყენოს, რაკი გადაწყვეტილი აქვს, გადაგ-
თელოს, რისგან თავის დაღწევა მხოლოდ მორჩილებისა @
პატიების თხოვნით შეიძლება. თუ ის განუკითხველი @ დეს-
პოტი უფროსია, რომლის უფროსისადმი შენ ხელი აღარ
მიგიწვდება.

მაგონამ ღირს კია ასეთი მორჩილებით შენარჩუნებული
სიცოცხლე? ვფიქრობ, რომ არა.

04.01.78

გასული 1977 წელი ჩემთვის განსაკუთრებით მძიმე იყო.
გრძელდებოდა 1975 წელს აშკარად გამოვლენილი დევნა @
შევიწროება, უგულბებლყოფა @ აუგად ხსენება. ყოველივე ეს
მძიმე იყო იმიტომაც, რომ ჩემი ასაკი @ ჯანმრთელობა ახლა
ის აღარაა, რაც იყო. თუნდაც ათიოდე წლის წინათ. ასეთი
რამ რომ ყოფილიყო, ვფიქრობ, სულ დავტოვებდი აქაურობას
@ სამუშაოდ მოსკოვს ანდა რომელიმე მეზობელ
რესპუბლიკაში გადავიდოდი, მაგრამ ახლა! 73 წელს მიტანე-
ბული კაცისთვის ეს ძლიერ მწელი აღმოჩნდა. მე კიდევ
ავიყრებოდი, მაგრამ ოჯახი?! ცოლს არაფრით არ უნდა,
სალაპარაკოდაც კი არ უნდა, რომ თუნდაც ორიოდ-სამიოდ
წლით წამოვიდეს, მაგალითად, ბაქოში, ხოლო მარტო მე იქ
რალა გამამლებინებს? მართალია, წიგნები, განუყრელი
მეგობრები იქაც ჩემთან იქნებიან, იქაც ჩემს საყვარელ
თემებზე ვიმუშავებ, მაგრამ... ადამიანი ყველგან მხოლოდ
ადამიანია, არათუ შვილები @ შვილიშვილები, ცოლიც კი არ
მეყოლება იქ. ამასთანავე, ყოველ კვირა იქეთ-აქეთ რომ
ვიარო, ჩემ დარჩენილ დროს გზა წაიღებს @ არა გამოვა რა.

19.06.78

დიდ ადამიანს, დიდ მამულიშვილს შეუძლია მთელი
თავისი სამშობლოს, მთელი ქვეყნის ჭირი @ ლხინი,
დამარცხება @ გამარჯვება, დაცემა @ ამაღლება, სიბნელე @

სინათლე თავის საკუთარ სულსა @ გულში გაატაროს @ მთელი თავისი არსებით აენტოს @ დაიწვას იმისთვის, რომ თავისი მამულის სიდიადე @ სიბრძნე გამოაჩინოს @ გამოაცხადოს, რათა თანამედროვეობას @ მომავალს გადასცეს ყოველივე სიკეთე @ ბედნიერება, რაც მისი ქვეყნის ყველაზე მოწინავე ადამიანებს ოდესმე შეუქმნიათ საერთოდ ადამიანებისათვის @ კერძოდ სამშობლოსათვის.

დიდი ადამიანები მხოლოდ მოდიან @ სამუდამოდ რჩებიან ადამიანთა შორის.

04.09.78

აკადემიკოსად არჩევასთან დაკავშირებით აკადემიის პრეზიდიუმში მოწყობილ შეხვედრაზე წარმოთქმული სიტყვიდან (29.03.74) ახლა რატომღაც მომაგონდა @ ჩავწერე.

მთელ ჩემს ნიჭს, შესაძლებლობას, დროსა @ ენერჯიას მე ვანდომებდი მეცნიერული ჭეშმარიტების ძიებას @ არა მფარველთა @ პროტექტორთა პოვნას — მეცნიერებაში კარიერის გაკეთებისათვის, როგორც ამას ხშირად აკეთებენ ხოლმე. მიკვლეული @ მიგნებული ჭეშმარიტების, მიღწეული სიმართლისა @ სასარგებლო სიახლის მე ვიყავი @ ყოველთვის ვიქნები ამიერიდანაც უკომპრომისო @ ამიტომ ბევრი მტერი შევიძინე, რომლებმაც დიდი ზიანი მომაყენეს.

მე არასოდეს მიკადრებია შეუფერებელი სავარძლის დამპატრონებელი უფროსისათვის შეთქვა, რომ შენ ღირსეული ადგილი გიჭირავს მეთქი, რადგან ყოველთვის იმ აზრისა ვიყავი @ ვარ, რომ უღირსი ადამიანის ქება, ესაა ყველაზე დიდი შეურაცხყოფის მიყენება მისთვის @ იმ ხალხისა @ ქვეყნისათვისაც, რომელსაც იგი განაგებს.

14.04.79

1979 წლის პირველმა სამმა თვემ ისე გაიარა, რომ ჩემი ასაკისთვის საოცარი დატვირთულობით @ ინტენსიურობით ვიმუშავე. გასული წლიდანვე მოყოლებული, ეს მუშაობა

ახლახან დამთავრდა @ ისიც არა მთლიანად, მაგრამ არსებობითად მაინც დამთავრდა.

გამომცემლობაში ჩავაბარე „ქართული წიგნი 1629-1979 წწ“ დაახლოებით 40 თაბახი ილუსტრაციების ჩათვლით. ამ დღეებში უკვე სასიგნალო ცალი მოვიღე მონოგრაფიების მეექვსე ტომისა, რომლის ბეჭდვა ძლიერ გაჭიანურებულ-გართულებულ პირობებში მიდიოდა.

03.02.80

წელს აუცილებლად უნდა დავიწყო მოგონებების წერა. რაც დრო მიდის, უფრო აუცილებლობა ამისა საგრძნობი ხდება ჩემთვის. ვინ უწყის, აწი საერთოდ რამდენს გავძლებ

@ ისიც კი საეჭვოა, მოვასწრებ კია მოგონებების მთლიანად დაწერას. შინდა დავიწყო სულ პატარაობიდან, იმ დროიდან მაინც, როცა შვიდი წლისამ სკოლაში დავიწყე სიარული. ორიოდ კვირის წინ სოფელში ვიყავი @ დავრწმუნდი, ყველაფერი ბავშვობისა, 6-7 წლისა რომ გავხდი, მას შემდეგ კარგად მახსოვს. მაინც საჭიროა, თუ მოხერხდა, წელს რომ დათბება, ერთი-ორი დღით მაინც ჩავიდე, რათა იქაურობა უფრო დავათვალიერო, აგრეთვე ხანდაზმულებს — ჩემი ხნისა @ უფროსებსაც, ზოგი რამ გამოვკითხო. ამ მოგონებების დაწერა მით უფრო აუცილებელია, რომ ბევრი რამ სხვა რიგად სულ უკვალოდ ჩაიძირება დავიწყების მორევში. მგონი ცალკე რვეულში ჯობია დავიწყო.

23.06.80

მივდივარ სვანეთის ექსპედიციაში ხალხთმოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემათა შემსწავლელი რესპუბლიკური სამეცნიერო საბჭოს (მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული) გეგმით.

მახსენდება, ოციოდე წლის წინათ აკაკი შანიძემ დამირეკა, ზუგდიდში რაღაც საინტერესო ნაწერები ყოფილა @ ამ

დღეებში მინდა წავიდე. მე იქ არავის არ ვიცნობ @ ამიტომ გთხოვთ, მიმიწეროთ ან დაურეკოთ, ვისთანაც სჯობია, რათა დამეხმარონ. მე ძალიან დავუშალე. იანვარი იყო. რად გინდათ იქ წასვლა, მოხუცებული ბრძანდებით, ძლიერი სიცივეებია @ შეიძლება გაცივდეთ. მივწერ, ვთხოვ @ აქ გამოაგზავნიან იმ მასალას მეთქი.

და ახლა მეცინება. მე 75 წლისა ვარ @ სვანეთში მივდივარ, მაგრამ რა ვქნა. ფრიალ საინტერესო @ ეროვნული მნიშვნელობის პრობლემის შესწავლის აუცილებლობა მიმერეკება @ მივდივარ.

05.06.81

გუშინწინ მეზობლის მიერგაფუჭებული სახურავიდან წყალმა ჩემს სამუშაო @ წიგნსაცავ ოთახში გადმოხეთქა მთელ კედელზე @ დიდძალი წიგნი გამინადგურა. რიგი უნიკალური ეგზემპლარი წამიხდინა. ფრიალ მძიმე მდგომარეობაში ჩავვარდი. ერთხანს გაშიეღვა: თავს მოვიკლავ @ ამით გათავდეს მეთქი. ასეთ სასოწარკვეთილებაში ჭერ არასოდეს ჩავვარდნილვარ. მით უფრო მძიმე იყო, რომ ეს თითქმის სწორედ ამგვარი მიზეზით მეორედ დამემართა. მაშინაც სახურავის უსწორო მოწყობის მიზეზით შემოვარდა წყალი, ჭერი ჩამოანგრია @ გამიფუჭა წიგნები. ახლა ათიოდე წლის შემდეგ მანვე თავის სახლის ჭერი კიდევ ზევით აამაღლა @ ისე მოხდა, რომ აუნაზღაურებელი ზიანო მომაყენა, თანაც ისეთი, რომელსაც ის ვერც გაიგებს, ვერც მიხვდება.

14.10.82

10 ოქტომბერს აკადემიის პრეზიდიუმში წავიკითხე მოხსენება პრეზიდიუმთან არსებული ხალხთმოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემათა სამეცნიერო საბჭოს მუშაობის, მისი განახლებისა @ ახალი წევრებით შევსების დემოგრაფიული კვლევის ცენტრის დაარსების შესახებ (არის ერთად შეკრული მთელი მასალა-საქმე).

1983 წლის საახალწლო შეხვედრაზე ამ საღამოს ჩემთან იყო თითქმის მთელი ჩემი ოჯახი: ნინიჩკა, დედამისი, შურა, ნონა თავისი სამივე შვილით. გულბაათი, ზესო @ ლია ადრე წავიდნენ, რადგან პატარა პაატა ზესარიონის ძე ლიას დედის სახლშია ჯერჯერობით. ძლიერ მიხარია, რომ ზესოს ძე გაუჩნდა @ მეც მეოთხე შვილიშვილი შემეძინა. დიახ, მასაც მამამისმა პაატა დაარქვა. ამჯერად ახლა ოჯახში სამი პაატა ბუგუშვილი ვართ. ლია, ზესარიონის ცოლი, ჩემი რძალი, ახლა, როგორც ჩემი შვილიშვილის დედა, კიდევ უფრო მომწონს. ეტყობა, კარგი დიასახლისი @ დედა დადგება. დაახლოებით ერთი-ორი თვის შემდეგ ჩემთან გადმოვიყვანთ.

31.12.84

მეთერთმეტე საათი დაიწყო. ეს 1984 წელიც გავიდა ახალ 1985 წელს, ცხადია, არც ისე, როგორც მინდოდა, მაგრამ არცთუ ხელმოცარული ვეგებები. გარდა იმისა, რომ ერთი თვის წინათ გამოიცა კრებული „სოციოლოგიისა @ დემოგრაფიის პრობლემების“ მეორე ტომი, რომელშიც მთელი მასალის დიდი ნაწილი ჩემი ნაწერებია, ამ დღეებში გამომცემლობა „მეცნიერებიდან“ მივიღე ჩემი მონოგრაფიის მერვე ტომი. დიდი ჭირნახული ტომი, რომელიც თავდაპირველი აზრით უნდა გამოცემულიყო 1979 წლის დასაწყისში. ესე იგი, 5 წლის წინათ @ რომლითაც უნდა აღნიშნულიყო ქართული სტამბის წიგნის 350 წლის დიდი საიუბილეო თარიღი, რის წინააღმდეგ, ესე იგი ჩემ წინააღმდეგ აღდგა ბნელეთის მოციქულთა მთელი რაზმები. ჩაპალეს, მეც ჩამიშალეს @ რესპუბლიკასაც, ქართველ ხალხსაც თავისი ეროვნული სიამაყის — ქართული წიგნის სტამბურად გამოცემის 350-ე წლის იუბილე.

მაინც მე მოვესწარი ამ წიგნის გამოსვლას, მრავალი აშკარა @ ფარული წინააღმდეგობის დაძლევის გზით. ეს ერთი, მეორე კი ის არის, რომ ბულბაათი აგერ 5 თვე არის

უმუშევარი, 3 შვილის, 6 კაცისგან შემდგარი ოჯახის მარჩენალი @ ორიოდე დღის წინ ისიც მოეწყო ისეთ სამსახურში, რაც მას აკმაყოფილებს @ უხარია. ოჯახში კიდევ ყველა ჯანმრთელად ვართ @ რაოდენობრივადაც გაძლიერებული.

ბესარიონს მეორე ვაჟი შეეძინა ამ ოთხიოდე თვის წინათ @ ისიც, ზურაბი, კარგი ბიჭი ჩანს: მაგარი, ძლიერი, ზორბა, ჯანსაღი — ნამდვილი ვაჟკაცი იქნება, როგორც ჩანს. ასე რომ, რამდენადაც ეკონომიურად არა გვიშავს რა, კარგად, ბედნიერად, წარმატებულად @ საამო ვითარებაში ვხვდებით მთელი ჩემი ოჯახი ამ 1985 ახალ წელს. ახლა ჩემთან არიან: ბესარიონი თავისი ცოლ-შვილით, სულ 4 კაცი; ბულბათი ცოლ-შვილით, 5 კაცი; შურა მამიდა (ჩემი და) @ ნინიჩკა @ მე. ჩვენთანაა აგრეთვე ბაბულიკა (ნინიჩკას დედა). სულ ცამეტნი ვართ.

21.06.85

რალაც უნდა ჩამეწერა. „დღიურები“ აქეილი @ დაგლე-
ჯილი ვნახე. ჰატარა ჰაატას შეუღწევია ჩემი მაგიდის უჭრაში
@ „უმუშავია“.

29.08.85

ახლა ჩემში @ ჩემ გარშემო ერთი საკუთრად ჩემული
იდეა ტრიალებს. ესაა ის, რომ მე მისრულდება 80 წელი (28
სექტემბერი ახალი სტილით) @ ამის შესახებ იძულებული
ვარ, ვიფიქრო @ ვაკეთო რაღაცეები. 70 @ 75 ადვილად
„გაველი“, ისე რომ, მიუხედავად იმისა, რომ მთხოვდნენ,
მათი აღნიშვნის ცდისაგან, რაშიც ზოგიერთები იყვნენ მოწა-
დინებული, თავი დავაღწიე.

ახლა მეუბნებიან, 80 უკვე შენზე არაა დამოკიდებული,
გინდა თუ არა, ასე თუ ისე, მაინც უნდა აღვნიშნოთო. მე
თვითონ ფრიალ უხერხულ მდგომარეობაში ვარ ზოგჯერ. არ
ვიცი, რა ვთქვა, როგორ მოვიქცე. ზოგი რამ ვითომ უკვე
კეთდება. აკადემიას უკვე დადგენილებაც გამოუცია ისე, რომ
მე არაფერი ვიცოდო. ვცდილობ, რაც შეიძლება ნაკლებად
განვიცდიდე ამ იუბილეს @ ასევე ნაკლებად შევაწუხო
მეგობრები @ მოკეთებო.

შინდა დავრჩე უზრალო ადამიანად, მაგრამ როგორ?! ეს
კი პრობლემაა.

ადამიანი ოდითგანვე იყო მონა @ თავისუფალი, თავისუ-
ფალი @ მონა. მონა თავის თავისა @ საკუთარი ბედის
მიმართ. ის იყო მონა: ხარი უღელში შებმული, ცხენი აღვირ-
ამოდეებული, ძაღლი — კარებთან მიბმული, ის იყო ფრთებ-
გაშლილი არწივი, მზისკენ მისწრაფებული, აღმამფრენი,
ლადი @ თავისუფალი, რომელმაც იმასაც მიაღწია, რომ
ხელებსა @ ფეხებზე ბორკილი დაადეს, ადამიანის მიერვე
გაკეთებული, ბაგენი მისი მისსავე სიცოცხლეში დაადუმეს,
დააბოქლომეს ისე, რომ ამითვე ზრუნავდნენ მისსივე სიკე-
თისა @ ბედნიერებისათვის.

განა საოცარი არაა, რომ ადამიანი ადამიანს უმტკიცებდეს — ლაპარაკი, შენი სიტყვები შენივე მტრები რომ არ გახდნენ, ამიტომ შენი თავისუფლება უნდა მოიპოვო მდუმარებაში იმით, რომ დაემსგავსო მუნჯს.

საბოლოოდ ვნახოთ, რას მოამზადებენ, რა გამოვა.

როგორც იქნა, ჩემმა ბროშურამ — „ხალხთმოსახლეობა“ მიაღწია სტამბაში, ცხრილები უკვე იწყობა. გუშინ, 28 აგვისტოს, ვიყავი სტამბაში.

08.11.85

საერთოდ, იუბილემ კარგად ჩაიარა. არ დარჩენილა არც ერთი გაზეთი, ერთი წერილი მაინც არ ყოფილიყო ჩემ 80 წლისთავზე დაბეჭდილი @ თითქმის ყველგან უაღრესად გულწრფელი @ გულმართალი რამეები აღინიშნა ჩემი მეცნიერული, პედაგოგიური @ საზოგადოებრივი მოღვაწეობის შესახებ. მართალია, შურსა @ მტრობას აბა რა გამოლევს, მაგრამ ისიც ხომ ნათქვამია, რომ „...კაცი არ ვარგა უმტერო @ არცა მტერმორეული“.

ცხადია, მტრები კიდევ დარჩნენ, მაგრამ ასეა თუ ისე, იმათ, როგორც კუზიანებს, დრო გაასწორებთ. საერთოდ, საზოგადოებამ, კერძოდ, მეცნიერულმა საზოგადოებამ, გულთბილად @ მოწონებით, მაღალი შეფასებით @ უკეთესი მომავლის სურვილებით მიმიღო, მომეფერა @ შემიტკბო.

ასე რომ, საერთოდ მე კმაყოფილი ვარ.

უფრო დაწვრილებით აქ ახლა არ ვიცი, რა დაწვერო. მით უფრო, რომ დარჩა წარუშლელი დოკუმენტები: 1. ბაზეთში ჩემ შესახებ დაბეჭდილი მასალა 2. მოლოცვის ადრესები, დეკემები, წერილები, რაც ამ დღეებში მივიღე @ რაც ერთად რომ შეკრიბო, მთელი წიგნი გამოვა 3. სურათები, რაც გაზეთების ფოტოგრაფებმა გადამიღეს 4. ჩემი ბიობიბლიოგრაფია მთელი წიგნი დაიბეჭდება @ ვფიქრობ, 1986 წლის პირველ ნახევარში გამოვა, სადაც უფრო თანამიმდევრულად იქნება ასახული ის გზა, რაც დაბადებიდან, უკეთა ვთქვამთ, მეცნიერული @ პედაგოგიური მოღვაწეობის

სარბიელზე გამოსვლის დღიდანვე გამოვიარე.
მრავალი სიტკბო @ სიხარული წარმატებისა @
სიმწარე @ სიმძიმისი ცილისწამებათა @ დაბეზლებათა
შედეგად რომ განმიცდია.

მაგრამ ეს სულ ერთი მთლიანი
ცხოვრებაა.

02.12.85

ეს უკვე მგონი მეხუთედაა, რომ სადამოს ან გვიან ღამე
დაწოლის წინ, ანდა ახალდაწოლილს მემართება დახუთვა,
უკმარისობა, ჰაერი არ მყოფნის, ვიხუთები, შიში მიპყრობს.
ვფიქრობ, რომ ესაა ვთავდები, ვკვდები, უნდა დავტოვო ეს
ქვეყანა. ეს ცხოვრება რაც უფრო რთულია და ტანჯვითაა
სავსე, მით უფრო ტკბილია.

მით უფრო ტანჯვით, რომ ბრძოლის არაკეთილშობილური
გზა თუ სარბიელია გაშლილი, ძნელად თუ მიხვდები, ვინ @
რატომ გებრძვის, ვინ ამზადებს @ აძლიერებს იმას (იმათ),
რომლებიც შენ გებრძვიან. მაშინ, როდესაც შენ გრძნობ @
იცი, რომ შენი მტრები ესოდენ ძლიერი @ შემტევიც აღარ
იქნებიან, რომ მათ ზურგს უკან სხვა უფრო ძლიერი ძალები არ
იდგნენ, რომელთაც შეუძლიათ უხილავად დარჩნენ @ ისე
მოგაყენონ უზომო ზიანი, ტანჯვა @ წამება.

28.02.86

ღღეს წავიკითხე 2 ლექცია „დემოგრაფიის აქტუალური
საკითხები“.

1.3უშკინის სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტის პროფე-
სორ-მასწავლებელთა აუდიტორიაში. სავსე დარბაზში დაახ-
ლოებით 250 კაცი ესწრებოდა.

იყო მრავალი შეკითხვა. კიდევ ერთხელ დავრწმუნდი, თუ
რაოდენ დაინტერესებულია ქართული ინტელიგენცია ქართ-
ველთა მოსახლეობის გამრავლების საკითხებით. ინსტი-
ტუტის რექტორმა როინ მეტრეველმა საზეიმო მიღება მომი-
წყო, მერე მაჩუქა საკმაოდ მოზრდილი ვაზა საჯაროდ,

მთელი აუდიტორიის წინაშე @ ბოლოს დიდი მადლობა გადა-
მიხადა, რომ აქ წავიკითხე ესოდენ საინტერესო ლექცია.

2. პოლიტიკური ინსტიტუტში ოზილისის უმაღლეს სას-
წავლებელთა კათედრის გამგეთა @ საერთოდ პროფესორ-
მასწავლებლებსათვის.

ორივე დიდი @ მრავალრიცხოვანი აუდიტორია, როგორც
ჩანს, ფრიად კმაყოფილი დარჩა, რასაც მოწმობდა ის, რომ
ბოლოს დიდი ოვაცია გამართეს, ტაშის გრიალით დამა-
ჯილდოვეს.

29.04.86

დღეს 12 საათზე ჩემთან ბინაში მოვიდნენ დოკუმენტური
ფილმის სტუდიის (დირექტორი ჯაბუა ამირეჯიბი) თანამშრო-
მლები: ნინო ნატროშვილი (რედაქტორი), დავით ალღაძე,
ნიკო აჭიბეგიაშვილი, ბენადი რეხვიაშვილი @ შშანგი წიკ-
ლაური. მათ მოყვა @ წინა დღითაც ამის თაობაზე გამაფ-
რთხილა ალექსანდრე შლენტმა. თითქმის 2 საათი დარჩნენ აქ,
მესაუბრებოდა უმთავრესად ნინო ნატროშვილი, როგორც
დემოგრაფიის სპეციალისტს, მოსახლეობის აღწარმოების
საკითხებზე, განსაკუთრებით კი საქართველოს მოსახლე-
ობის გამრავლების ტემპების შენელების თაობაზე, მის მიზე-
ზებსა @ შედეგებზე, დემოგრაფიულ პოლიტიკაზე, ქორწი-
ნების მინიმალური ასაკის შესახებ, განქორწინებათა გახში-
რებისა @ შობადობის შემცირების მიზეზებზე @ სხვა. ყოვე-
ლივე ეს საუბარი მიდიოდა ისე, რომ ფილმს იღებდნენ ჩემს
სამუშაო კაბინეტში @ საერთოდ ბინაში, ოჯახში, ოჯახის
წევრებთან.

30.12.86

მიიწურა, უკეთ ვთქვათ, თავდება 1986 წელი. ძალიან
რთული @ მრავალწახანაგოვანი პირადად ჩემთვის.

კარგად მოეწყო წელს ოქტომბერში ჩემი იუბილე. რაც
შეეძლოთ, პატივისცემა არ დამაკლეს. ასევე დიდი პატივი
მცეს ზუგდიდშიც როგორც პარტიულმა, საბჭოთა, კომკავში-

რულმა ორგანიზაციებმა, ისე მთელმა ხალხმა. ანსებიტად მთელი რაიონის სტუმრად ვიყავი გამოცხადებული @ თითქმის ყოველ ოჯახშიც კი მეპატიჟებოდნენ. თან მახლდნენ: ნინიჭკა, შურა, ჰემალი, სხვა ჩემები ვერ წამოვიდნენ სამსახურებრივი საქმიანობის გამო.

მართალია, 80 წელს გადავაბიჯე, მაგრამ გონებრივი მუშაობის უნარი და, მაშასადამე, მეცნიერული აზროვნების ნიჭი არ დამკლებია. ბევრი რამეების დაწერა მაქვს ჩაფიქრებული, რომელთა ნაწილი დაწერილიც მაქვს @ საბოლოოდ მოვამზადებ გამოსაცემად, თუ ღმერთმა ინება, როგორც იტყვიან, არ დამეზარება კიდევ კარგა ხანს ვიმუშაო.

პ.ბუგუშვილი და შვილიშვილი პაატა ბესარიონის ძე

22 II 87. 109

1917 წლის იანვარი. პარიზი

საქართველოს სახელმწიფო

სახელი - საქართველო, - 2 პიჯიტი, სიმაღლე
2000 სანტიმეტრი, სიგანე 1000 სანტიმეტრი

საქართველო - 2000, სიმაღლე
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000
საქართველო - 2000, სიგანე 1000

3. ბუგუბულის დიურების ბოლო ჩანაწერი — ხუთი დღის შემდეგ იგი გარდაიცვალა...

მოგონებები

გადავსწყვიტე – მიმდინარე, 1980 წლიდან დავიწყო მოგონებების წერა, რამდენადაც @ როგორც კი ამისათვის თავისუფალი დრო მექნება.

8.2.80

მოგონებების წერას აზრი ანა აქვს, თუ იქ არ იწერება მხოლოდ სიმართლე (სინამდვილე).

09.02.80

ს.პოდორი, აბაშის რაიონისა, სადაც ბავშვობის წლები გავატარე, მდებარეობს მდ.რიონის მარცხენა ნაპირზე. იქვე, მარჯვენა ნაპირუდაც ს.პოდორია, უფრო დიდი @ ძველი (მის ზემოდ რიონს უერთდება ცხენისწყალი). ოდესღაც, როგორც ჩანს, ესენი ერთი სოფელი ყოფილა, მაგრამ მდ.რიონს კალაპოტი შეუცვლია @ ამ სოფლის შუა გაუვლია @ ის ორ სოფლად გაუყვია. ზოგჯერ ჩვენს სოფელს მეორე პოდორსაც უწოდებდნენ. მის მეორე მხარეს დღესაც არის შერჩენილი, დროთა ვითარებაში დასილული (სილით ამოვსებული), საკმაოდ დიდი მდორე მდინარე, რომელსაც ნარიონალი ეწოდება @ რომელიც ჩვენს პოდორსა @ მის მეზობელ სოფ.პეთილარს ესაზღვრება ბურჩის მხარეს, მდ.ფიჩორისა @ ნიგოთის მთების მხარეს. ეს ფიჩორი პალიასტომს ერთვის, ხოლო ნარიონალი პეთილარის ზემოთ იწყება @ პოდორის ქვემოთ უერთდება მდ. რიონს.

როდესაც რიონი აღიღდება @ კალაპოტს გადადის, მისი წყალი თვით ნარიონალსაც აღწევს @ ფარავს პოდორისა @ პეთილარის დიდ ნაწილს; ასე თანდათანობით სილით ავსებს ნარიონალსაც @ ამ სოფლებში, მათ დიდ საყანე ადგილებში, ანჯელში, მნიშვნელოვან შლამს ტოვებს, დაბლობ ადგილებს

ამაღლებს, თვით ნაწიონალს შლამით ავსებს @ სიღრმეს უკარგავს.

ჩემი პატარაობის დროს, პირველი მსოფლიო ომის წინა წლებში, მდ.წიონის წყალდიდობისაგან სოფლების – პოდორის @ პეთილარის – დაცვის მიზნით მამაჩემის ინიციატივით, რომელიც თემის მამასახლისი იყო, წიონის სანაპიროების გასწვრივ, ყველაზე მაღლობი ადგილების გაყოფებით გაიყვანეს დიდი დამბა (ჯებირი), დაახლოებით ხუთი კილომეტრის სიგრძეზე. ეს მიწაყრილი (იქვე თხრილებიდან ამოღებული) 1,5-2 მეტრის სიმაღლისა @ საფუძველზე 3-5 მეტრის სისქისა იყო @ მისი ნაშთები ახლაც, 65 წლის შემდეგაც, საკმაოდაა დაცული @ შეიმჩნევა მრავალ ადგილას.

ეს დამბა სამიოდე წელიწადი კეთდებოდა, უმეტესად შემოდგომა-გაზაფხულზე. მუშაობდნენ როგორც ადგილობრივი მკვიდრნი, ასევე ქირაზე აყვანილი მთხრელები – სვანები, რომლებიც პარტიობით (30-50 კაცის რაოდენობით) ჩამოდიოდნენ ადრე შემოდგომით. ხშირად 5-10 ჯგუფი ერთდროულად მუშაობდა.

ერთხელ, მახსოვს, გაზაფხული იყო. სოფელში ჩვენი სახლის ეზო ერთბაშად გაივსო მხრებზე ბარგადებული სვანებით,... მამას ემუქრებოდნენ,... ორმოცზე მეტი კაცი იქნებოდა... ჩვენ, ოჯახის წევრებს, ძალიან შეგვეშინდა...

თურმე, სოფელში ფულები დროზე ვერ მოუგროვებიათ, რათა შინ მიმავალი მთხრელებისათვის კუთვნილი ხელფასი მიეცათ... წამდენიმე დღე გადაუცილებიათ @ ახლა სვანები დაბეჯითებით მოითხოვდნენ ფულებს... მამას კიდევ ერთი დღე ვადა მისცეს @ თუ „ზეგ დილას მთელ ხელფასს არ მიიღებდნენ“,... მოკვლითა @ კარმიდამოს გადაწვით ემუქრებოდნენ. როგორც იქნა, მათი გასტუმრება მოხერხდა @ აოხრებას გადავრჩით.

მამაჩემის – ბესარიონ ნიკოლოზის ძე ბუგუშვილის — მამას, ნიკოლოზ იოსების ძეს, პირველი ცოლისაგან ყოლია ორი ვაჟი @ ერთი ასული: ბიორგი, მირსთე @ ასპინოზი.

უკანასკნელი ფოთში იყო გათხოვილი @ შვილები მას არ დარჩენია. ხოლო ვაჟების — ბიორგის @ მრისთეს ნაშიერები ახლაც ცხოვრობენ პოდორში

მეორე ცოლს, ბეგენავას ასულს (ს.ტეზათიდან[?]), ხომტარაას (ს.სუჯუნა) ქვრივს, თან მოყოლია ორი ვაჟი, ისინი აქვე დაიზარდნენ — მედორე @ ღავითი, რომლებიც, როცა დაოჯახდნენ, პაპაჩემს მათი მამის მიწებზე დაუსახლებია სოფელ სუჯუნაში. მათი ნაშიერები ახლაც ცხოვრობენ სუჯუნაში, ფოთსა @ მზილისში.

მეორე ცოლისაგან, ბეზიაჩემისაგან, უკვე 40 წლის პაპას ყოლია ორი ვაჟი: იოსები @ ბესარიონი — მამაჩემი. ბიძაჩემს, იოსებს, მონაწილეობა მიუღია რუსეთ-იაპონიის ომში, უცხოვრია მანჭურიაში, ყოფილა იაპონელთა ტყვეობაში. მერე ის დაბრუნდა თავის სოფელში; — იგი იყო სამხედრო ფერმალი (ფელდშერი), საკმაოდ ცნობილი მედიკოსი, რომელსაც მნიშვნელოვანიპრაქტიკა ჰქონდა რაიონში. ფრიად ლამაზად წერდა ლათინურად რეცეპტებს @ ქართულ-რუსულ ენაზე წერილებსა @ საჩივრის დოკუმენტებს.

ბიძაჩემს ყავდა ერთი ვაჟი @ ორი ასული. ვაჟი, ოთარი — დაიღუპა ჩრდ.კავკასიაში 1943 წელს, დიდ სამამულო ომში. დედაჩემი იყო სოფ. პირველი პოდორიდან, ბიტო კიზირიას ასული — მარიაში. მისი ძმა იონა საკმაოდ ცნობილი სოციალ-დემოკრატი იყო. მუშაობდა ფოთის პორტში მონაგარიმედ. გადაასახლეს ოდესაში. მერე არალეგა-ლურად ცხოვრობდა მზილისში, სადაც რევოლუციის დასა-

წყისს შექმნა ოჯახი.

როდესაც მე დედა მომიკვდა, 1916 წელს, დედის მხრით ბებია მწამომიყვანა თბილისში. აქ ბიძაჩემის, იონას, ოჯახში ვცხოვრობდით კარგა ხანს...

ჩემს მშობლებს ყავდათ 4 შვილი: ყველაზე უფროსი ვიყავი მე — პაატა, პლექსანდრა, ლიუბა @ შურა — სამი ასული. პაატარაობისას სოფელში უფრო ბატასა @ ბაძუს მეძახდნენ, ხოლო ფოთში, ბიძია იონას (დედის ძმის) სახლში, ბებია @ სხვებიც ძუკუსაც მეძახდნენ.

სწავლა დაიწყო პოდორის ერთკლასიან სასწავლებელში 1911 წ(?). როგორც მამაჩემისგან გამიგონია, გვიან მოვუ-
ნათლივართ. უცდიდნენ მამაჩემის მეგობარს, ჩვენი სოფლის
ყოფილ მასწავლებელს – ალმბიასას, რომელიც ამ დროს
სამუშაოდ სოხუმში გადასულა... რაკი ჩამოსვლა გაჭი-
ანურდა, მოვუნათლივართ 15 სექტემბერს, როდესაც ჩვენთან
ჩამოსულა მედონე ხომტარია, რომელიც თურმე ამ დროს
ბაქოში მუშაობდა — ყოფილა ტრამვაის ვატმანი. მერე მისი
ერთ-ერთი სტუმრობის დროს, როდესაც უკვე სკოლაში
ვსწავლობდი, მას ჩემთვის საჩუქრად ჩამოუტანია ვერცხლის
საბავშვო დანა-ჩანგალი @ კოვზი @ პატარა საინი. პირველი
სამი ახლაცა მაქვს @ მივლინებების დროს თან დამაქვს,
ხოლო ვერცხლის საინი 30-ოდე წლის წინ ბორჯომში,
სასტუმროში ყოფნისას დამეკარგა – მომპარეს.

სოფ.კოდორის ერთკლასიანი სასწავლებლის მასწავ-
ლებლები იყვნენ ღავით პორძამე @ ამავე სოფლის მღვ-
დელი დ.წირცხალავა. ორივენი მამის მეგობრები იყვნენ
@ ჩვენს ოჯახში ხშირად ყოფილან. დ.პორძამე ბოლოს
ლომენტი წირცხალავას სიმეშეიქმნა – მისი
ასული

შეერთო. პირველი მს. ომის პირველსავე წელს მისი ოჯახი
ჩვენი სოფლიდან წავიდა.

სკოლაში შესვლამდე წერა-კითხვა საკმაოდ კარგად
ვიცოდი. დედა მასწავლიდა. იგი ხშირად მიკითხავდა სხვა-
დასხვა წიგნს, განსაკუთრებით ლექსებს, რომელთა შორის, თუ
არ ვსცდები, უმეტესობა ხალხური იყო. დედას ქონდა
საკმაოდ მოზრდილი ალბომი, სადაც ძლიერ სუფთა ხელით
იყო ჩაწერილი ლექსები, რომელთაც იგი ყველაზე უფრო
ხშირად მიკითხავდა.

ზოგიერთი ეს ლექსი ახლაც კი მახსოვს. დედა ხშირად
მღეროდა ამ ლექსებს, როგორც მარტო, ისე სხვებთან
ერთად. მე მგონია, იმ ალბომში მისი საკუთარი ლექსებიც
იყო. ისე უყვარდა მას მათი კითხვა @ ისე მოწიწებით @
სასოებით ინახავდა @ უვლიდა ამ ალბომს, — რომელსაც
მხოლოდ ხელების დაბანის შემდეგ გადმოიღებდა @

გადამიშლიდა... მე თვითონ მინახავს, როგორ იწერდა იგი ალბომში, მაგალითად, ს. გუგუნავას „მამარიანიდან“ ნაწყვეტებს... @ სხვა ლექსებს, კერძოდ, აკაკი წერეთლისას @ სხვ.

ეს სულ ახლა, რამდენიმე წლის წინათ იყო... ჩემზე მეტის-მეტად გადაკიდებულ ადამიანთა ერთი ჯგუფი, მოკვლით მემუქრებოდნენ. მე მათ ვუთხარი, რომ ჩემი დაშინება სიკვდილით შეუძლებელია, თუნდაც მხოლოდ იმიტომ, რომ მკვდარი ვარ დაბადებული @ სიკვდილი @ მისი შიში, ამგვარად, უკვე გამოვლილი მაქვს-მეთქი...

მართლაც მამისაგან, უკვე დიდსაც, არაერთხელ გამიგონია,... ჩემს დედას პირველი შვილი დაბადების პირველსავე დღეებში მოკვდომია...

როდესაც დედა, ჩემზე ორსული, სამშობიაროდ ემზადებოდა, ვიღაც ცნობილი ბებიაქალი მოუყვანიათ... ღაზბადებულვარ, მაგრამ საამქვეყნო ფერი არ მქონია... ბებიაქალი ეცადა, ყოველივე იღონა, მაგრამ ჩემი მოსულიერება ვერ შესძლო... მაშინ ჩემი ბებია, მამის დედა, მოვარდნილა, ბავშვი მისთვის ხელიდან გამოუგლეჯია @ ერთი ცემა-ტყეპით აივანზე გაუყვანია. მერე პირში მუნდმტუკით სული ჩაუბერია და... სასოწარკვეთილს წყლით სავსე სპილენძის დიდ ტაშტში გაუცურებია... @ მაშინდა თურმე მოესმათ ჩემი კნავილი... ბაცოცხლდა, ცოცხალია, აბა უშველეთო... @ სხვ., დაუწყიათ ყვირილი... ბაცოცხლება მით უფრო აუცილებლად მიაჩნდათ, რომ ვაჟი იყო ეს ბავშვი @ ბებიას უთქვამს, ვინ იცის, იქნება აწი ბიჭი სულაც არ გაუჩნდესო!

ეზოში ხმა გავარდა —... შაჟია @ ცოცხალიაო. მამაჩემი, რომელიც ამ კვილისა @ გაწამაწიის დროს ბალ-ბოსტანში გასულა, თურმე გამოქანდა @ თოფს ეცა — ...ბახ! გავარდა ერთი, მეორე... მერე თოფი მმისშვილს მისცა, რამდენიც გინდოდეს, გატენე @ ისროლეო...

ასე რომ, სიკვდილის შიში უკვე დაბადების ჟამსვე მქონდა მართლაც გამოვლილი... ისიც კია, ჩემს მშობლებს მეტი ვაჟი არ ჰყოლიათ... ბებიას დამსახურებაც დიდი იყო @ მამაჩემი

ამას ხშირად იგონებდა @ მისი დედის სულს იფიცავდა, როგორც ვალაუვალი მოვალე.

09.02.80

ბესარიონ ბუგუშვილის ოჯახი სამუალო შეძლების გლეხის ოჯახი იყო. მისი წინაპრები ოდესღაც აზნაურები ყოფილან @ კიდეც უფრო ადრე თავადებიც – ბომშუების გვარისა. მაგრამ, როგორც მამისა @ მისი ბიძაშვილებისაგან გამიგონია, კიდეც უფრო შორეული წინაპრები ზღვის მეკობრეებიც ყოფილან, რიონის შესართავებთან @ მის მიდამოებში დიდი ნავეები ჰყოლიათ (ვითომ ხომალდებიც) @ თურქ @ ბერძენ ვაჭრებს ძარცვავდნენ, რისთვისაც მათ შემოსწყრომია ღადიანი, რომელსაც წაურთმევია მამულები @ ფეოდალური წოდებაც. ამის შემდეგ ისინი რიონს გაღმა, ბურიისაკენ გადასახლებულან, თუ გაქცეულან @ ახლაც იქ სახლობს ბუგუშვილების სამიოდე კომლი. წინათ, ჩემი ბავშვობის დროსაც კი, 7-8 კომლი იყო.

ჩემი ბავშვობის დროს ს.პოდორი საერთოდ საკმაოდ ძლიერი სოფელი იყო. სოფლებს ანჯელში @ საერთოდ რიონის ქალებში ეჭირათ ნაყოფიერი მიწები, სადაც სიმინდი, ლობიო, ვენახი, ხეხილი კარგად ხარობდა. საბალახოებიც ქონდათ, განსაკუთრებით [ფ.12] რიონის სანაპიროებსა @ ანჯელში @ როგორც მსხვილი რქიანი პირუტყვი – ძროხა, ხარი, კამეჩი, ცხენი, აგრეთვე თხა @ ღორები @ სხვადასხვა ფრინველი ბლომად ყავდათ.

სოფლის მეურნეობის პროდუქტები, განსაკუთრებით კი სიმინდი, გასაყიდად გაქონდათ – სადგ. აბაშასა @ ფოთში. მამის მამასა @ პაპასაც ნავეებით თურმე სიმინდი @ სხვა პროდუქტები გასაყიდად რიონით, ნავეებით გაჰქონდათ ფოთში, სადაც მათ ამ საქონლის რეალიზაციის საქმე აწყობილი ქონიათ თურქ ვაჭრებთან @ უფრო მეტად კიდეც ლაზებთან. ს.კოდორი მღ.რიონის მაგისტრალზე ოდესღაც ერთ-ერთი ცნობილი სავაჭრო პუნქტი იყო; აქ ცოტა ზემოდ,

მდ.რიონს ერთვის ცხენისწყალი, სადაც სოფ.ორპირი იყო, ნავთმისადგომი @ ზურია-იმერეთ-სამეგრელოს შორის სავაჭრო-საბაზრო ადგილიც.

პაპა (ნიკოლოზი) მე არ მახსოვს. ის 92 თუ 97 წლისა მომკვდარა. დილას უბელო ცხენზე მჭადანს პირუტყვი (ძროხები @ სხვ.) გაურევია რიონის სანაპიროს საბალახოზე @ უკან მობრუნებული, როდესაც თავის ეზოში უნდა შემოსულიყო, ჭიშკართან [ფ.13] ცხენი ძალს დაუფეთებია @ იგი გადავარდნილა ცხენიდან, ხერხემლის ძვალი დაზიანებია @ მეორე დღეს გარდაცვლილა. ზებია საკმაოდ მახსოვს, არსებითად მხოლოდ ორიოდ ეპიზოდით.

დედა ახლაგაზრდა გარდაიცვალა, 1916 წელს, როდესაც მე 11 წლისა ვიყავი. სულ ბოლო ხანებამდე ჩვენს ოჯახში ინახებოდა, მგონი ახლაც არის ჩემს დასთან, შურასთან, ფოტო – გადაღებული დედის გასვენების @ მასთან გამოთხოვ- ვების სურათი. ის მაშინ დაახლოებით 30 წლისა იქნებოდა. ჩემი სამი @ და მე, ამგვარად ადრე დავობლდით. შურა სულ პატარა იყო, ოთხი-ხუთი წლისა.

მამა მაშინ 37 წლისა იყო (დაბ. 1879 წ.) @ ნაადრევი დაქვრივება ვაჟკაცურად აიტანა. 7 წელიწადი იგლოვია @ როდესაც ჩვენ, ბავშვები წამოვიზარდეთ, მეორე ცოლი მხოლოდ მაშინ შეირთო, იმაზეც ძალით დაიყოლეს... თანაც ძალე, მეორე წელსვე გაეყარა @ მერე სულ ოჯახისა @ ბავშვების მოვლას შეაღია მთელი თავისი სიცოცხლე. მამა ადრე გარდაიცვალა – 58 წლისა [ფ.14], უკანასკნელ ხანებში თითქმის სულ მარტო ცხოვრობდა სოფელში. ჩემი დები გათხოვდნენ, მხოლოდ ლიუბა იყო იქვე სოფელში გათხოვილი @ ის თუ მიხედავდა, დანარჩენები ყველა ქალაქში, თბილისში ვიყავით. ჩემი დებიც — ლიუბა @ ალექსანდრა — ადრე გარდაიცვალენ. რამდენადაც ვიცი, უფრო მეტად მუცლის მოშლის ოპერაციებს გადაყვა... ლიუბას სამი შვილი, ხოლო ალექსანდრას – ერთი შვილი დარჩა. შურა ცოტა ხანი იყო გათხოვილი. შვილი არ ყოლია. მისი მეორე საქმრო ომში დაიღუპა @ მერე არ გათხოვილა.

ახლა დისპვილებსა @ მათ შვილებს ეხმარება @ პატრონობს.

როგორც აღვნიშნე, მამის ოჯახი საშუალო შეძლებისა, ან იქნებ ცოტა მეტიც, იყო. მას ყოველთვის ყავდა 2-3 მეწველი ძროხა, ერთი უღელი ხარი, 1-3 ცხენი (და კვიცი). მისთვის, როგორც მამასახლისისათვის, ცხენი აუცილებელი იყო. სოფლის საზოგადოების კანცელარია ს.ბულიკარში (5-6 ვერსის სიშორეზე), ხოლო მთელი თემის სოფლები: პოდორი, პეთილარი, ბულიკარი, ძორეისუბანი, ცოლები თხუთმეტიოდე კილომეტრზე იყო გადაჭიმული – რიონის სანაპიროზე @ ამ დისტანციაზე თითქმის ყოველდღიური მიმოსვლა, განსაკუთრებით 1914-1916 წლებში, ომის პერიოდში, მხოლოდ ცხენით შეიძლებოდა. ამიტომ ერთი ცხენი თითქმის ყოველდღე შეკაზმული ყავდა.

მსხვილ რქიანთა საერთო რაოდენობა ათიოდე თავს შეადგენდა. ზოგჯერ ყავდა 1-2 მეწველი თხაც, ოციოდე ღორ-გოჭი, ბატები, ინდოურები @ უფრო ბევრი ქათამი – დაახლოებით 60-70 ფრთა -ყოველთვის.

მამა @ მისი უფროსი ძმა იოსები ერთ ოჯახად ცხოვრობდნენ, სანამ უკანასკნელი ცოლს არ შეირთავდა @ ერთხანს მას მერეც. მიუხედავად ამისა, საოჯახო მეურ-ნეობაში ყოველთვის იგრძნობოდა მუშახელის სიმცირე, თუმცა დედაჩემი არაჩვეულებრივი შრომისმოყვარე ადამიანი იყო. ადრე დილიდან, გვიან დაღამებამდე ის შეუჩერებლად ტრიალებდა @ ათას რამეს აკეთებდა.

მუშახელის ნაკლებობას ვერ ავსებდა ისიც, რომ საკმაოდ დიდხანს ჩვენთან ცხოვრობდა @ გვეხმარებოდა შიჭია ბუგუშვილი, სოფ.ეწერიდან, უსახლკარო კაცი, ძმებისაგან მოძულებული, რომელიც დიდხანს გადაკარგული იყო, იაპონიასთან ომისა @ 1905 წ. რევოლუციების პერიოდში, როდესაც თავის სოფელში ვერ მოეწყო, ჩემს მამასთან მოვიდა @ თავშესაფარი სთხოვა, როგორც მამასახლისსაც. ის მალე შეიქნა ჩვენი სოფლის მეველე @ როგორც ასეთს, მართალია, სადღაც საყანეში თავისი ფაცხა ქონდა; მაგრამ უფრო

ხშირად ჩვენს ოჯახში ცხოვრობდა @ თუ სხვა საქმეზე არას ვიტყვი, პირუტყვს მთლიანად ის უვლიდა. ისე რომ, ხშირად ძროხებსაც წველავდა; განსაკუთრებით დედაჩემის გარდაცვალების შემდეგ.

შაინც ჩვენს ოჯახში თითქმის ყოველთვის იყო ერთი ბიჭი, უფრო ჩვენი სოფლელი ვინმე, ღარიბი ოჯახიდან @ ან ერთი გოგო, რომლებიც საოჯახო საქმეებში იყვნენ დასაქმებულნი; ეს მით უფრო აუცილებელი ჩანდა, რომ მამას, თემის საქმეების გამო, ოჯახში სამუშაოდ დრო ძლიერ მცირე რჩებოდა. ერთი ჩვენს ოჯახში გაზრდილი ბიჭი, გვარად სოტაძე, მერე დიდი კაცი შეიქნა @ იგი სისტემატურად მოდიოდა მამასთან მოსაკითხებით, ხოლო მამის გარდაცვალების შემდეგ – ჩემთან ოზილისში @ იმასაც ტრაბახობდა, რომ ბესარიონ ბუგუშვილის ოჯახში ვარ გაზრდილი @ შაატას ძმად ვეკუთვნო.

აქ ისიც უნდა ვსთქვა, რომ ოჯახში ხშირად, სხვადასხვა დროს, გვეხმარებოდნენ მამის ბიძის შვილები @ დისშვილები, ბიძაშვილთა შვილები. ყველა ისინი, ისევე როგორც არანათესავური დამხმარე ძალები, ერთდროულად სწავლობდნენ. მამას არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დაეშვა, რომ მისი ოჯახის წევრები უსწავლელნი ყოფილიყვნენ, ხოლო ყველას, ნათესავს თუ გარეშეს, ვინც სახლში მუშაობდნენ, ის ოჯახის წევრად სთვლიდა @ ასეთიც იყვნენ ისინი სინამდვილეში.

მუშაობა, დასვენება, გართობა, სმა-ჭამა, მთელს ოჯახის წევრებისა ერთად @ განუყოფლად, იყო აწყობილი. კარგად მახსოვს — ერთი გოგოს მამა დაბეჯითებით სთხოვდა ჩემს დედას, კიდევ მეტ ხანს დაეტოვებინა მისი ასული ჩვენთან: თქვენს გარდა სხვა პატრონი მას, დედით ობოლს, არა ყავსო (თურმე დედინაცვალთან ამ გოგოს ცხოვრება არ შეეძლო)... ის

მართლაც ჩვენთან დარჩა გათხოვებამდე @ საკმაო მზითევიც გაატანეს, საბან-საგებელი @ ერთი ხბოიანი ძროხაც, თანაც სოფლის სკოლაც ქონდა უკვე დამთავრებული, ჭრა-კერვა, ქარგვაც იცოდა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ის ქალი აქტივისტი შეიქნა, სოფსაბჭოს წევრი გახდა @ სადღაც ანკეტაში ჩაეწერა, შინამოსამსახურედ ვიყავიო. დედა უკვე ცოცხალი არ იყო. ეს როგორღაც მამას გაუგია @ სოფსაბჭოში მისულა @ აქ ხალხის დასწრებით უთქვამს: დედით ობოლი იყავი, უპატრონო, ჩემმა მეუღლემ გაგზარდა, მზითევიც გაგატანეთ, ჩვენს [ფ. 19] შვილებში არ გარჩევდით @ ახა მის ხსოვნას მაინც როგორ აკადრე, რომ შინამოსამსახურეობა გამოგიცხადებიაო. ის თურმე ძალიან შეწუხებულია: მითხრეს, ასე დაწერე @ პარტიაში უფრო ადვილად მიგიღებენო @ ამიტომ დავსწერეო... იქვე აღმასკომის თავმჯდომარისთვისაც უთქვამს, ახლავე უნდა გავასწოროო. მართლაც ასე მოქცეულა @ ჩაუწერია: დაობლებული რომ დავრჩი, ბუგუმვილების ოჯახში გავიზარდე, მათ მშობლობა გამიწიეს @ მერე კიდევ გამათხოვესო...

ასეთი, ასე ვთქვათ, პატრიარქალური, თუ არქაული დამოკიდებულება მაშინდელ ოჯახებში კიდევ იყო და, ცხადია, არა მხოლოდ ჩვენთან. თუმცა, მე კარგად მახსოვს ჩვენი სოფლის ერთ შემდეგულ ოჯახში მოჯამაგირე ბიჭები სულ კარავში, ნარიონალის გაღმა, ყავდათ @ იმათ ზამთარ-ზაფხულ პირუტყვთან ერთად ჰქონდათ ბინა @ საცხოვრებელი. მაგრამ ასეთი კულაკური ოჯახი ჩვენს სოფელში სულ მხოლოდ სამიოდე თუ იყო. შთელ სოფელში ოციოდე პროცენტი საშუალო, ხოლო დანარჩენი ღარიბი @ უღარიბესი გლეხები იყვნენ. მახსოვს ოჯახები, სადაც ფეხსაცმელს იშვიათად ატარებდნენ @ გასათხოვარ გოგონებს ტანზე შემოფუთული კაბები ეცვათ, რომ სიტიტვლეს ძლივსლა ფარავდნენ

05.03.80

როდესაც ბოქაული ან მაზრის უფროსი ჩვენს თემში მოვიდოდნენ, ცხადია, მამის სტუმრები იყვნენ. ამასთან დაკავშირებით კარგად მახსოვს ერთი ეპიზოდი. მამას ხშირად, თითქმის ყოველთვის, ყავდა მდ. რიონში ჩაბმული

ბუთხი ან ღლავი მაინც. ამასთანვე, იქვე მახლობლად ნაპირზე ანკესები იყო გადაგდებული. კვირა მაინც იშვიათად გაივლიდა, რომ ამ ანკესებს მოზრდილი თევზი არ დაეჭირათ. ღლავი, კობრი (с а з а н) ანდა სხვა რამე @ არც თუ იშვიათი იყო ზუთხიც. სხვა თევზს უფრო ხშირად ჩვენთან სახლში მოიტანდნენ: ბიჭია, ან სხვა რომელიმე მეზობელი, უფრო მამის ბიძა-და ძმისშვილები. თუ დიდი იყო, დაჭრიდნენ @ ინაწილებდნენ. თუ ბუთხი იქნებოდა, ის თვით მამასახლისის განკარგულებაში იყო @ ასეთ ზუთხს ხშირად იქვე თოკით წყალში ჩააბამდნენ. თუ არ ვცდები, თევზი ასე მთელი კვირაც კი შეიძლება ცოცხალი [ფ.21] ყოფილიყო. შენახვის (კონსერვაციის) სხვა საშუალება მაშინ სოფელში არ ქონდათ, თუ არა დამარჩილება.

ერთხელ ბოქაულს ძუთაისიდან ჩამოსული ვიღაც მაღალი მოხელე, რუსი, წამოუყვანია აქეთკენ აზაშიდან @ თანაც შეპირებია, ზუთხის მწვადებით გაგვიმასპინძლებიანო... მოვიდნენ ჩვენთან,... შეუდგნენ მზადებას,... ოღონდ ზუთხი არ იყო, იმ დღეებში არ დაუჭერიათ. მე ვატყობდი – მამა ძლიერ შეწუხებული იყო @ კაცი გაგზავნა პეტილარისკენ, მეზობელი სოფელია ისევ რიონის ნაპირას, იქნებ იქ ვინმეს აღმოაჩნდესო. იქიდანაც ხელცარიელი მოვიდნენ... სუფრას მთავარი კერძი, ზუთხის მწვადები აკლდა @ ის-ის იყო, მაინც პურობა უნდა დაწყებულიყო, რომ შარაზე (ქუჩაზე) გამოჩნდა ბიჭია ბუგუშვილი @ მალე ჩვენს ჭიშკარში შემოვიდა. ზურგზე თითქმის მისი სიგრაძე ბუთხი ეკიდა... ყველანი წამოიშალენ, გარშემოეხვივნენ @ დაიწყო დიდი მხიარულება – ზუთხი მოვიდა,... ზუთხი მოვიდაო!

ბიჭია, მართალია, უბრალო @ ღარიბი კაცი იყო, მაგრამ უზომოდ თავმოყვარე... ბოქაულს მიმართა: ბატონო ბოქა- ულო, ზუთხი თევზია @ როგორც სხვა თევზი, არც ის დადის ხმელეთზე... ზუთხი კი არ მოვიდა, არამედ ბიჭია მეველე მოვიდა @ ზუთხი მოიტანაო... რა თქმა უნდა, ბიჭიას უკმეხობა არავის [ფ.22] წყენია; არავინ @ თვით ბოქაულიც არ იმჩნევდა, რომ რამე ეწყინა @ დიდად ნასიამოვნები იყო:

თავის მაღალ სტუმარს შეპირებული კერძი შეეძლო მიერთმია... ზუთხის დიდი ნაწილი, საღამოს რომ წავიდნენ, ბოქაულს გაატანეს, რაც მე, ცოტა არ იყოს, მეწყინა; ხოლო ზიჯია ძლივს მალავდა გულისწყრომას @ ერთი მაგრად შეაგინა „მაგ ყვეყრ პრისტავს“, მათ ზუთხის გემო რა იციან, ღორის ქონი სჭამონო...

09.03.80

ჩვენს სოფელში ცხოვრობდნენ სხვადასხვა გვარისანი: ძობულიები (ცალკე უბანიც იყო სოფლის სიღრმეში – საქობულიო ერქვა), სიმონიები, ჩაჩავეები, შელიები, **ლაბარტყავეები**, ბუგუშვილები, აბურჯანიები, ბუგულავეები, **ფინცხალავეები**, **საბულუები**, **ჰინცხალიები**.

სოფელი მდ. რიონიდან სამხრეთისაკენ მიმავალი ორი დიდი გზის მიმართულებით იყო უმთავრესად გაადგილებული. ეს გზები რიონიდან ნარეონალისაკენ, ფინჩორისაკენ, ნიგოთის (ბურის) მიმართულებით მიდიოდნენ. შარა-გზის ორივე მხარეს იყო ეზოები, შიგ ჩადგმული სახლებით: ოდები @ სამხარეულო მიწური სახლები. ოდა, რა თქმა უნდა, ყველას არ ქონდა – უმეტესობას მიწური სახლები ედგა. თითქმის ყველას ეზოში ედგა ნალია (სასიმინდე) მაღალ ბოძებზე, რათა სიმინდი არ დანესტიანებულყო.

ზოგიერთ ეზოში ორი ნალია იდგა @ თანაც მოზრდილები – იმის მიხედვით, თუ ვის რამდენი სიმინდი შეეძლო მოყვანა, რამდენი სათესი მიწა ქონდა. შარცვლეულიდან მოყავდათ აგრეთვე ღომი @ ჭადი, რომლითაც ამ დროს [ფ.24] ღომისღომი @ ჭადისჭადი ეწოდებოდა, რამდენადაც, ჩვეულებრივ, ალბათ უკვე დიდი ხნიდან, მე-18 ს. შინც ჭადსა @ ღომსაც უკვე სიმინდის ფქვილისაგან აკეთებდნენ. სიმინდმა ისინი ადვილად გამოადევნა, როგორც ნაკლებ შრომატევადმა @ მეტი მოსავლის მომცემმა კულტურამ. ღომი @ ჭადი თავთავიანი კულტურებია, მჭიდროდ ითესება @

პატარა თოხით უნდა გაითოხნოს, მიწაც, ნიადაგიც მათ, როგორც საბაღბოსტნე, ისე დამუშავებული უნდა მოუმზადონ.

ჩემს ბავშვობაში მამა ყოველთვის სთესავდა ღომსა @ ჭადსაც, ოღონდ ცოტა ფართობზე – 200-300 კვ. მეტრზე. ღომი @ ჭადი ცალკე სათავსოში, უფრო სამზარეულოს სხვენზე ინახებოდა. ღომის საცეხვი თითქმის ყველა ოჯახში იყო, იმავე სახლის გარედ კედელზე მიდგმულ გაგრძელებულ სახურავქვეშ („ლაფარა” – ოღონდ განიერი – 1,5-2 მეტრისა). აქ იდგა შუაზე გადაჭრილი ქვევრივით ქვის საცეხველი – “ჩამური”, დაახლ. 70-80 სანტ. ჩაღრმავებილი @ ჯვარედინი, ერთი გრძელი ნაწილის თავზე ქუსლიანი, რაც ზედ ფეხებით შემდგარი ადამიანის მიერ ერთი ფეხით (უკანა ნაწილზე) დაჭერით ზეაღმართულ საცეხველს, მეორე ფეხით, წინაფიცარზე, რომელზეც ქუსლი იყო მიმაგრებული, მაგრად დარტყმით, ეს ქუსლი [ფ.25, საპირისპირო გვერდზე ნახაზია] ჩამურში ჩაყრილ, სხვენზე გამშრალ-გაფიცხებულ ღომის თავთავებს ფშვნიდა... @ ბოლოს მიიღებოდა დასუფთავებული ღომის მარცვალი, წვრილი, ფეტვისნაირი, რაც წყლით ირეცხებოდა @ მერე ქვაბში იხარშებოდა @ ცოტაოდენი სიმინდის ფქვილისმირევით ჩაიზილებოდა. ასეთი ღომისღომი ყველთან, სულუგუნთან ან რძესთან ერთად ჩემთვის ფრიად საამო საჭმელი იყო.

გლეხის ეზოში, უმცირესობისა, იყო აგრეთვე ერთი ფრიად საჭირო ნაგებობა – ხულა. ჩვენი ხულა ფრიად მჭიდროდ, წაბლის ხის, ხელით ნათალი (იმის გაკეთების დროს ეტყობა ხერხი არ ჰქონდათ) ფიცრებისაგან იყო აშენებული.

მის წინ არც ისე განიერი (1,5 მეტრი) ბალკონი ქონდა. შიგნით იყოფოდა ფიცრებით გადატიხრული განყოფილებების სახით: აქ ინახებოდა ცალკეულ განყოფილებებში, ან პირდაპირ შიგ ჩაყრილი, ანდა სხვა ხის ან თიხის, ანდა კიდევ ტომრის ჭურჭელში ან გოდორში ჩაყრილი: ღობიო (ოთხ-ხუთნაირი), ცერცვი, ღომი, ჭადი, სიმინდის ფქვილი, ხილის ჩირი, ჩურჩხელები, ტკბილიკვერი, თაფლი, კაკალი, თხილი @ სხვ.

ხულის ორ კედელზე თაროები იყო @ იქ ელაგა [გ.26] ან ქვემოთ იატაკზე მიდგმული იყო დოქები, კოკები, ბოთლები, კასრები, ნიგები @ სხვ., რომლებშიც ინახებოდა ღვინოები (ქვევრიდან სახარჯოდ ამოღებული), არაყი, ტკბილი სასმელები, თაფლი, დამარილებული თევზი @ ხორცი, უფრო ღორის შაშხი, კვერცხები, მურაბები – სხვადასხვანაირი.

ხულა შედარებით მაღალ, 1 მეტრიან ბოძებზე იყო შედგმული, დახურული იყო კრამიტით @ მის სხვენზე კიდევ ზოგიერთი სურსათსანოვაცე ინახებოდა, ხოლო ერთ გადატიხრულ დაბალ @ ადვილად მისასვლელ კუთხეში: ბებიას წამლები – ათასგვარი კენჭები, ძვლები, ფესვები, ბალახები, რქები, ირმის რქის ნატეხიციკი, კბილები, ქვემოთ ინახებოდა: ეს ფრიად სუფთა კუთხე იყო. თავისი ასასვლელი მოკლე კიბეც ქონდა, რომელსაც თვით ბებია, როცა სურდა, მიადგამდა @ ადიოდა. აქვე იყო ფაიფურის, ხის, ქვისა @ შუმის ჭურჭლები, ბოთლები, ჯამები, მათლაფები, კოლბები, რომლებშიც ბებია წამლებს აკეთებდა, ინახავდა @ ამლევდა {გასცემდა - რედ.}.

ეს ექიმბაშის აფთიაქი იყო. როგორც ამბობენ, ბებია მრავალ ავადმყოფობას კურნავდა, თვით ცოფსაც კი.

შახსოვს, ეზოში ურმები, რომლებითაც ცოფიანი ძაღლის დაკბენილი ავადმყოფები მოყავდათ... ზოგს სნეულების წამალს ავადმყოფის დაუნახავდაც ამლევდა – ჭირისუფალთან გასაუბრების შემდეგ.

ბებია ამასთანავე იყო კბილის ექიმიც @ ჰქონდა ამისათვის სულ ორიოდე ინსტრუმენტი, ბასრი დანა @ ორი თუ სამი მარწუხი (გაზი), რითაც ხშირად, მერე, პატარა ლურსმნებსაც ვიღებდით (მისი გარდაცვალების შემდეგ).

სხვათა შორის, ბებიას გარდაცვალების შემდეგ, მისი „აფთიაქიდან“ ზოგიერთ წამალს დედაჩემი @ მამაც კი აკეთებდა @ არიგებდა. მამა ბიძაჩემის სიკვდილის შემდეგ (რომელიც ცნობილი ფერშალი – ფელდშერი იყო) ძალიან ხშირად უღებდა კბილებს არა თუ ჩვენი, არამედ მეზობელი სოფლიდან მოსულებსაც.

ბიძაჩემი – იოსებ ბუგუშვილი, როგორც ნასწავლი სამხედრო ფერშალი @ მერე რაიონის ფერშალი, ხშირად ედავებოდა დედამისს (ბებიას), როგორც ექიმბაშს; მაგრამ საბოლოოდ ისინი ერთმანეთს ითმენდნენ,... მაგრამ ისიც მახსოვს, რომ კონსულტაციისათვის ბიძია იოსები უფრო ხშირად მიმართავდა ბებიაჩემს (დედამისს), ვინემ პირიქით... ბიძია მკურნალობისათვის, განსაკუთრებით წამლის რეცეპტს თუ გამოსწერდა, ფულს ღებულობდა, ბებია კი – არასოდეს, მას ექიმობა „ღვთისმშობლისაგან ჰქონდა შთაგონებული @ მისი ხელდასმით მუშაობდა“;... ბიძაჩემი ზოგჯერ ექილიკებოდა დედამისს, როგორც ექიმბაშს: „დედაჩემი მეღვას მოწაფეა @ არა ღვთისმშობლისო“. აქ ორაზროვანი ოხუნჯობა იყო. კოლხეთის მეფის ასული მეღვა ექიმი @ წამლების მკეთებელიც იყო,... მაგრამ ამ ცნობილმა მკურნალმა, ერთი რომელიღაც გადმოცემით, საკუთარი შვილებიც დახოცა ვითომ... (თურმე, მომტაცებელი ქმრისაგან რომ ყავდა, საზღვრძნეთში).

ეს „დღიურში“ უნდა ჩამეწერა, შემეშალა.

07.04.80

ჩვენი სოფლის – პოდორის – სკოლას ეწოდებოდა:

„მანათლების სამინისტროს ერთკლასიანი სასწავლებელი“.
იგი სამი განყოფილებისაგან შედგებოდა @ აქ სულ ორი მასწავლებელი იყო. ამ სკოლის დამთავრების შემდეგ აბაშის ორკლასიან სასწავლებელში შემეყვანეს 1914 თუ 1915 წელს. იქვე ვცხოვრობდი ს.კაპანაში ზურაბ ცომაიას ოჯახში. აქ კიდევ ერთი ჩვენი ნათესავი ბავშვი, ჩემსავით მოწაფე ცხოვრობდა. ზ.ცომაიას ეზოში ერთი სამთვალისანი ოდა @ ერთი მიწური სახლი @ კიდევ 1 პატარა ნალია იდგა. მისი მთელი სახნავ-სათესიც მისი კარმიდამო იყო @ აქ მოყვანილი სიმინდი, ლობიო, ხეხილი @ სხვ. მის ოჯახს ინახავდა. ყავდათ 1 მეწველი ძროხა @ ცალუღელა ხარიც.

მისი ერთადერთი ასული გათხოვილი იყო @ სახლში მარტო მოხუცი ცოლ-ქმარი ცხოვრობდა. მამაჩემი მათ

გარდა ფულისა (ბინისათვის), აძლევდა აგრეთვე სიმინდის ფქვილს, [ფ.31] ყველს, ლობიოს, ქათამს, შაშხს @ სხვ., რაც კი საჭირო იყო ჩემთვის საჭმელად. დღეში სამჯერ ცხვებოდა ჭადი, ხანაც აკეთებდნენ ღომს @ ჩვენ მიერ მიტანილი საჭამადით გვიმასპინძლებოდნენ ორივე მოწაფეს. საჭმელს, როგორც წესი, სამზარეულოში ვჭამდით @ აქ პატარა ტაბაკს, ჩვეულებრივ, ოთხი სული მივუსხდებოდით. საჭმელს ოჯახის უფროსი გვინაწილებდა. ჩვენს წინ ალაგებდა ის ჩვენს კერძს @ ბოლოს, უფრო ხშირად, სუფრაზე ნამცეცებიც კი არ რჩებოდა. მხოლოდ წყალი იყო სურვილისამებრ განუსაზღვრელი რაოდენობით დასალევი @ ამისათვის სუფრის გვერდით, მიწაზე მოზრდილ დოქში ყოველთვის საკმარისი წყალი მოიპოვებოდა. 1-2 საინი, დანა @ ჭიქა ჩვენივე გვექონდა @ მას ჩვენვე გავრეცხავდით ჭასთან დადგმულ ჯირსკასა @ როფზე.

აქ ცხოვრება ერთფეროვანი იყო. დილას სკოლაში დროზე წასვლა. იქ მეცადინეობის შემდეგ პირდაპირ სახლში დაბრუნება... პარასკევობით აბაშაში ბაზრობა იმართებოდა @ მე მიყვარდა სკოლიდან სახლში მომავალს ბაზარში გავლა. ზამთრობით კვინაში ერთხელ მაინც აქ შემექლო შეყიდა ხილი: ვაშლი, მსხალი, თხილი, კაკალი, ხურმა @ სხვ., რასაც, უფრო ხშირად, სახლში მისვლამდე გზაშივე შევჭამდი ხოლმე. თუ ბაზარში ვინმე ჩვენს სოფელს გავავეყრებოდი, შემავიანდებოდა. იგი მომიყვებოდა [ფ.32] სოფლისა @ ჩემი ოჯახის ამბებს.

ჩემი მასპინძლის მოვალეობა იყო: არ დამკლებოდა სასმელ-საჭმელი @ მქონოდა თბილი ლოგინი. ერთ დიდ ოთახში ვიწექით მე, მეორე მოწაფე @ ოჯახის უფროსი. თვით დიასახლისი @ მათი შვილიშვილი, მოზრდილი გოგონა, მეორე ოთახში წვებოდნენ. ზამთრობით გათბობით მხოლოდ ჩვენი ოთახი თბებოდა. აქ იღვა თუნუქის („ჟესტის ფეჩი“).

თუ როგორ ვსწავლობდით, ეს საკითხი მასპინძელს საერთოდ არ ეხებოდა. ის არასოდეს გვეტყოდა: დაჯექით,

იმეცადინეთ, წიგნი წაიკითხეთო. თვითონ საერთოდაც არ იცოდა წერა-კითხვა @ ამისათვის არც დარდობდა.

თითქმის ყოველ შაბათს მეცადინეობის შემდეგ, თუ ძალიან ცუდი დარი არ იყო, მივდიოდი სოფელში. ეს გზა დაახლოებით 6-7 კილომეტრს უდრიდა @ არ მახსოვს, ოდესმე დამზარებოდა მისი გავლა. სახლში, ცხადია, ყოველთვის მიმიხაროდა, განსაკუთრებით სანამ დედა ცოცხალი იყო.

აბაშაში სწავლის დროს, 1915 წ., ერთხელ ძლიერ ავად გავხდი მუცლის ტიფით. თურმე სასიკვდილოდ ვიყავი გამზადებული. მამას ერთი ექიმი მოუყვანია სენაკიდან (სამაზრო ცენტრი იყო). მას უთქვამს, ძნელი გადასარჩენია, მაგრამ იქნებ ვუშველოთო. მამას უთხოვია, რომ ის ჩვენთან სახლში დარჩენილიყო, სანამ არ მომარჩენდა... @ მიუყვანია ქალთასთან. უჩვენებია შიგ პირუტყვი – ორი ხარი, სამი მეწველი ძროხა, ხბოები,... კიდევ ცხენებიც @ უთქვამს, ფული არა მაქვს @ ამ პირუტყვიდან, რამდენსაც მოითხოვ, მოგცემ, ან გავყიდი @ ფულად მოგართმევო. მას ორი მეწველი ძროხა უთხოვია... @ მართლაც, სანამ ფეხზე არ დამაყენა, არ წასულა. მხოლოდ ჩამლების მოსატანად მიდიოდა @ ისევ ბრუნდებოდა... ბოლოს, მხოლოდ ერთი ხბოიანი ძროხა წაუყვანია @ რამდენიც ურემზე დაეტეოდა, ხორაგეულობა: სიმინდი, ღომი, დაკლული ღორი, ღვინო, ჩურჩხელები, ყველი, ქათმები @ სხვ.

1916 წელს აბაშაში გაიხსნა 4 კლასიანი საქალაქო სასწავლებელი, სადაც, ცხადია, მამამ მაშინვე გადამიყვანა. აქ დავეყავი 1-2 წელიწადი. ხოლო მერე ფოთში ჩამიყვანეს, სადაც ჩემი დეიდა ცხოვრობდა თავისი ოჯახით – ეს იყო ღიანოზ ლასარეიშვილის ოჯახი. იგი სამიოდე წლის [ფ.32] წინათ გადასახლდა ფოთში ნოსირიდან (ჭყვირიდან) @ ფოთის პორტში მუშაობდა მტვირთავ მუშად. მე, ობოლს, აქ დეიდა, თავის ბავშვებთან ერთად, ცხადია, უკეთ მომივლიდა, ვინემ ეს შეიძლებოდა აბაშაში – უცხო ხალხის ოჯახში. თანაც ფოთში სწავლების უფრო მაღალი დონე იყო @ მამას

უმთავრეს საბუთად, თუ რატომ გადამიყვანა ფოთში – სწორედ ეს მიაჩნდა.

5-6.08.80.

ბორჯომი - „ლიკანი“
ქ.ფოთში თავდაპირველად ექვსკლასიან საქალაქო სას-წავლებელში დავდიოდი. მერე 1917 წლიდან უკვე ფოთის გიმნაზიაში გადამიყვანეს. ფოთის გიმნაზია ცნობილი იყო თავისი მასწავლებლებით. აქ მუშაობდა შემდეგში ცნობილი მეცნიერი სერგო დანელია, მიხეილ პინწურაშვილი (მწერ-ლობაში – მასამანი), ბესარიონ წიფურია @ სხვ. აქ კარგად იყო დაყენებული ბერძნული @ ლათინური ენებისა @ ლიტერატურის სწავლება, აგრეთვე ფრანგული ენისა.

ფოთში პირველად ვიგრძენი, რომ მე ბავშვობა უკვე გავათავე, თუმცა ჯერ კიდევ 13-14 წლისა ვიყავი. აქ 1918 წ. ოდესიდან @ რუსეთის სხვა ქალაქებიდან ბლომად ჩამოვიდა, დროებით, ევროპისაკენ მიმავალი რუსეთის ოფიც-რობა @ საერთოდ ბურჟუაზია-არისტოკრატია. ერთხანობით ფოთი გაივსო წითლებისაგან გამოქცეული ემიგრაციით... ფოთის ბაზარზე კი იყიდებოდა ამ ოჯახების მრავალგვარი ნივთები, კერძოდ, გენერლებისა @ სხვ. ჩინ-ორდენ-მედლები, კოსტიუმები, ჩექმები, ხმლები, პისტოლეტები, ძვირფასი ტანისამოსი, მოსასხამი, ჯამ-ჭურჭელი, ოქროვერცხლის სამკაულები @ სხვ. მრავალი.

დავდიოდი ამ ჭრელ ბაზარზე, სადაც ხსენებულ ნივთებთან ერთად იყიდებოდა ხილი @ სასმელ-საჭმელი, საერთოდ ადგილობრივი სოფლის მეურნეობის პროდუქტები @ სხვ. მახსოვს ერთმა ჩვენი სკოლის მოწაფის ძმამ სოფლიდან მოტანილი ჭაჭის არაყსა @ ჩურჩხელაზე გაცვლით შეიძინა გენერლის მთელი მუნდირი,... რასაც ჩვენ მერე მის ბინაში ვიზომებდით @ გამოჯგიმული ვიპრანჭებოდით ერთმანეთისა @ სარკის წინ. ხოლო მყიდველმა, ყოფილმა ჯარისკაცმა, გვითხრა, სოფელში უნდა წავიღო, ასკანაში, @ ამ კოსტიუმში

რომელიც ორი წლის წინ უსაშველოდ მაშინებდა, ახლა სიმინდის ყანა უნდა ვთოხნო.

იმ ხანებში ფოთის ბაზარი მთელი სანახაობა იყო. @ მე როგორც სკოლაში, ისე აქაც მათვებდა წიგნები @ ადამიანები, რომლებიც ხშირად ტანზე იხდიდენ @ აქვე ყიდდნენ იმას, რისი მყიდველიც გამოჩნდებოდა.

ერთი წიგნი – „ფრანგულის მავითმასწავლებელი“, ვიყიდე უფრო იმიტომ, რომ ასე ძვირფასად შეკაზმული წიგნი მანამდე არსად არ მენახა. გამყიდველმა, ეტყობოდა ფრიად მაღალი წრის მანდილოსანი იყო, იქვე მდგარ ახალგაზრდას, ალბათ შვილს, რომელსაც ფრანგულად ელაპარაკებოდა, გამოართვა @ კიდეც ორი წიგნი მაჩუქა, მას მერე, როცა „ფრ. თვითმასწავლებლის“ ფასი მივეცი. მე არ მინდოდა წამომეღო, მაგრამ ძალით მომაჩეჩა ხელში...

შემდეგ დეიდამ ბაზარში არ გამიშვა – ამდენ წიგნში ალბად მთელი შენი ფული დახარჯეო... წიგნები იმ დღეს მამაშენმა იმდენი გიყიდა, ჯერ ისინი სანახევროდ არ წაგიკითხიაო @ სხვ.

თებერვლისა @ ოქტომბრის რევოლუცია რომ დაიწყო, აბაშისა @ ფოთის ხეობებში ვიყავი @ ჩემთვის ეს როგორც რომანტიკული @ თავგადასავლური მოთხრობის სახით გამოიყურებოდა... ის ხდებოდა, რაც ვითომ მანამდეც ხდებოდა, თუმცა სხვანაირად @ სხვა რიგად. ვესწრებოდი მიტინგებს, სადაც სხვადასხვა პარტიის წარმომადგენლები გამოდიოდნენ, ხოლო პოლიტიკური პარტიები სოკოსავით ჩნდებოდნენ. მენშევიკები, ბოლშევიკები, ფედერალისტები, კადეტები, ნაციონალ-სოციალისტები, ეროვნულ დემოკრატიული პარტია @ სხვ.

სკოლებში, შესვენების დროს, დერეფნებში გამოდიოდნენ ორატორები, უფრო თვით სკოლის მაღალი კლასის მოწაფეები @ მოგვიწოდებდნენ ამა თუ იმ პარტიის მომხრეები @ წევრები გავმხდარიყავით...

უკვე მესუთე კლასში ვიყავი ფოთის გიმნაზიისა, როდესაც მალიარით ძლიერ ავად გავხდი. მამა ჩამოვიღა. იმ დროს

ფოთში ცნობილი ექიმი იყო ჭერნიკოვროვი. მამა
თურმე მას კარგად იცნობდა... საბოლოოდ
დადგინდა, რომ ფილტვების დაჩრდილვა
მაქვს @ ფოთში შემდგომი დარჩენა

ტუბერკულოზის განვითარებით იმუქრებოდა. იმავე წლის
ზაფხულში ბახმაროში წამიყვანეს. აქ მამას ქონდა ერთი
პატარა ძელური სახლი („ჯარგვალი“), სადაც საკმაო დრო
მაქვს გატარებული @ ორიოდე შემდგომი წელიც ვიყავი.
ეტყობა, აქ მოვრჩი. მაგრამ ფოთში დაბრუნება მაინც [ფ.38]
გამორიცხული იყო...

სწავლის გაგრძელების მიზნით ქუთაისში წამიყვანეს,
სადაც საშუალო განათლების კურსი გავიარე. პირველად
მხეიძის კურსებში ვსწავლობდი. ერთ წელიწადში ორი
წლის, მეექვსე-მეშვიდე, ორი კლასის საგნები ჩავაბარე @
მერე ჭექნიკუმში შევედი, რომელიც 1922 წ. დავამთავრე.

ქუთაისში ჯერ გიმნაზიის მასწავლებლის — ლუქვინამის
(ლუქვინამის?) სახლში, ხოლო მერე ყოფ. პოლკოვნიკ
პ.ნიჟარაძის სახლში ვცხოვრობდი. აქ კარგად მივლიდნენ.
დასახლისი მის ორ შვილიშვილსა @ მე პატრონობას არ
გვაკლებდა. პუნმარილობა იყო @ მამას თითქმის ყოველ
თვეში ერთხელ ჩამოჰქონდა საკმაო სიმინდის ფქვილი,
ყველი @ სხვა პროდუქტები, რაც აქ ოთხ კაცს სჭირდებოდა.
ამაში ჩემი მოვლა, კვება @ ბინის ქირაც შედიოდა. მე
ჩემთვის მქონდა კარგი მზიანი ოთახი მეორე სართულზე —
რაც მამამ თვითონ შეარჩია იმ სახლში @ სურსათით, კერძოდ
ჭადით ყველას მომარაგება იკისრა. ყოველი ჩამოსვლისას
მამა ქუთაისში ჩემთან 3-4 დღე რჩებოდა, კონტროლი-
სათვის. მე სიგარეტის წევას შევეჩვიე @ სწორედ ამის
აღკვეთა მას აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნდა.

კარგად მახსოვს, ერთხელ პაპიროსის მწველებს მოგვის-
წრო @ დიდი სკანდალი ატყდა. ს.მალააკიდან სახლის პატ-
რონი პ.ნიჟარაძე ჩამოიყვანა. მისი ორი ვაჟი, დედა (ბავშ-
ვების ბებია) @ მე ვიყავით ერთად. მამაჩემი მოითხოვდა
უთუმკაო აღთქმას @ პირობას, რომ სამივე ბიჭი (ჩვენ) თამბა-
ქოს წევას მივატოვებდით. მას ძალიან ემინოდა, რადგან ჩემ-

თვის, ჯანმრთელობის შენარჩუნებისათვის, ეს აუცილებლად მიაჩნდა. საბოლოოდ თავისას მიაღწია... მაშინ ათი დღე იყო ძუთაისში, ჩემს ოთახში იწვა @ მთელი დღე გვიდარაჯებდა. წასვლისას მითხრა, რომ ხშირ-ხშირად ჩამოვალ @ თუ თამბაქოს წევას არ მიატოვებ, თავს მოვიკლავო, რადგან შენ იგი მოგკლავს, ხოლო შენს მეტი ვაჟი არ დამრჩენია @ რაღასთვის უნდა ვიცხოვრო @ სხვ. @ სხვ. მართლაც, მივატოვე @ მერე არ დამიწყია... ახლა დარწმუნებული ვარ, რომ არ მიმეტოვებია, აქამდე ცოცხალი ვერ მოვალწევდი.

ქუთაისი იმ დროს პოეტებით იყო სავსე. სკოლაშიც მოწაფეები გვიკითხავდნენ თავიანთ ლექსებს. მეც დავიწყე ლექსების წერა @ სხვებთან ერთად, როდესაც გაკვეთილებზე მასწავლებელი არ მოვიდოდა, რიგრიგობით ავდიოდით კათედრაზე, @ იმართებოდა... ლექსების ტურნირი.

ერთხელ, ზარი უკვე დარეკილი იყო @ მასწავლებელი არ მოვიდა, ორიოდე მოწაფის შემდეგ მე გამოვედი @ დავიწყე კითხვა, ეტყობა, ისე ვიყავი გატაცებული, რომ ვერ შევამჩნიე: თურმე მასწავლებელი მ.ჭელენჯერიძე შემოსულა კლასში @ ყურს მიგდებდა. როდესაც შევჩერდი, ხმამაღლა მკითხა: ვისი ლექსი იყო. მე დავიბენი. მოწაფეებმა უთხრეს, აქ ჩვენ მხოლოდ საკუთარ ლექსებს ვკითხულობთ.

იმ დღეს ჭელენჯერიძემ მთელი გაკვეთილი მიუძღვნა საკითხს, თუ რა არის ლექსი, ლექსთაწყობის, მეტრის, რითმის @ სხვ. შესახებ ილაპარაკა. ხოლო ერთი თვის შემდეგ სპეციალური გაკვეთილი დანიშნა, სადაც ყველა მსურველს შეეძლო გამოსვლა @ თავისი ლექსების წაკითხვა, რაც ძალიან მოგვეწონა.

ქუთაისში ბევრი რამ ვისწავლე, სკოლის გარეთაც. აქ საბოლოოდ დავემშვიდობე ბავშვობას @ მივეჩვიე დამოუკიდებელ ცხოვრებას, რაც სულ უფრო რთული @ მრავალწახნაგოვანი [ფ.40] ხდებოდა. მე უკვე თავს ვგრძნობდი ანა თუ მხოლოდ საშუალო სასწავლებლის კურსდამთავრებულ, სიმწიფის ატესტატის პატრონ კაცად, არამედ აგრეთვე მოქალაქედ, რომელსაც თავისი აზრი @ პოზიცია აქვს არა თუ

საკუთარი ცხოვრების შემდგომი მიმართულებისათვის, არამედ, ამასთანავე, ქვეყნის, საზოგადოების სახელმწიფო-ებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების თაობაზე...

თბილისში გადასვლა @ უნივერსიტეტში შესვლა რიგ სიმნელესთან იყო დაკავშირებული. 1922 წ. აქ ბიძისა @ დედის, მონა ჰიზირიასა @ მისი დის, აღათი ზოკუჩავას, ოჯახში ორიოდ თვე ვიყავი. სოფელში დაბრუნებულმა თან წავიღე ბ.ბელინსკის თხზ. კრებული ოთხ ტომად, რომელსაც მთელი ზაფხული განუწყვეტლივ ვკითხულობდი, ვსწავლობდი, ამონაწერებს ვაკეთებდი @ რომელიც ჩემი გზამკვლევი გახდა საერთოდ ლიტერატურისა @ კერძოდ მხატვრული ლიტერატურის დარგში... მგონობდი, რომ ამ წიგნმა ამაძალდა ტოლ-სწორთა წარმოდგენაშიც... მათზე მეტი @ ბევრი ვიცოდი...

ახლა ისევ უკან უნდა დავბრუნდე @ სანამ თბილისში სწავლისა @ ცხოვრების ამბებს შევეხებოდე, მინდა ისევ სოფლისა @ ჩემი ოჯახის შესახებ მოვყვე.

13.8.80

ბორჯომი — „ლიკანი“

საერთოდ აბაშაში ვსწავლობდი, ფოთსა თუ ქუთაისში — ზაფხულსა @ საერთოდ არდადეგებს სოფელში ვატარებდი.

ჩემი ბავშვობის წლებში (1912-1920) ს.პოდორში ჩვენს მეზობლად, ერთ შარაგზაზე, რიონის სანაპიროდან რომ სოფლის ცენტრისა @ მერე ბურიისაკენ მიდიოდა, ცხოვრობდნენ: რიონის მხარეს — მამის ბიძაშვილების ნაშუნნი, ტარიელ @ ჰეპუ ბუგუშვილების (ძმების) ოჯახი. მერე პეტრე მსაკიას ოჯახი, ის ხსენებული ბუგუშვილების დის ქმარი იყო, ზედსიძედ მოსული. მერე პაჭანავეების @ ბოლოს კიდევ ქობულაის კარმიდამო იყო. ამ გზის მეორე მხარეს ცხოვრობდნენ შელიები, სიმონიები @ პაჭანავეები.

სოფლის ცენტრისაკენ მიმავალი გზის გასწვრივ ცენტრამდე იყო შელიების, აზურჯანიების, ბზიავეების, ბუგულავეების, სისკამიების, ჩაჩავეების, შელიების კარმიდამოები...

ამ ოჯახთა უმრავლესობა ღარიბი იყო, სულ სამიოდეს ედგა ოდა. დანარჩენები მიწურ სახლებში ცხოვრობდნენ. ერთ-ერთი ასეთი იყო პ.ისაკიას ოჯახი. მას ოთხი ასული ჰყავდა, ოთხივე გასათხოვარი. მათი მიწური სახლი ორ ოთახიანი იყო. ერთში, პატარაში, შუაცეცხლი იყო, იგივე იყო სასადილოც @ ცოლ-ქმრის საწოლი. მეორე, უფრო დიდში, ეძინა ოთხსავე ქალიშვილს. აქ ფრიალ დიდი სისუფთავე სუფევდა. ლოგინზე გაქათქათებული საბნები @ ბალიშები, სულ მოქარგულები @ ბორდიურებით შემკულები იყო. შუაში მაგიდა @ მერე რამდენიმე უბრალო სკამი იდგა. სტუმრებს აქ ღებულობდნენ. კედელზე ჩონგური @ გიტარა ეკიდა. ოთხივე @ უკრავდა @ მღეროდა. ეცვათ საკმაოდ კარგად @ მოხდენილად... სუფთად, გაკრიალებულად.

ჰეტრე დღე @ ღამეს ასწორებდა მუშაობით. ყანიდან გვიან საღამოს ბრუნდებოდა. ქალიშვილებს, ებოს პაწაწინა ბაღბოსტანს გარდა, სხვაგან, ყანებში სამუშაოდ არ უშვებდა. ესირცხვილებოდათ სათოხარში გოგოების გაყვანა @ უმზითვობისა @ სხვ. მიზეზის გამო მათი გათხოვებაც, თუმცა ლამაზები @ კარგები იყვნენ, ვერ ხერხდებოდა. უფროსი ვითომ სოფლის მასწავლებელს უნდა შეერთო, მაგრამ, რამდენადაც ვიცი, მან მზითევი იცოტავა. ამ ოჯახს სულ ორი ძროხა @ უღელი ხარი ყავდა. უმეტესად იჯარით აღებულ მიწას ამუშავებდა @ მთელი მოსავლის მესამედი მიწის პატრონს მიქონდა. ქალები კი სულ ასაკში შედიოდნენ. მძიმე მდგომარეობა იყო,... უფროს ასულს ჭლექი შეეყარა. ყველაზე უმცროსი, მარია, დედაჩემის მონათლული იყო @ ჩვენთან წამოიყვანეს – თავის ოჯახს მოარიდეს. მაგრამ ეს არ იყო საკმაოდ დახმარება... ჭებრკულიოზი მერე მეორესაც დაემართა... @ ასე ნელ-ნელა ეს ოჯახი სულ გაქრა, ამოწყდა. მხოლოდ მარია გათხოვდა სხვა სოფელში @ შექმნა ოჯახი.

1930-იანი წლების შუაში სოფელში რომ ვიყავი, მათ ეზოში ის ერთადერთი სახლიც სახურავჩაქცეული იყო @ სრული უპატრონობა სუფევდა იმ კარმიდამოში. 6 სულისაგან შემდგარი ოჯახიდან არაფერი დარჩენილა. წინა წლებში მარიას მოუკითხია, ჩვენსას მოსულა @ მისი მშობლების ნასახლარიდან, სამახსოვროდ, ერთი ძველი თოხი წაუღია. სხვა ლითონისა @ თიხის იარაღ-ჭურჭლეულიდან არაფერი არ უპოვნია. მთელი კარმიდამოს ხისგან ნაკეთები ნივთები ან დამპალი @ ან განადგურებული ყოფილა... @ ყოველივე გამქრალა.

„...ჩვენს ნასახლარზეც ოდესმე ბალახი აბიბინდება...“ ოჯახში არ ქონიათ არც ერთი ვერცხლისა ან ოქროს ნივთი. სპილენძის ტასტი ქონდათო, მაგრამ დაკარგულა.

ქუთაისში ჩემზე ადრე ჩვენი სოფლიდან იყო მხოლოდ ორი მოწაფე. ერთი მღვდლის ვაჟი @ მეორე შემღებული

ოჯახის ვაჟი. ისინი 4-5 წლით ჩემზე უფროსები იყვნენ @ ფრიად ცნობილი მოქეიფე @ დარდიმანდი ბიჭები. როდესაც სოფელში ჩამოდიოდნენ, სულ ქეიფსა @ დროისტარებაში იყვნენ, მერე გვარდიის ოფიცრები გახდნენ...

მამას არ უნდოდა, რომ მე მათ წრეში ვყოფილიყავი @ ამას ასაკობრივი განსხვავებაც ხელს უწყობდა. მალე ჩემს კვალზე, მამაჩემის ხელშეწყობით, ორი ჩემი ტოლი ყმაწვილი ჩამოვიდა ქუთაისში სასწავლებლად. ისინი კარგად სწავლობდნენ, მაგრამ რევოლუციებით @ სხვა მიზეზით გამწვლელბულმა ვითარებამ ჩამოაშორა სკოლას. ისე მოხდა, რომ ყველა ამათგან მხოლოდ მე შევძელი უნივერსიტეტის დამთავრება... – @ ამ მხრივ პირველი ვიყავი მთელ სოფელში...

ქუთაისში ახალი ჩასული ვიყავი. კ.ნიჟარაძის ოჯახში ვიყავი სრული პანსიონატის პირობებში. თვით კ.ნიჟარაძე ს.მადლაკში ცხოვრობდა, ხოლო მისი ორი ვაჟი, შალოდია @ შალვა, ქუთაისში, სწორედ [ფ.45] იმ სახლში, სადაც მე ვიყავი მათი ბებიის მეთვალყურეობით. ეს ბებია გვიკეთებდა საჭმელს, გვირეცხავდა საცვლებს @ სხვ. ვალოდია უფროსი იყო, შალვა ჩემი ტოლი. ორივე ყოფილ სათავადაზნაურო

გიმნაზიაში სწავლობდნენ. ვალოდია უკვე ცნობილი იყო, როგორც დარდიმანდი, მოქეიფე @ „დამრტყმელი“ ბიჭი.

ერთხელ სკოლაში ჩხუბი მოშვიდა ერთ მოწაფესთან. რომ მე პირველ რიგში ვჭდებოდი @ პარტაზე ვითომ მის ადგილს ვიკავებდი. ერთხელ დამემუქრა: იმ ადგილზე არ დაჯდე, თორემ გცემო. მე მეორე დღეს მაინც იმ ადგილზე დამინახა. მომვარდა, მაგრამ ამ დროს მასწავლებელი შემოვიდა @ მომეშვა.

შესვენებაზე, სკოლის ეზოში, რიონის ნაპირას, დიდი ჭადრების ქვეშ ვიდექი. მომვარდა ვილაც, მეორე კიდეც მოეხმარა @ მომერიენ, მცემეს... სახლში ხალათშემოხეული დავბრუნდი. შალვამ გამომკითხა @ ყველაფერი ვუთხარი. მეორე დღეს შალვამ სკოლაში მომაკითხა. ის ბიჭები მაჩვენებო. მე უარი ვუთხარი. არ დამიჭერა: შენ ჩვენი სტუმარი ხარ @ შენი ცემა ჩვენი ცემაც არისო. ვალოდია აქაა, ქუჩაში [ფ.46] სეირნობს, ახლა სადაცაა გაკვეთილები გათავდება @ გარეთ რომ გამოვლენ, ჩვენ უუჩვენებთო... ამ ლაპარაკში რომ ვიყავით, ის ბიჭები თვითონ მოვიდნენ ჩემთან @ დამემუქრნენ: დღეს ამ მეორე ხალათსაც შემოგახევთო... ამგვარად, შალვამ გაიგო, თუ ვინ იყვნენ... ბარეთ ვართ ქუჩაზე... სკოლას საკმაოდ დავშორდით. ამ დროს მოვარდა შალოდია @ შეგვაჩერა... მალე ის ბიჭები წინ დამიყენა @ იმათ უთხრა: აბა შემოახიეთ ახლა ხალათიო. ორივე მეცენ... @ ახლა არც იყვნენ საამისო გუნებაზე. ვალოდიამ ერთს საყველოზე წაავლო ხელი @ განზე გააჩერა: თითო-თითოდ მიდით, ორი ერთის წინააღმდეგ სად გაგონილაო. რაკი ხელში ერთი შემჩნა, მე ის იმწამსვე მოვიგდე ქვეშ @ ვცემე. ვალოდიამ მისთვის ხალათის შემოხევა მოითხოვა. მე როგორღაც ეს ვერ გავაკეთე. თვითონ მივარდა, ეცა @ ხალათი მთელ ტანზე შემოახია. ამასობაში მეორე გაიქცა. იმას შალვა დაეწია @ წააქცია. ვალოდიამ მითხრა, მიდი @ რამდენიც გინდა, ცემეო. ერთი-ორი მაგრად ვუთაქე, მაგრამ ამასობაში ხალხი მოგროვდა @ ჩვენც დავიშალეთ...

რამდენიმე დღის შემდეგ ვალოდია სკოლის ეზოში ვნახე. იქ მოთამაშე ბავშვებს გამოუცხადა: პაატა ჩვენი, ნიჟარაძეების, სტუმარია @ ყველამ იცოდეთ @ არა დაუშაოთ რა, თორემ ჩემთან გექნებათ საქმეო... @ უთხრა, თუ როგორ გავუსწორდით წინა დღეებში იმ ბავშვებს...

ყოველ შაბათ საღამოს სამივე ბიჭი მაღლაკში მივდიოდით ვალოდიას @ შალვას მშობლებთან. კოჩია ნიჟარაძე თავმოყვარე კაცი იყო. ბაფხულ-შემოდგომაზე კვირა დღეს მის ოჯახში სადილი, თუ მზიანი დღე იყო, ეზოში, კაკლის ხის ქვეშ, თუ არა @ სახლის ფართო ბალკონზე იმართებოდა... @ იყო გრძელი სადღეგრძელოები, სიმღერა, ცეკვა.

კოჩიას უყვარდა, როდესაც ჩვენი ეტლი მის ჭიშკრის წინ გაჩერდებოდა. დაგვინახავდა თუ არა, ერთ ხმაურს ატეხდა: ბიჭები მოვიდნენ, ეტლით მოვიდნენ, კარები გაუღეთ, ეზოში შემოღუშვით, მეეტლეს ღვინო ასვითო @ სხვ...

30.10.81

მხოლოდ დღეს, დამის 1 საათზე, ისიც წყნეთში, ვკიდებ ხელს ჩემს მოგონებებს @ მინდა გავაგრძელო...

...ერთხელ საეტლო ფული არ გვექონდა @ დილიჟანსს გამოვყევით. ის ცოტა ზემოთ ჩერდებოდა @ ნიჟარაძეების სახლში მოვედით... როგორ, ფეხით მოხვედით? – გაიკვირვა პოჩიამ. ვალოდიამ უთხრა, დილიჟანსს გამოვყევითო! როგორ, ნუთუ? – სამ ვაჟკაცს ფაეტონის ფული არ გაგაჩნდათ,... მეორეჯერ არ დავინახო,... ბებიასათვის გეთქვათ @ ის მოგცემდათ, თქვე გლახაკებო!

და დაიწყო ქოთქოთი, ხუმრობა, აბა ჩქარა, სუფრა გაშალეთ!... ღვინო შავი გირჩევნიათ თუ თეთრი?! შემწვარი გოჭი შეათბეთ, ჭადები მიაფიცხეთ, ხაჭაპურები გააცხელეთ @ სხვ. – ყვირის ბალკონიდან... უნდა, რომ მეზობლებმა გაიგონონ, განსაკუთრებით უნდა დაახარბოს მის ძმას, ღათა ნიჟარაძეს – უახლოეს მეზობელს.

ეს ღვათი (ღათა) მდიდარი იყო @ ჰოწიას სულ იმის ქონების დარღები აწუხებდა: რად უნდა, რაში უნდა მოიხმაროს; შვილებს მაგი არ ასწავლის @ ამაში ფულები არ ეხარჯება, საფლავშილა შეუძლია ჩაიტანოსო... @ ზედვე ისევ ხმამალა მიაყოლებდა, იძახდა: გაზეთები ხომ ჩამოიტანეთ, რა ახალი წიგნები გიყიდიათ, ბიჭებო, აბა მაჩვენეთ, წამიკითხეთო @ სხვ.

ნამდვილად, ღარიბული სუფრა გაიშლებოდა. სადღა იყო გოჭი, ან ხაჭაპურები! ის კი უნდა ითქვას, უღვინოდკოწია სადილს არ მიირთმევდა @ ის ღვინო, როგორც გინდ შელანძლული არ ყოფილიყო, ნახევრად ძმარიც კი,... იძახოდა — ჰოხ! რა ღვინოა, ღვინო კი არა ზიარებაა, ნამდვილი ზიარებაა! ბოლოს სუფრაზე გოჭისა @ ხაჭაპურის ორიოდ ნაჭერს შემოდგამდნენ @ – გვეყოფა, მეტი ჭამა არ შეგვიძლიანო!

ისეც ხდებოდა. სხვა ღროს სოფელში ქუთაისიდან ფეხითაც ჩავიდოლით @ ზედ სოფლის თავზე, მოსახვევში მეეტლეს ერთ აბაზს მივცემდით, რომ ეტლი ერთი გაერეკა @ ზედ ნიჟარაძეების ჭიშკართან მიეგდო – ვითომ რაო @ [ფ.50] ქუთაისიდან ეტლით ჩამოვედით @ რომ ჰოწიას თავისი ტრაბახი არ მოეშალა!

1922 წლის მაისია, მე ტექნიკუმს ვამთავრებ... ივნისს საბოლოო გამოცდები მიდის... სკოლის ეზოში მოწაფეები ირევთან — გოგონები,... ბიჭები. საღამოვედა. დიდი ნაწილი მივდივართ ბაღში... გზაზე ლაპარაკია, თუ ვინ როგორ ჩააბარა გამოცდები, თუ ვინ როგორი კარგი იყო გამოცდებზე, თუ ვინ სირცხვილი ნახა გამოცდებზე, თუ ვინ გაგორდა გამოცდებზე @ ა.შ...

და დაახლოებით იქ, სადაც ახლა აკაკის ძეგლია, ათიოდე კაცს ერთბაშად სამხედროების ალყა შემოგვერტყა,... მილიციაც გაჩნდა და... გვიბრძანეს მთავრობის სახელით, რომ გვაპატიმრებენ @ უნდა გავყვეთ... მერე სულ ჩიქას ეზოში შეგვრეკეს – ეს სახლი წინათ ოლღენბურგის სასახლე ყოფილა. უკვე ღამე იყო... ბოგონები მალე

გაუშვებს, ხოლო ჩვენ, ხუთიოდე ბიჭი, ადამიანებით სავსე დიდ დარბაზში შეგვიყვანეს @ დილამდე იქ ვიყავით [ფ.51] ისე, რომ წამოსაწოლი ადგილიც ზოგს არ ქონდა. იმ ღამეს @ მეორე დღესაც აქ ბევრი პატიმარი მოიყვანეს. საერთოდ დიდი სივიწროვეც იყო... მესამე დღეს გამოირკვა, რომ თურმე ჩვენ დაგვაპატიმრეს, რადგან გამოსვლების მომზადებაზე გვქონდა შეკრება @ მსჯელობა... ჩვენ რომ გამოცდებზე ვსაუბრობდით, თურმე ასე გაუგიათ... ყველანი გარეთ გამოგვყარეს, სხვებიც ბევრი გაანთავისუფლეს @ ასე გამოვიარეთ ეს „დიდი ყაზარმობა.“...

იმავე 1922 წლის ზაფხულში ქუთაისიდან სოფელში დავბრუნდი – უკვე სიმწიფის ატესტატით. მალე ჩვენს ოჯახში დიდი თათბირი გაიმართა. მეზობლები მამას სთხოვდნენ, რათა მე მასწავლებლობა დამეწყო სოფლის სკოლაში, რადგან სხვა არავინ ეგულებოდათ, რომ ეს სამსახური ეკისრა. წინანდელმა მასწავლებელმა უკვე დასტოვა ეს სკოლა... @ ახლა ერთი მასწავლებელი აკლდათ. ხელმოკლეობაც გვჭირდა. თბილისში წასვლისა @ სწავლის გაგრძელებისათვის საჭირო ფული არ გვქონდა. მირჩიეს, 2-3 წელიწადი მემასწავლებლა @ მერე ფულიც მექნებოდა სწავლის გაგრძელებისათვის. მამა ერთხანს მერყეობდა, მაგრამ ბოლოს მტკიცედ განაცხადა: იქ საფიცრე ხეებზე მევაჭრებიან, იმათ გავყიდი, ერთ ძროხასაც მივაყიდი @ ფულს გიმოვნი, რომ თბილისში წახვიდე. იქ ბიძაშენიც (დედის ძმა) გიპატრონებს, უკვე წერილიც მომწერა, როდის ჩამოდისო @ ასე... აქ რომ იმასწავლებლო, როგორც სხვებიც, ჩამორჩები, მერე ვინ იცის, როდის შეელევი მასწავლებლობას @ ისიც შეიძლება მოხდეს, რომ მათ მსგავსად ღვინის სმას მიეჩვიო @ სხვ. @ სხვ. მამას თურმე აღრევე მიეწერა ჩემ შესახებ ბიძიასთან თბილისში.

გადაწყდა: უნდა წავსულიყავი თბილისში, უნივერსიტეტში გამეგრძელებინა სწავლა.

უკვე თბილისში ვარ... რომელ ფაკულტეტზე უნდა შევიდე?
– მათემატიკურზე შევდივარ, მაგრამ სამიოდე თვის მერე
სოციალურ-ეკონომიკურ ფაკულტეტზე გადავერიცხე.

საქმე ისაა, რომ მათემატიკურში მეცადინეობა-ლექციები
დილის საათებშია, ხოლო მე უკვე ვმუშაობ. მონტიორი ვარ
ტელეფონის ქსელისა [ფ.53] სადაც მომაწყო ჩემმა ბიძა-
შვილმა პ.ხობტარიამ, რომელიც ამ დროს თბილისის
ქალაქის ტელეფონის ქსელის კომისარი იყო. აღწე ბაქომი
მუშაობდა @ იქიდან თბილისში უკვე კომუნისტი ჩამოსულა
სამუშაოდ @ ახლა აქ მე დამეხმარა. ერთხანს მონტიორად
ვმუშაობდი. ვისწავლე ქსელის მავთულების გაყვანა, ტელე-
ფონის აპარატის რემონტი @ სხვა, მაგრამ ჩვენებს მიაჩნდათ,
რომ ეს ჩემთვის საკმაოდ სახიფათო სამუშაო იყო @ მერე
იქვე, მონტიორობიდან გადამიყვანეს მოანგარიშის თანამ-
დებობაზე – ისევე ცუქისში, ე.ი. თბილისის ტელეფონების
ქსელის სამმართველოს კანტონაში – ეს უკვე 1923 წლის
გაზაფხულში იყო. აქედან დაიწყო ჩემი სამსახურებრივი
კარიერა, როგორც ბუღალტერიის
მუშაკისა @ ბოლოს საფინანსო განყოფილების
გამგის თანამდებობასაც მივაღწიე სხვა დაწესებულებაში. ...ამ
გზით ჩემი ფინანსური მდგომარეობა საკმაოდ განმტკიცდა,
ისე, რომ მამასაც ვეხმა-რებოდი ცოტას.

მაგრამ, რაკი დღე სამსახურში დავდიოდი, აუცილებელი
შეიქნა გადავსულიყავი სოციალურ-ეკონომიკურ ფაკულ-
ტეტზე, სადაც სწავლება იყო, ლექციები იკითხებოდა,
საღამოს საათებში... ეს ნაბიჯიც წარმატებული აღმოჩნდა...

01.11.81

წყნეთი

ახლა ცოტა უკან უნდა დავიხიო. ერთი საინტერესო
ეპიზოდი გამომჩნა. ეს იყო 1921 წ. თებერვლის ბოლოს თუ
მარტში. რთული პოლიტიკური ვითარების გამო ის იყო,
სოფელში ჩამოვედი ქუთაისიდან, სადაც ვსწავლობდი.

დილას ხმა გაისმა: ბოლშევიკები აბაშაში ჩამოვიდნენო. იმავე საღამოს კოდორშიც ელოდნენ, მით უფრო, რომ აქედან სწორედ წინადლით წავიდა სკოლისა @ ეკლესიის შენობასა @ ეზოში ჩაბანაკებული მენშევიკური გვარდიის ცხენოსანთა ნაწილი, რომელიც უმეტესად ალმ. საქართველოს თავადაზნაურული ოფიცრებისაგან შედგებოდა: ერისთავები, ციციშვილები, ჭავჭავაძეები, ჩოლოყაშვილები, ამირეჯიბები, მათათქიშვილები, ავალიშვილები, ბედევანიშვილები, მახაშვილები, მესხიშვილები @ სხვ.

ერთი ვიღაც მათგანი მამაჩემის ნაცნობი აღმოჩნდა @ სამიოდე კაცით სახლში გვესტუმრა. იმ ღამეს, ეტყობოდა, ჩვენთან უნდოდათ დარჩენა, მაგრამ მამამ კატეგორიული უარი უთხრა – სადაცაა აბაშიდან აქ გაჩნდებიან ბოლშევიკებიო @ საერთოდ, ჩვენი სოფლიდან გასვლა – ბათუმისკენ ურჩია. ისინიც წავიდნენ @ მართლაც რამდენიმე საათის შემდეგ ფაქტიურად „მოხდა ჩვენი სოფლის გასაბჭოება“, როგორც ჩემი ბიძაშვილი, პანტელეიმონ ბუგუშვილი, ირონიულად ამბობდა ხოლმე მერე, როდესაც ამ ამბებს მოვიგონებდით.

მაგრამ სად ვიყავი მე? მენშევიკების გვარდია რომ ჩვენი სოფლის ცენტრში დაბანაკდა, ხმა გავრცელდა, სოფელში ვინც კომუნისტები, მათი თანამგრძნობელნი @ კომკავშირლებია, ყველას დააპატიმრებენ @ „თან გაიყოლებნო“. მე შეშემინდა. ვინ უწყის, რის გაკეთებას იკადრებნო, მითხრეს. ერთმა მითხრა, ამაღამ ჩემთან წამოდიო; მეორემაც. ამასობაში, საღამოვდებოდა, მამასთან, როგორც ყოფილ მამასახლისთან, ვილაცხევი მოდიოდნენ @ მიდიოდნენ. თვითონ იგი ძლიერ დაფიქრებული ჩანდა.

მე ჩემი უფროსი დის, პლექსანდრას დახმარებით, სახლის უკან ეზოში, მარანს იქით მდგარ უზარმაზარ მუხაზე, რომელიც სამიოდე მეტრის ზემოთ რამდენიმე დიდ ტოტად იყოფოდა (თვითოეული ტოტი არსებითად მთელი ხე იყო, მათი განი ნახევარ მეტრს აღემატებოდა, ხოლო თვით მუხის ტანის სისქე 2-3 მეტრამდე იქნებოდა), განშტოებიანზე

ავიტანე ერთი ფიცარი @ [ფ.56] ისე დავდგი, რომ არა თუ არხეინად წამოჯდომა, დაწოლაც კი შეიძლებოდა, მით უფრო ის ფიცარი ერთი დიდი ლურსმით ტოტზე მივაჭედე ისე მაგრად, რომ კაცი ძვრასაც ვერ უზამდა. ეს ჩუმად მოხდა, ისე, რომ ჩვენს მეტმა არავინ იცოდა. მე ზემოდ ძველი ნაბადიც ავიტანე @ აქ ვფიქრობდი გადალამებას. ჩემს დას არავისთვის არ უნდა ეთქვა ამის შესახებ.

უკვე კარგად დაღამდა. უცებ მამის ხმა ისმის, მე მეძახის... სადღაც წავიდა, მალე მოვაო – უთხრეს. მამა პანტელეიმონს უძახის. ის აქვე ახლოს ყოფილა. აბა მონახეთ. ჭკუით იყავითო, მამასთან უკვე რამდენიმე კაცი იყო. მეზობელი სოფლიდანაც...

შუალამეს შიტანებული იქნებოდა, რომ ჩვენს ჭიშკართან ხუთიოდე ცხენოსანი გაჩნდა @ იძახიან: ბესარიონ! – შენთან მოვედითო. მამა გაეგება. მე ყველაფერი მესმის. ზოგიერთ რამესაც ვხედავ ამ სიბნელებში. ზემოთ ავიწიე, უფრო მაღალ ტოტზე შევცოცდი @ იქიდან ვიყურები.

მესმის, ჰაბა ჰიზირიას ვაჟია @ თქვენთან ლაპარაკი უნდაო. მე უფრო დავმშვიდდი. ჰაბა ჰიზირიას ვაჟსა @ ასულსაც კარგად ვიცნობდი. ბოლშევიკები იყვნენ, მაგრამ ახლა ყველაზე მთავარი ის იყო, რომ ჩვენი ნათესავები იყვნენ – დედაჩემი ჰაბა ჰიზირიას ძმის შვილი იყო.

მალე ჩავიდნენ... ლაპარაკი, მოლაპარაკება, კითხვები @ პასუხები თითქმის სულ მესმოდა. მამა კვლავ მე მეძახის. საჩქაროდ ჩამოვცოცდი @ მივედი. სად იყავი? – აქვე, ბოსტანში, მერმე მარანში...

მოლაპარაკების შედეგი ის იყო, რომ ეცნობებინათ — ხვალ შუადღეზე, უფრო ადრეც, აბაშიდან სახალხო კომისრების რწმუნებულები @ ჯარის ნაწილები შემოვა. ხალხი დაამშვიდეთ, არავინ რაიმე წინააღმდეგობა @ ცუდი სიტყვები არ გაბედოს. სჯობია, ყველაფერი მშვიდობიანად ჩატარდეს... ამალამ სოფლის ბოლომდე გავლენ @ სხვებსაც გააფრთხილებენ...

მამას კერძოდ უთხრეს: მთელი შენი გავლენა გამოიყენე, რათა ხალხი დინჯად იყოს, ვინმე არ აჩქარდეს. შენშევიკები უკვე დღეს-ხვალ ბათუმსაც დატოვებენ – ევროპაში გარბიან მათი მეთაურებიო. გვარდიის ოფიცრების დიდი ნაწილიც მიყვებიანო @ სხვ.

მეორე დღეს მართლაც დაახლოებით ასე მოხდა ყველაფერი. ჩამოსულებმა თან ჩამოიყვანეს ციხიდან განთავისუფლებული ამ სოფლის რამდენიმე მცხოვრები. ესენი ბოლშევიკებია @ ამათგან ვინც გირჩევნიათ, ის აირჩიეთო. ერთს ვინტოვკა ქონდა გადაკიდებული @ წინ წამოიწია, რაიონის რწმუნებულებს მან მიმართა: მე აქ ყველა მიცნობს, მეც ვიცნობ ყველას @ თუ თანახმა ხართ, შევუდგებით ახალი წესრიგის დამყარებას, ლენინის მოძღვრების მიხედვითო.

სიჩუმე ჩამოვარდა, არავინ ხმას არ იღებდა. რაიონიდან მოსულმა მოულოდნელად ხმამაღლა განაცხადა: ბესარიონ ბუგუშვილი ყოფილი მამასახლისია, ის ჩვენი კაცი არაა, მაგრამ ცნობით ყველაზე უკეთ იცნობს ყველას @ ვსთხოვოთ, რას იტყვის ამ კაცზეო.

მამა ხმას არ იღებდა, გაჩუმებული იდგა, ბოლოს წამოამახეს: სთქვი, რაც სათქმელია მაგ კაცზეო! მამა წინ წამოდგა @ განაცხადა: თითქმის თხუთმეტი წელიწადია ამ თემისა @ სოფლის მამასახლისი ვარ [1902-1917 წ.; მხოლოდ 1907-1908 წელს არ იყო არჩეული. მაშინ, რეაქციის პერიოდში, მამასახლისს ბოქაული (მაზრის) ან მაზრის უფროსი ნიშნავდა, ხოლო მერე, როცა ნება მისცეს, თემმა კვლავ იგი აირჩია], @ თუ სიმართლე [ფ.59] გინდათ, – მიმართა მან რაიონიდან ჩამოსულ უფროსებს, — ეს კაცი, მართალია, ციხეში იჯდა, მაგრამ არა კომუნისტობისათვის. ბარე სამჭერ მეც მყავს ციხეში გაგზავნილი ქურდობისათვის. და, თუკი დამიჯერებთ, ქურდის მიერ დამყარებული წესრიგი ჩვენთვის არ იქნება მისაღებიო.

ის წინ ჩამოვარდა @ ვინტოვკა მხრებიდან მოიხსნა, ოღონდ ის იყო, მაშინვე მივარდნენ @ იარაღი, რევოლვერიც ქონია ჯიბეში, ახადეს... @ როდესაც ხალხი ყვიროდა:

ქურდია, ქურდი @ აქედან მოგვაცილებთო, რაიონის რწმუნებულმა განკარგულება გასცა, უკანვე წაეყვანათ ციხეში. ოლონდ ის იყო, იგი მამას დაემუქრა: გამოვალ @ გაგისწორდებიო!..

ახლა ამის თაობაზე ის მახსენდება, რომ ის, მაშინ სულ ახალგაზრდა კაცი, ოთხიოდე წლის შემდეგ თბილისში ქუჩაზე წინ გადამიდგა... ცოტა არ იყოს, შემეშინდა, ის ჩემზე ბევრად უფროსი იყო @ ღონიერიც. მე ხელი რომ გამენტავისუფლებინა, ჩემოდანი ტროტუარზე დავდგი და... ის წელი ნაბიჯით მომიახლოვდა, ჩემი ჩემოდანი აიღო @ მეუბნება: სახლში მიგატანინებ, საკმაოდ მძიმეა თქვენთვისო!

ჩემს გაოცებას საზღვარი არ ქონდა. ვკითხე, რად ჩამოსულიყო თბილისში. შიშასუხა, ღორი @ გოჭები დავკალი @ გასაყიდად ჩამოვიტანე, უკვე გაყვიდე კიდევაც... მამაშენის დიდი მადლობელი ვარ... მაშინ მალე გამომიშვეს მისი თავდებობით @ დარწმუნებული იყავი, რომ არ შევარცხვენ მის წვერებსო!

მამაჩემმა ხშირად იცოდა წვერისა @ განსაკუთრებით ულვაშების დაფიცება – მის წარმოდგენაში ესენი ვაჟკაცობის ატრიბუტები იყო: ულვაში შემირცხვენს!..

23.07.82

თითქმის წელიწადია, რაც „მოგონებისათვის” ხელი არ მიხლია, დრო არ მექონდა. ამ საღამოს მთლიანად გადავიკითხე, მხოლოდ ვფიქრობ, აწი კიდევ გავაგრძელო; მალე შვებულებაში ვიქნები @ ლიტ.-მეცნ. მუშაობისაგანაც ცოტა უნდა დავისვენო..

12.04.83

მაინც ვერ მიხერხდება დღიურებსა @ მოგონებებს მივხედო. ახლა ერთი რამ გამახსენდა @ მინდა ჩავსწერო. 1930-იანი წლების შუა იყო. საშობაოდ მამა ჩამოვიდა სოფ-

ლიდან ფრიად დატვირთული: ხურჯინით, კალათით, კიდევ ცალკე შეკრული მოზრდილი ფუთა ეჭირა @ ცალკე დოქი თაფლით სავსე.

მე ჩემ დასთან, შურასთან, ერთად ლიბკნეხტის ქუჩაზე ვცხოვრობდი. ერთი ოთახი @ „ოთახისვე უფლებებში“ გრძელი შემინული აივანი, რომელსაც პატარა ანტრე, იგივე „სამზარეულო“ ქონდა, რომელიც ფარდით იყო გამოყოფილი.

მამამ იმდენი ხორაგი მოიტანა, რომ ხეირიანად ვერც კი გავშალეთ ჩვენს ბინაში... სუფრაზე, სადილობისას მე მამას ვუთხარი:

— ეს ნამეტანი შეწუხებულხარ. ხომ ხედავ, მე თითქმის არაფერი მაკლია @ შენ კი ამდენი რამ მოგიტანია. გთხოვ, შემდეგში ასე არ გაიჭირვო @ სხვ. [ფ.62] მახსოვს, მამა ერთხანს გაკვირვებული მიყურებდა, მერე მან სთქვა (სუფრას ის, ჩემი @ და მე ვუსხედით):

— შვილო, ამას როგორ მეუბნები, ხომ იცი, მე თქვენს მეტი არავინა მყავს (ჩემი ერთი @ ლიუბა – იმავე სოფელში იყო გათხოვილი, ხოლო პლექსანდრა – თბილისში). @ აბა თუ არა შვილებზე, რაზე უნდა ვიფიქრო @ ვიშრომო?! – ჩემს ცხოვრებას, განაგრძობს იგი – ახვა აზრი არა აქვს. მე აწი არც შვილი მეყოლება @ სხვა ძირი. მართო იმისათვის, რომ ვაკეთო @ მევე მოვიხმარო, კაცმა როგორღა უნდა გავსძლო.

— მე მიხაროდა ამეებს რომ წამოსაღებად ვამზადებდი, თქვენთვის მომქონდა @ მხოლოდ ის მადარდებდა, რომ მეტის წამოღება არ შემეძლო, რათა კიდევ უფრო გამეხარებინეთ, რადგან იცოდეთ, რომ მე მხოლოდ @ მხოლოდ თქვენი გახარებით შემიძლია გავიხარო @ სხვა არაფერი მზადია. რომ მითხრეს, ერთი თვის წინ, გაზეთში შენი დიდი ნაწერი იყო დაბეჭდილი, მე სიხარულისაგან არ ვიცოდი, რა მექნა. საჭმელიც ვერ ვჭამე @ წავედი, რომ ის გაზეთი მენახა, ჩემი შვილის საქმე მენახა, შენი უკვდავი საქმე მენახა. @ მე სულ ისღა მინდოდა, რომ კიდევ სხვებს @ სხვებს ეთქვა:

- ბესარიონ! ნახე? წაიკითხე?
- ბესარიონ, ერთი მეც მათხოვე, წავიკიხო.
- ბესარიონ, ჩვენ ყველანი ვამაყობთ @ სხვ.

და ხშირად ჩავეურთავდი, ეს რა გიკვირთ, განა არ იცით, რომ ამის სისქე წიგნები აქვს დაბეჭდილი?! @ სხვ.

— არა შვილო, ამას ნუ მეუბნები. ეს იგივეა მითხრა, ნუ მოხვალო, იქ იყავიო... ჩემი სიცოცხლე თქვენშია, შვილებო, @ უთქვენოდ აბა რა გამამღლებინებს @ რომ გავძლო, ჩემი გამღლების აზრი სხვა რა უნდა იყოს, თუ არა ჩემი ნახელავით ცოტა რამ გასიამოვნეთ. მე თუ ვცოცხლობ, მხოლოდ იმ აზრით, რომ თქვენ რაიმე, თუნდაც ძლიერ მცირე რამ გასიამოვნოთ @ ამას ნუ დამიშლით...

ჰაჰაჩემს, ნიკოლოზ იოსების ძეს ბუფუშვილს, საბოლოოდ ჰყავდა ორი ასული @ ოთხი ძე – ბიორჯი, მრისთე, იოსები @ ბესარიონი, რომელთაც, დების გათხოვების შემდეგ თავიანთი ოჯახები შექმნეს. ოთხთავეს ჰყავდა მხოლოდ თითო ვაჟი @ სამ-სამი (სამს) @ ორი ასული.

მამაჩემი, ბესარიონი, პაპის (ნიკოლოზის) ყველაზე უმცროსი შვილი იყო. მე კარგად მახსოვს მამა @ მისი უფროსი ძმა იოსები როგორ გაიყარნენ. მათ დიდი სახლი, ოდა (ოთოთახიანი, ოთხთვალისანი) გაყიდეს @ ეს ფული, ისე, როგორც შინაური პირუტყვი, გაინაწილეს. იოსებს, როგორც უფროს ძმას, სამზარეულო – მოზრდილი მიწური სახლი ერგო, თავისი ეზოს ნაწილით, ხოლო მამას ხულა @ სასიმიინდე.

ამ დროიდან ჩვენი ოჯახი, ექვსი სული, ერთხანს სასიმიინდის, ე.ი. ნალიის, ჩვეულებრივ მაღალ ბოძებზე შედგმულ @ შემოფიცრულ მიწურ-ოთახში (ბინაში) ცხოვრობდა... მერე მამამ ეზოში, გზის გაყოლებით მდგარი დიდი ალვის ხეები მოჭრა @ რაჭველ ოსტატებს ფიცრებად დაახერხინა @ ოდის ადგილას მოზრდილი მიწური სახლი ააშენა, რაც ისლით იყო დაფარული. მას წინ ერთი ფანჯარაც ჰქონდა დატანებული @ მთელს სიგანეზე აივანი, ისიც, ცხადია, მიწური.

ნალიიდან გამოსულები სათვის, როგორც მამა ოხუნჯობდა, ეს უკვე კარგი @ ფართო ბინა იყო.

მხოლოდ რამოდენიმე წლის შემდეგ მოხდა ხულის გაფართოვება, რეკონსტრუქცია @ აშენდა ნაწილობრივ ქვის ბოძებზე შედგმული, სამოთახიანი + საკუქნაო, ოდა, რომელიც კრამიტით იყო დახურული.

ამგვარად, მამის კარმიდამო საკმაოდ კარგად მოეწყო. მას აკლდა მხოლოდ... ხულა.

აქ უნდა ითქვას, რომ როგორც ოდად გადაკეთებული (ფრიად გაფართოებული) ხულა, ისე ის დიდი მიწური სახლი, რომელიც ბიძაჩემს ერგო, აშენებული იყო არა დახერხილი, არამედ ხის დაპობილი (დახეთქილი) @ მერმე ნაჯახით გათლილი ფიცრებისაგან, რასაც ეს აშკარად ეტყობოდა. სამზარეულო (მიწური) მუხისა, ხოლო ხულა წაბლის ხისა იყო. მათი კედლის კუთხეების ფიცრები ურთიერთში ჩაჭედდით-ჩადგმული იყო, რითაც კედლები იკვრებოდა კიდევაც. ყოველივე ეს იმას ნიშნავდა, რომ ისინი ადრე, ჯერ კიდევ მაშინ იყო აშენებული, როდესაც ხის მორების ფიცრებად დახერხვა არ ყოფილა გავრცელებული, თუ შემოდებული.

უფრო ადრე, სახელდობრ 1916 წელს, ჩვენს ოჯახს დიდი უბედურება დაატყდა – გარდაიცვალა დედაჩემი. ამ დღიდან ბებიამ, დედის დედამ, ერთხანობით მე წამიყვანა აქედან @ მათთან მბილისში ვცხოვრობდი... მერე აბაშაში ვსწავლობდი, შემდეგ 1917-1922 წწ. ფოთსა @ ქუთაისს, სადაც დავამთავრე საშუალო, ხოლო 1923-1928 წწ. – მისს – მკონომიკური ფაკულტეტი.

ამ ხანებში მე თსუ სოც-ეკონ. ფაკულტეტის კურსი უკვე დამთავრებული მქონდა @ სამსახურშიაც ვიყავი. ის-ის იყო, რომ ჩემი „ქართული წიგნი 1629-929“ გამოიცა (1929) @ მისი ერთი ეგზემპლარი @ ჰონორარიდან კიდევ 200 მან. ფოსტით გაუფუზავნე მამას პოდორში.

როგორც კარგა ხნის მერე სოფელში მეზობლებმა მითხრეს, მამაჩემი თურმე სულ იმას ტრახახობდა: შვილი მომესწრო, წიგნებს ბეჭდავს @ ფულებსაც ბლომად

მიგზავნის, ასე რომ, ოდა-სახლის აშენება იმის დახმარებით შეესძლებოდა...

12.09.84

გენეალოგია – ბერძნული სიტყვაა

გენე = ოჯახი

ლოგოს = სიტყვა სიტყვა ოჯახზე – წარმომავლობაზე, გვაროვნობაზე

ჩემი პაპის მამა იყო – იოსებ ბუგუშვილი, პაპა (ბაბუა) კი – ნიკოლოზ ბუგუშვილი – მისი ძე, ნიკოლოზის ძე, იყო ბესარიონი – ჩემი მამა.

მამაჩემი @ მისი უფროსი ძმა იოსები იყვნენ ნიკოლოზ ბუგუშვილის შვილები მეორე ცოლისაგან – ეს, ჩემი ბებია იყო ბეგენავას ასული @ ხოშტარას ქვრივი (ნაცოლარი).

დედაჩემი – მარიამ პიტოს ასული კიზირია. ჩემს მახსოვრობაში მისი დედა, ძმა @ დები ცხოვრობდნენ ჯერ ფოთში (ერთი ც სოფ.?, აბაშის რაიონში), ხოლო შემდეგ, 1914 წლიდან – თბილისში. მათთან მე კარგა ხანს ვყოფილვარ ფოთსა @ თბილისშიაც, სადაც სტუდენტობის [ფ.70] პირველ წლებში ხან ბებიასთან @ ხან დედასთან ვცხოვრობდი.

ჩემს მშობლებს ყავდათ 4 შვილი: მე – პაატა (1905) @ სამი ასული – ალექსანდრა (1908), ლიუბა (1912) @ შურა [შუმანიკი] (1914).

დედაჩემი გარდაიცვალა 1916 წელს სულ ახალგაზრდა, დაახლოებით 30 წლისა.

მამაჩემიც ადრე მოკვდა, 1938 წელს, სულ ორმოცდათვრამეტი წლისა (1879-938). გადმოცემით ვიცი: პაპაჩემს დიდხანს, ოთხმოცდაათ წელზე მეტი უცოცხლია, მგონი 97 წლის მომკვდარა @ ისიც ცხენიდან გადავარდნის შედეგად – სახლიდან დილას პირუტყვი გაურეკია რიონის-პირის საბალახოზე. უბელო (უუნაგრო) ცხენზე მჯდარა (სოფელში მეც ხშირად ვმჯდარვარ ქეჩა ან ტომარაგადაფა-

რებულ ცხენზე), რომ სახლში დაბრუნებულა, ჭიშკართან ძაღლებს ცხენი დაუფრთხიათ @ ის მოულოდნელად გადავარდნილა.

09.05.86

ახლა ვხედავ მოგონებებისათვის 1,5 წელიწადია ხელი არ მომიკიდია — არაფერი ჩამიწერია.

დღეს სახლში დავიღარაბა იყო, წიგნებს ვერ ვათავსებ, იმდენი მაქვს, რომ არ ეტევა ჩემს ბინაში, ვერც აქ, ვერც წყნეთში — აგარაკზე.

უნებლიედ გამახსენდა, ძუთაისში მოწაფეობის დროს შვენატროდი წიგნებს, რაც გიმნაზიის, მერე ტექნიკუმის ბიბლიოთეკაში საკმაოდ იყო @ მენატრებოდა ამ ბიბლიოთეკის უფროსი ვყოფილიყავი @ მაშინ ხომ ამდენი წიგნი ჩემთვის სულ ყველა ადვილად მისაწვდომი იქნებოდა...

რა ბედნიერი იყო სკოლის ბიბლიოთეკის გამგე... მეც, უანგარო ყმაწვილი, რატომღაც ბედნიერი ვიყავი იმის ბედნიერებით, რომ ყველა წიგნი, როდესაც @ როგორც მოეპრიანებოდა, ისე შეეძლო ეკითხა აქაც @ სახლშიც წაეღო წასაკითხავად, ... უზომოდ @ უვადოდ...

17.06.86

1959 წ. თურქეთში მოგზაურობისას, იზმირში (სმირნაში), უკეთ ვთქვით, მის მახლობლად, სულ ცოტა ხნით სტუმრად ვიყავი ოჯახში თურქეთის ფლოტის მაღალი ჩინის ოფიცერთან. ის ქართველი იყო, ლაზი, სულაიშვილის ქართულ გვარს ატარებდა. გზაზე, გემბანზე, სტამბოლიდან იზმირისაკენ რომ მივდიოდით, მკითხა, მეორენაირი ქართული თუ იცით. ეს თურმე ყოფილა ლაზური, ე.ი. მეგრული @ ცხადია, ვიცოდი.

მან მაშინ ლექსი მითხრა, გამოსაცდელად, თუ გავიგებდი:

„მა სი მიყონქ
სი ვავიჩქუ,
სქანოთ ვორექ დონაზადი,
მიინალე გოლვათერო
მუჭოთ ცხენი
დო ნაზადი...”

მითხრა @ მომაჩერდა... მუთხანი, ყველაფერი გავიგე-
მეთქი... მითხრა: ჩვენ ორივე კოლხები ვართ (ლაზები) @
ბედმა ისე განსაჯა, რომ ორივე სხვადასხვა დიდი იმპერიების
ძლიერებას ვემსახურებით, მე — ოურქეთისას, თქვენ —
რუსეთისასო...

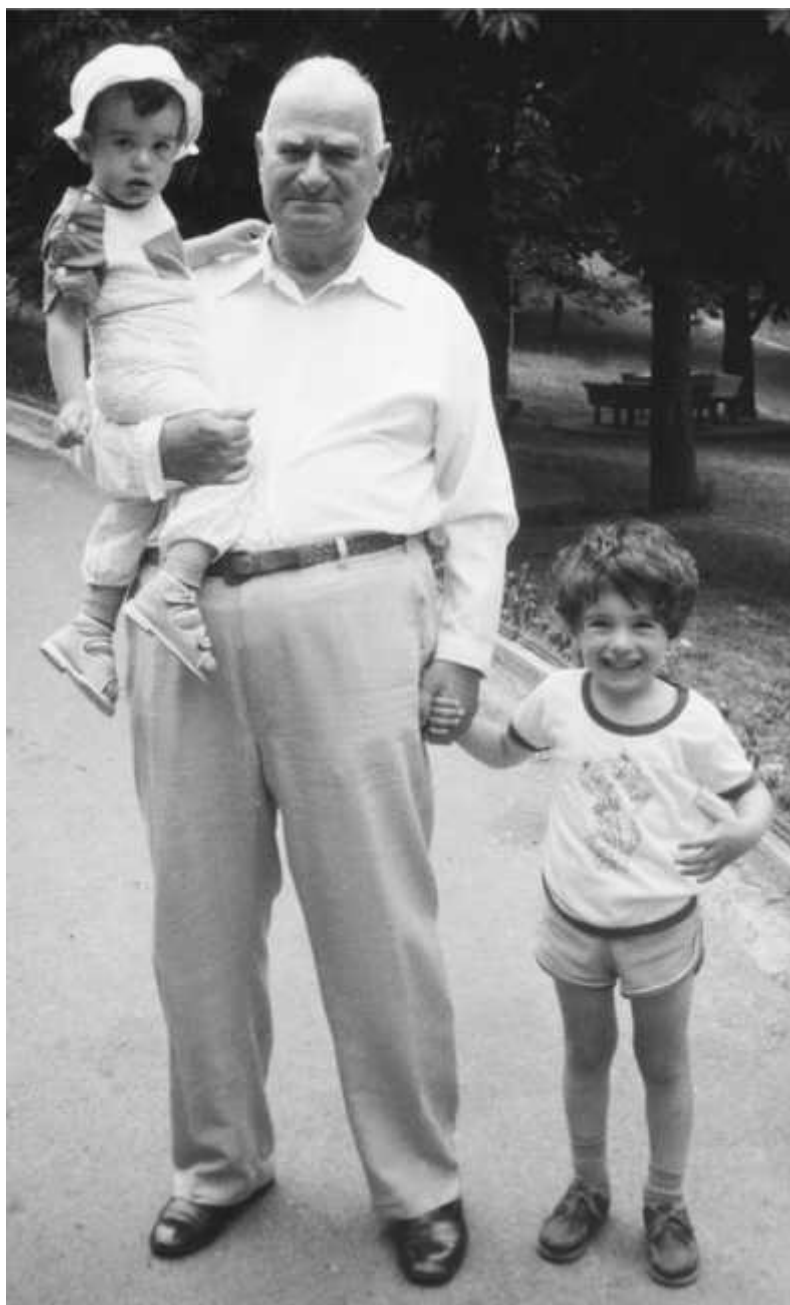
ამაზე არათფერი მითქვამს, თუმცა ეტყობოდა, ძლიერ
უნდოდა, რაიმე მეთქვა.

ბოლოს მისი ოჯახიდან წასვლისას, როდესაც ერთი ფეხი
კარის ზღურბლზე გადავაბიჯე, ის თვალებს არ მამორებდა, მე
ჩემს ფეხებს დავხედე... რაც იმან შეამჩნია @ შეიმჩნია ისიც,
რომ შეამჩნია @ მითხრა, გავიგე, თუ რა პასუხი გამეციო...

აქვე მისი ცოლი იდგა @ გვისმენდა. მე მაშინ ის მეგრული
ლექსი მკვეთრი, გარკვეული, სიტყვებით გავიმეორე... ოურ- ქის
ქალმა მკლავზე ხელი მაგრად მომკიდა @ თვითონაც ლექსი
სიტყვასიტყვით, გაიმეორა... @ ქმარს თურქულად
ჩაულაპარაკა. მასპინძელმა მითარგმნა: „ეტყობა, მართლად
დიდი მოაზროვნე მეცნიერი კაცი ყოფილა, თორემ ერთი
მოსმენით ამ ლექსს როგორღა დაიმახსოვრებდა, როდესაც მე
ათ წელზე მეტი მომინდა კარგად მესწავლაო!”

ღიასახლისს მე ქათინაურისათვის @ საერთოდ, გულ-
სრული მიღებისათვის დიდი მადლობა მოვახსენე @ ასე
დავშორდით ერთმანეთს, ადამიანები... მსოდენ ახლობელნი

@ ესოდენ შორეულნი, რომელნიც როგორც აქამდე, ისე
ამიერიდან, ერთმანეთს ვეღარ ვიხილავთ, ცხადია, @ ვითარც
ფრიად ძნელად შესახვედრებელი...

პ.ბუგუშვილი და შვილიშვილები პაატა და ზურიკო (ხელში)
ბესარიონის ძე, ლიკანი, 1976

შინაარსი

წინასიტყვაობა	5
რედაქტორისაგან	7
მეცნიერებაში „გლადიატორის“ დრამატული ცხოვრება მის დღიურებში	9
დღიურები	15
მოგონებები	99